

Skrabčevci dnevi 9

Uredili: Franc Marušič, Petra Mišmaš, Rok Žaucer

Zbornik prispevkov s simpozija 2015

Humanistika

ŠKRABČEVI DNEVI 9

ZBORNİK PRISPEVKOV S SIMPOZIJA 2015

Uredili: Franc Marušič, Petra Mišmaš, Rok Žaucer

Založba Univerze v Novi Gorici

Zbornik prispevkov s simpozija 2015

Uredniki: prof. dr. Franc Marušič, dr. Petra Mišmaš, doc. dr. Rok Žaucer

Naslovnica: A-media, d. o. o.

Izdala: Založba Univerze v Novi Gorici, Vipavska 13, Rožna Dolina, Nova Gorica

Leto izida: 2016

ISBN 978-961-6311-95-3 (pdf)

Izdajo zbornika so omogočili: Univerza v Novi Gorici, Ustanova patra Stanislava Škrabca in Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6:929Škrabec S.(082)(0.034.2)
082.2Škrabec S.(0.034.2)

ŠKRABČEVI dnevi (9 ; 2015 ; Nova Gorica)

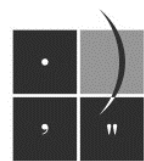
Zbornik prispevkov s simpozija 2015 [Elektronski vir] / Škrabčevi dnevi 9 ; uredili Franc Marušič, Petra Mišmaš, Rok Žaucer. - El. knjiga. - Nova Gorica : Založba Univerze, 2016

Način dostopa (URL): <http://www.ung.si/sl/zalozba/>

Način dostopa (URL): <http://www.ung.si/en/publisher/>

ISBN 978-961-6311-95-3 (pdf)

1. Marušič, Franc, 1974-
286501376

Ustanova
p a t r a
Stanislava
Š k r a b c a

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons. Avtor/ji besedila dovoli/jo reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem in priobčitev javnosti samega izvirnega avtorskega dela pod pogoji: priznanje avtorstva, nekomercialno ter brez predelav.

Celotno besedilo licence je na voljo na spletu, na naslovu <http://creativecommons.si/licence>

KAZALO

- 1 EKSPRESIVNE JEZIKOVNE PRVINE V POROČILIH Z DOMAČIH BOJIŠČ,
OBJAVLJENIH V PARTIZANSKIH IN DOMOBRANSKIH GLASILIH
Jure Cvetek in Urša Kac
- 16 NOVI SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA – PREDSTAVITEV
TEMELJNIH KONCEPTUALNIH IZHODIŠČ
*Nataša Gliha Komac, Nataša Jakop, Janoš Ježovnik, Simona Klemenčič,
Domen Krvina, Nina Ledinek, Mija Michelizza, Matej Meterc, Tanja Mirtič,
Andrej Perdih, Špela Petric, Marko Snoj, Andreja Žele*
- 34 PODALJŠEVANJE OSNOVE Z MORFEMOM -OV- PRI SAMOSTALNIKI
PRVE MOŠKE SKLANJATVE V SODOBNI KNJIŽNI SLOVENŠČINI
Tanja Mirtič
- 48 LEVA PERIFERIJA VEČKRATNIH K-VPRAŠANJ V SLOVENŠČINI
Petra Mišmaš
- 61 JEDRNE ODPOJITVE IN VPRAŠALNO-OZIRALNA STAVČNOST V
SLOVENŠČINI: POMENOSLOVNO-SKLADENJSKI VIDIK
Moreno Mitrovič
- 77 O DVOPREDMETNI DAJALNIŠKI STRUKTURI V SLOVENSKEM
ZNAKOVNEM JEZIKU
Matic Pavlič
- 91 DOLGOROČNA RAZISKAVA O RAZVOJU OTROŠKEGA GOVORA:
SLOVENSKE SAMOSTALNIŠKE SKLANJATVE
Teodor Petrič
- 113 PODVAJANJE VEZNIKOV OKOLI PODREDNIH STAVKOV V
SLOVENŠČINI
Vesna Plesničar
- 127 ANAFORIČNOST OBILJEŽJA RODA U HRVATSKOM JEZIKU
Jana Willer-Gold

UVOD

Zbornik *Škrabčevi dnevi 9* prinaša članke, ki so nastali na podlagi predstavitev na jezikoslovnem simpoziju *Škrabčevi dnevi 9*. Simpozij smo skupaj z Raziskovalno postajo Nova Gorica Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti organizirali 11. decembra 2015 na Univerzi v Novi Gorici. Pričujoči zbornik je že tretji zbornik prispevkov s Škrabčevih dnevov, ki ga je izdala Založba Univerze v Novi Gorici.

Simpozij *Škrabčevi dnevi* v današnji podobi predstavlja nadaljevanje srečanj, ki jih je od leta od 1994 do 2007 vsebinsko snoval in strokovno vodil Jože Toporišič, prirejan pa je bil v sodelovanju Frančiškanskega samostana Kostanjevica in Slavističnega društva Slovenije. Prispevki s simpozijev *Škrabčevi dnevi* v tem času so zbrani v zbornikih *Škrabčeva misel I–VI*. Leta 2011 se je zgodil prvi simpozij v novi obliki, ki je nastala po zgledu krovnih nacionalnih jezikoslovnih srečanj v tujini: osrednja tema srečanja je tako postalo jezikoslovje v nezožanem pomenu, brez navezave na posamezno podpodročje, temo, preučevani jezik, pristop ali metodologijo. Ta zasnova pomeni odklon od slovenske tradicije jezikoslovnih srečanj, ki se običajno osredotočijo na določen pojav, jezik ali pristop. Prav ta odklon pa je med drugim prinesel tudi sodelovanje jezikoslovcev, ki se ukvarjajo s slovenščino v vseh njenih oblikah, a katerih delo je pogosto predstavljeno zgolj v tujini. Škrabčevi dnevi tako pomenijo plodovito okolje za izmenjavo mnenj, idej in ustvarjanje povezav med raziskovalci jezika, ki v običajnem okolju delujejo povsem ločeno – tako teoretično kot zemljepisno.

Na devetih Škrabčevih dnevih je bilo predstavljenih 11 referatov, 9 rednih in 2 vabljeni predavanja, sami predavatelji pa prihajajo tako s tujih kot slovenskih ustanov (Univerza v Benetkah, Univerza v Gradcu, Univerza v Mariboru, Univerza v Novi Gorici, Univerza Utrecht, Univerzitetni kolidž London/Univerza v Zagrebu in Znanstvenoraziskovalni center SAZU). Za objavo v zborniku nam je bilo posredovanih 9 člankov, med temi en članek, nastal na podlagi vabljenega predavanja, in 8 člankov na osnovi rednih predavanj. Članki so bili podvrženi anonimnemu zunanjemu recenzijskemu pregledu, vsakega je pregledal tudi eden od treh urednikov; končne verzije odsevajo recenzentske in uredniške komentarje in napotke. Članek, nastal na osnovi vabljenega predavanja, smo ohranili v hrvaškem jeziku in mu dodali slovenski povzetek. Ker gre za avtorje jezikoslovce, prispevkov nismo posebej lektorirali in smo avtorje pozvali, da sami poskrbijo za jezikovno primernost besedil. Prispevki so v zborniku razvrščeni po abecednem redu priimka prvoavedenega avtorja.

Uredniki se v imenu celotnega organizacijskega odbora Škrabčevih dnevov 9 za sodelovanje ponovno zahvaljujemo predavateljem s simpozija in avtorjem v tem delu zbranih člankov, recenzentom pa za pomoč pri zagotavljanju kakovosti zbornika. Zahvala gre tudi Univerzi v Novi Gorici in Znanstvenoraziskovalnemu centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti, za finančno podporo pri izvedbi konference in pripravi zbornika pa se zahvaljujemo tudi Javni agenciji za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (program P6-0382) in Ustanovi patra Stanislava Škrabca.

Franc Marušič, Petra Mišmaš in Rok Žaucer
za organizacijski Odbor simpozija Škrabčevi dnevi 9

Organizacijski in programski odbor simpozija Škrabčevi dnevi 9: Kozma Ahačič, Aleksandra Bizjak Končar, Helena Dobrovoljc, Franc Marušič, Petra Mišmaš, Danila Zuljan Kumar, Rok Žaucer

EKSPRESIVNE JEZIKOVNE PRVINE V POROČILIH Z DOMAČIH BOJIŠČ, OBJAVLJENIH V PARTIZANSKIH IN DOMOBRANSKIH GLASILIH

JURE CVETEK IN URŠA KAC

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

Povzetek

Prispevek obravnava rabo ekspresivnih jezikovnih prvin v poročilih z bojišč, objavljenih v glasilih *Slovenski poročevalec*, *Novi čas* in *Slovensko domobranstvo*, izdanih leta 1944 in 1945. Raziskava se osredotoča predvsem na ekspresivno leksiko, s katero so poimenovani pripadniki oboroženih sil in njihove aktivnosti, ter na kategorije in delež ekspresivnosti. Ob tem so v prispevku predstavljena še nekatera stilna sredstva, uporabljena v preučevanih besedilih. Cilj prispevka je prikazati ekspresivnost izrazja kot tipično značilnost poročevalskih besedil iz obdobja 2. svetovne vojne pri nas, zaradi katere jezik besedil odstopa od načel objektivnega poročanja in se približuje jeziku propagande.

Ključne besede: ekspresivne jezikovne prvine, kategorije ekspresivnosti, partizanska in domobranska glasila, stilne figure v medvojnih publikacijah

1 Uvod

Obdobje druge svetovne vojne na slovenskem ozemlju je zaznamovala delitev na dva ideološka tabora, v okviru katerih sta se formirali med seboj vojskujoči se formaciji: Osvobodilna fronta in Slovensko domobranstvo. Na primeru treh glasil dveh ideoloških taborov skuša raziskava prikazati, kako se je skozi uporabljeno leksiko izražal odnos do nasprotnikov in kako se je ta spreminjal. Pomembno vlogo pri tem so imele nenehno spreminjajoče se razmere na bojiščih, osebna vpletenost avtorjev poročil z bojišč in uredniška politika glasil.

2 Pregled literature

Vojni tisk iz obdobja druge svetovne vojne je bil v preteklosti predmet številnih raziskav zgodovinarjev, pri čemer se največ raziskav ukvarja s področjem partizanskega tiska in njegove vloge v NOB (npr. Žolnir 1962; Šmicberger 1988; Gerbajs 2005), medtem ko je raziskav tiska nasprotnikov NOB manj (npr. Žižek 2007). V precej manjši meri kot zgodovinske so bila besedila vojne publicistike deležna jezikoslovne analize. Med redkimi jezikoslovnimi raziskavami partizanskega tiska je treba izpostaviti raziskave M.

Bešter (1986, 1990a, 1990b), ki se je ukvarjala predvsem s pragmatičnim vidikom jezika v besedilih partizanske publicistike, medtem ko jezikoslovnih analiz domobranskega tiska praktično ni. Izjemo predstavlja članek T. Jakomin Kocjančič (2010), ki se ukvarja z reprezentacijo nasprotnikov domobranstva v primorskem domobranskem tisku. Raziskave, ki bi se sočasno ukvarjala z besedili partizanskih in domobranskih publikacij, v slovenističnih znanstvenih publikacijah ni zaslediti.

Ekspresivno besedišče je v slovenistiki predvsem predmet leksikografskih razprav (npr. Vidovič Muha 1971; Žele 1993; 2011; Logar 2001; Stramljič Breznik 2013), medtem ko je empiričnih raziskav ekspresivnega besedišča in njegove vloge v neumetnostnih besedilih bistveno manj (v delu raziskave npr. Bešter, 1990b).

3 Cilji in metodologija

3.1 Cilji

Kot je bilo že omenjeno, je imel vojni tisk v obdobju druge svetovne vojne dvojno vlogo: na eni strani obveščanje javnosti o vojnem dogajanju, na drugi pa vojno in ideološko propagando. Kljub temu da že sama žanrska raznolikost besedil omogoča izpolnjevanje obeh vlog (znotraj posameznih žanrov), je propaganda močno prisotna tudi v poročilih z bojišč, ki imajo vlogo obveščanja in bi naj kot taka težila k čim večji objektivnosti.

V središču zanimanja raziskave je omenjena propagandna naravnost (in s tem manjša objektivnost) poročevalskih besedil, ki se v veliki meri kaže v rabi ekspresivnih poimenovanj za pripadnike nasprotujočih si vojsk in stilnih figur pri poročanju z bojišč, na katere se raziskava osredotoča. Slednje Bešter uvršča med »jezikovna sredstva, s katerimi tvorec posredno izraža namen sporočila« (Bešter 1990b: 245), ta pa je v obravnavanih publikacijah po mnenju Bešter »prepričevanje/pridobivanje naslovnika« (prav tam: 233).

Cilji raziskave so:

1. zbrati in popisati ekspresivno besedišče, ki je bilo v poročilih z bojišč uporabljeno za označevanje lastne in nasprotne vojske;
2. klasificirati uporabljeno ekspresivno besedišče glede na kategorijo ekspresivnosti;
3. medsebojno primerjati količino in deleže (glede na celotna besedila) ekspresivnega izrazja, uporabljenega za poimenovanje lastne ali nasprotne vojske v poročilih z bojišč v posameznih publikacijah;
4. ugotoviti, ali se je skozi čas, kot odziv na razmere na (svetovnih in domačih) bojiščih, delež ekspresivnega izrazja spreminjal;
5. ugotoviti, katere stilne figure so značilnejše za posamezne publikacije.

3.2 Metodologija

Za namene raziskave so bile pregledane vse številke revij *Slovenski poročevalec* (gorenjska izdaja), *Novi čas* in *Slovensko domobranstvo*, izdane od avgusta 1944 do konca vojne. Za analizo so bila izbrana zgolj poročila z bojišč na območju Slovenije. Nekaj težav je povzročalo določanje, kaj je poročevalsko besedilo, saj gre v veliko primerih besedil, kjer so opisi bojev, za literarna besedila, ali besedila, ki mejijo na literarna. Pogosto se pojavljajo prvoosebna pripovedovanja, v katerih udeleženci bojev opisujejo subjektivna doživljanja spopadov. Ker se raziskava ukvarja zgolj s

poročevalskimi besedili, so bila vsa tovrstna (prvoosebne pripovedi, literarna, polliterarna) besedila izključena iz obravnave. V končni izbor se je uvrstilo skupno 137 poročil z domačih bojišč, od tega 73 iz partizanskih glasil (42 iz glasila *Slovenski poročevalec* in 31 iz *Novega časa*) in 64 iz domobranskega glasila *Slovensko domobranstvo*. Po opravljenem izboru besedil so bila iz njih izpisana vsa poimenovanja za pripadnike vojsk, katerim se je nato pripisala ekspresivna vrednost. Seštevki izrazov iz posameznih kategorij ekspresivnosti v posameznih revijah so bili izpisani posebej za leti 1944 in 1945, kar je omogočilo primerjavo deležev med obema letoma. Pri rabi stilnih figur je bila uporabljena zgolj kvalitativna analiza, podatki so bili pridobljeni s postopkom tesnega branja.

4 Obravnane revije

Novi čas, *Slovenski poročevalec* in *Slovensko domobranstvo* so slovenske publikacije, ki so med drugo svetovno vojno izhajale z namenom obveščanja in politične propagande. Ljudi so obveščale o stanju na bojiščih in v zaledju ter neprikrito spodbujale k mobilizaciji. Ilegalna propaganda osvobodilnega gibanja se je soočala s povsem drugimi težavami kot *Slovensko domobranstvo*, ki ga je finančno podpiral okupator. Medtem ko so domobranci pogosto organizirali zborovanja z govori, nadzorovali pa so tudi radijske postaje, je za partizane edino sredstvo propagande pomenil ilegalni tisk. Kljub uredbi fašističnega visokega komisarja, ki je uvedel »smrtno kazen za tistega, kdor ima prevratni propagandni material«, je leta 1941 je v Ljubljani nastala *Centralna tehnika*, ki je ustanovila vrsto ciklostilnih tehnik v mreži ilegalnih tiskarn s kurirskimi zvezami, kar je pomenilo začetek propagande (Šmicberger 1988).

Novi čas je najprej izhajal kot glasilo OF za Štajersko in Koroško, domnevno pod uredništvom Vinka Hafnerja in Janeza Hribarja. Glasilo v spremenjeni obliki, a z istem imenom, je Ferdo Godina od 15. 4. 1945 do 19. 5. 1945 izdajal v Murski Soboti pod okriljem *SNOS*. Namenjeno je bilo popularizaciji vojske na področju, kamor osrednji partizanski časopisi niso segli. V enem mesecu je izšlo 19 števil, ki so bile dvo- ali štiristranske, poleg poročil z bojišč pa so bili v njih objavljeni govori politikov, zapisniki raznih sej in sestankov, novi zakoni, popisi o oddanih živilih, intervjuji, pisma bralcev, redkeje leposlovje. Takoj po osvoboditvi so poleg prekmurskega *Novega časa* začeli izdajati še mariborskega, ki se je nato preimenoval v *Vestnik*, uredništvo pa so prevzeli Franček Majcen, Jaro Dolinar idr.

Slovenski poročevalec je pričel izhajati leta 1938, nato je redno izhajal od aprila leta 1941 do 1945 kot ideološki informacijski vestnik OF, ki je poročal o dogajanju na bojiščih doma in v tujini, sklepih vojaškega in političnega vodstva ter oddaji živil za vojsko, opozarjal pa je tudi na delovanje okupatorja in na pomanjkljivosti partizanskega gibanja, s čimer je »postal inštrument akcije in boja proti okupatorju ter mobilizator in organizator narodnoosvobodilnega boja« (Gerbajs 2005: 30). Med vojno je izšlo skupno 300 števil v nakladi po 2000 izvodov, ki so bili dostopni v Ljubljani, na Štajerskem, Dolenjskem, Gorenjskem in Primorskem. Uredniki so bili Ciril Kosmač, France Škerl – Bregar, France Štigle – Tugo, Niko Košir, Ladislav Kiauta, Lev Modic in Radko Polič. *Slovenski poročevalec* je sprva izhajal trikrat mesečno, nato vedno pogosteje. Po vojni se je publikacija ohranila in se čez leta združila z *Ljudsko pravico* v še danes aktualen časopis *Delo*.

Slovensko domobranstvo je izhajalo od 3. 8. 1944 do 3. 5. 1945 kot osrednji domobranski časopis. Zasnovano je bilo že l. 1943 z ustanovitvijo propagandnega odseka informativne pisarne, vendar je zaradi pomanjkanja sredstev in piscev prvič izšlo leto kasneje. Urednik dr. Stanko Kociper je želel časopis poimenovati *Za blagor očetnjave*, vendar je Wolfs zahteval umik 29. 6. 1944 natisnjene prve številke zaradi naslova, ki izvira iz »panslavistične himne«, kot plačniki pa so Nemci zahtevali tudi dvojezičnost in cenzuro slovanskih simbolov, kot je npr. lipov list (Kociper 1996: 210). Ko so Kocipra odstavili z mesta vodje propagandnega odseka, kasneje preimenovanega v VI. oddelek, je položaj prevzel Miran Pirih, urednik pa je postal Slavko Skoberne. Domobranski štirinajstdnevnik je bil obsežnejši od ostalih revij, saj je vseboval veliko propagandnih fotografij in karikatur, zaposlili so celo fotografa Ivana Pavlovčiča in karikaturista Jožeta Beraneka. Le zadnja številka, ki pa ni nikoli izšla, je bila povsem slovenska.

5 Okvir raziskave

Pri razumevanju pojma ekspresivnosti se raziskava opira na v slovenistiki uveljavljeno in splošno sprejeto definicijo Vidovič Muhe (1972: 179), ki za ekspresivna označuje »izrazna sredstva, ki so kakorkoli čustveno obarvana«. Izmed podatkov, ki jih, kot navaja Stramljič Breznik (2013), prinaša ekspresivna leksika, je pozornost raziskave usmerjena predvsem v »podatek o nameri (ilokuciji) govorca: kakšen odziv želi doseči pri naslovniku z uporabo leksike« (prav tam: 415).

Pri označevanju vrste ekspresivnosti se raziskava opira na v slovenskem slovaropisju uveljavljeno klasifikacijo in terminologijo, rabo slednje za potrebe tega prispevka pa se zdi zaradi nedoslednosti v slovenski slovaropisni tradiciji smiselno podrobneje razložiti:

- z oznako *slabšalno* so označene besede oz. besedne zveze z nesporno pejorativno konotacijo;
- z oznako *posmehljivo* so označeni tako odkrito posmehljivi izrazi kot prikrito posmehljivi oz. ironični izrazi;
- z oznako *čustveno* so označeni izrazi, katerih ekspresivnost je zgolj v izražanju pozitivnega (npr. »naši«) ali negativnega (npr. »sovražnik«) čustvenega odnosa do poimenovanega, vendar nimajo izrazite pejorativne ali lavdativne¹ vloge;
- z oznako *preneseno* so označeni metaforični, metonimični in sinekdohalni izrazi brez izrazite pozitivne ali negativne konotacije.

6 Rezultati

6.1 Ekspresivna poimenovanja

Slovenski poročevalec

V poročilih z bojišč v reviji Slovenski poročevalec (Preglednica 1) iz leta 1944 je 55,2 % poimenovanj za partizane nevtralnih, 43,7 % je čustveno zaznamovanih, 1,1 % pa

¹ Izraza *lavdativen* ni v slovarjih slovenskega jezika (SSKJ, SP), avtorja ga na tem mestu uvajata v želji po zapolnitvi onomaziološke luknje v protipomenskem paru z izrazom pejorativen oz. slabšalen. Uvedba termina bi lahko pripomogla k natančnejšemu označevanju pozitivno konotirane ekspresivne leksike v slovenskih slovarjih.

prenesenih. Leta 1945 je nevtralnih poimenovanj 52,5 %, čustvenih 43,6 %, prenesenih pa 3,9 %.

Ekspresivnost	f (1944)	f% (1944)	f (1945)	f% (1945)	f (skupaj)	f% (skupaj)
nevtralno	48	55,2	107	52,5	155	53,3
čustveno	38	43,7	89	43,6	127	43,6
preneseno	1	1,1	8	3,9	9	3,1
skupaj	87	100	204	100	291	100

Preglednica 1: Partizani v Slovenskem poročevalcu

Nevtralna poimenovanja so večinoma nezaznamovani izrazi za partizansko gibanje (*NOV, OF, partizani*), imena enot (čet, odredov, bataljonov, brigad, divizij) in nazivi za posameznike. Čustven odnos se kaže v izrazih, kot so *naši borci, naše enote, naše sile, tovariši in junaki*, prenesena so metaforična ali metonimična poimenovanja (*partizanska pest, partizanska brzostrelka*).

Poimenovanja za pripadnike nemške vojske (Preglednica 2) so v številkah iz leta 1944 v 45,5 % primerov nevtralna (npr. *Nemci* in poimenovanja za posamezne enote), v 7,3 % slabšalna, v 38,2 % čustvena in v 9,1 % prenesena. Leta 1945 je nevtralnih 44,6 %, slabšalnih 25,7 %, čustvenih 24,3 %, prenesenih 5,4 % poimenovanj.

Ekspresivnost	f (1944)	f% (1944)	f (1945)	f% (1945)	f (skupaj)	f% (skupaj)
nevtralno	25	45,5	66	44,6	91	44,8
slabšalno	4	7,3	38	25,7	42	20,7
čustveno	21	38,2	36	24,3	57	28,1
preneseno	5	9,1	8	5,4	13	6,4
skupaj	55	100	148	100	203	100

Preglednica 2: Nemci v Slovenskem poročevalcu

Nevtralno so nemški vojaki oz. enote poimenovani z *Nemci* ali z imeni enot. Slabšalni izrazi največkrat označujejo njihovo surovost, barbarstvo in zločinskost (*gestapovski krvniki, horde, okupatorska svojat, satanski nemški možgani, podli švabski psi*). Čustven odnos je izražen z izrazom *sovražnik*, preneseno so poimenovani z izrazom *okupator* (sinekdoha).

Domobranci (Preglednica 3) se v poročilih z bojišč v *Slovenskem poročevalcu* leta 1944 pojavljajo redko, navadno imajo vlogo statistov v spopadih med NOV in Nemci. V 18,75 % primerov so poimenovani nevtralno, v 50 % slabšalno in 31,25 % čustveno. Leta 1945 se pojavljajo pogosteje, poimenovani so v 30,4 % primerov nevtralno, v 23,9 % s slabšalnim izrazom, v 45,7 % pa čustveno.

Ekspresivnost	f (1944)	f % (1944)	f (1945)	f % (1945)	f (skupaj)	f % (skupaj)
nevtravno	3	18,75	14	30,4	17	27,4
slabšalno	8	50	11	23,9	19	30,6
čustveno	5	31,25	21	45,7	26	41,9
skupaj	16	100	46	100	62	100

Preglednica 3: Domobranci v Slovenskem poročevalcu

Nevtravno so poimenovani z *domobranci*, slabšalni izrazi izpostavljajo njihovo izdajalskost (*švabobranci*, *izdajalci*, *slovenski izdajalski pomočniki*, *beli izdajalci*, *belogardistična mrhovina*, *zapeljani okupatorjevi hlapci*), čustveno so poimenovani z izrazom *sovražnik* (navadno skupaj z Nemci in ostalimi kolaboranti).

K ostalim kolaborantom (Preglednica 4) so šteti Italijani, četniki in ustaši, ki so v *Slovenskem poročevalcu* leta 1944 v 58,8 % primerov poimenovani nevtravno, v 35,3 % primerov preneseno, v 5,9 % primerov pa posmehljivo. Leta 1945 so v 69 % primerov poimenovani nevtravno, v 3,4 % slabšalno in v 27,6 % primerov čustveno.

Ekspresivnost	f (1944)	f % (1944)	f (1945)	f % (1945)	f (skupaj)	f % (skupaj)
nevtravno	10	58,8	20	69	30	65,2
slabšalno	0	0	1	3,4	1	2,2
čustveno	0	0	8	27,6	8	17,4
preneseno	6	35,3	0	0	6	13
posmehljivo	1	5,9	0	0	1	2,2
skupaj	17	100	29	100	46	100

Preglednica 4: Ostali kolaboranti v Slovenskem poročevalcu

Nevtralna poimenovanja *Italijani*, *četniki* in *ustaši* so redkeje nadomeščena s čustveno zaznamovanimi izrazi (*sovražnik*) za ustaše in slabšalnim izrazom (*zagrizeni fašisti*) za Italijane.

Novi čas

V reviji *Novi čas* so partizani (Preglednica 5) v poročilih z bojišč iz leta 1944 nevtravno poimenovani v 58,6 % primerov, čustveno v 38,9 % in v 2,5 % preneseno. Leta 1945 je med poimenovanji za partizane nevtralnih 78,3 %, 21,7 % poimenovanj pa je čustvenih.

Ekspresivnost	f (1944)	f % (1944)	f (1945)	f % (1945)	f (skupaj)	f % (skupaj)
nevtravno	92	58,6	83	78,3	175	66,5
čustveno	61	38,9	23	21,7	84	31,9
preneseno	4	2,5	0	0	4	1,5
skupaj	157	100	106	100	263	100

Preglednica 5: Partizani v Novem času

Nevtravno so, podobno kot v *Slovenskem poročevalcu*, partizani poimenovani z imeni gibanja ali enot, čustveno pa predvsem z izrazom *naši* (samostojno ali kot del besedne zveze, npr. *naša vojska*, *naši politični aktivisti*, *naše mine*) ali *dobri vojaki*. Poimenovanja za nemške vojake (Preglednica 6) so leta 1944 v 37,7 % primerov poimenovanj nevtralna, v 30,8 % slabšalna, v 27,7 % čustvena, v 3,8 % pa prenesena.

Leta 1945 so z nevtralnimi poimenovanjem poimenovani v 61,45 % primerov, slabšalno v 6,8 %, čustveno pa v 31,8 %.

Ekspresivnost	f (1944)	f % (1944)	f (1945)	f % (1945)	f (skupaj)	f % (skupaj)
nevtralnno	60	37,7	27	61,4	87	42,9
slabšalno	49	30,8	3	6,8	52	25,6
čustveno	44	27,7	14	31,8	58	28,6
preneseno	6	3,8	0	0	6	2,9
skupaj	159	100	44	100	203	100

Preglednica 6: Nemci v Novem času

Podobno kot v *Slovenskem poročevalcu* so Nemci nevtralnno poimenovani z *Nemci* ali z imeni enot, slabšalni izrazi označujejo predvsem okrutnost (*podivjane zveri, švabski krvniki*) ali zločinskost (*švabski zločinci, Hitlerjevi banditi*), včasih gre zgolj za splošno slabšalno poimenovanje za Nemce (*Švabi*). Čustveno so poimenovani s *sovražnik*, preneseno pa metaforično ali metonimično (*nemška noga*).

Pripadniki domobranstva (Preglednica 7) so leta 1944 v 16 % primerov poimenovani nevtralnno, v 68 % slabšalno, v 8 % čustveno in v 8 % preneseno. Leta 1945 je nevtralnih 16 %, slabšalnih 44 %, čustvenih 36 %, prenesenih pa 4 % izrazov.

Ekspresivnost	f (1944)	f % (1944)	f (1945)	f % (1945)	f (skupaj)	f % skupaj
nevtralnno	4	16	4	16	8	16
slabšalno	17	68	11	44	28	56
čustveno	2	8	9	36	11	22
preneseno	2	8	1	4	3	6
skupaj	25	100	25	100	50	100

Preglednica 7: Domobranci v Novem času

Nevtralnno so domobranci poimenovani z izrazom *domobranci* ali *belogardisti*, slabšalni izrazi izpostavljajo izdajalskost (*švabobranci, izdajalci*) oz. zločinskost (*narodni zločinec, roparski pajdaši, pijana tolpa*), nekateri izrazi so zaničljivi (*beli psi*). Čustveno so poimenovani npr. s *sovrag*, preneseno tudi z *belci, gadje gnezdo, sovražniki svobode*.

Ostali kolaboranti (Preglednica 8) v *Novem času* 1944 in 1945 so Madžari, Italijani, četniki, ustaši, vermani ter tudi španski SS in ukrajinski SS². Leta 1944 je z 80 % primerov prevladovalo nevtralnno poimenovanje, ostalih 20 % primerov pa je bilo slabšalnih. Podobno je bilo leto kasneje, ko je bilo 66,7 % primerov nevtralnih in 33,3 % primerov slabšalnih.

² Španski SS in ukrajinski SS, ki se pojavita v 5 primerih v dveh poročilih iz leta 1944, vedno samo v nevtralnni obliki, sta bila uvrščena med ostale kolaborante, kljub temu da sta bila kot enote SS formalno del nemških oboroženih sil, saj gre za enote tujih prostovoljcev.

Ekspresivnost	f(1944)	f % (1944)	f(1945)	f % (1945)	f (skupaj)	f % skupaj
nevtravno	12	80	6	66,7	18	75
slabšalno	3	20	3	33,3	6	25
skupaj	15	100	9	100	24	100

Preglednica 8: Ostali kolaboranti v Novem času

Nevtralna poimenovanja so bila narodnostna imena oz. imena vojskujočih enot, medtem ko so slabšalna poimenovanja za Madžare prikazovala njihovo nefunkcionalnost oz. v enem primeru krutost (*pernati pandurji, barbarski klateži, rablji*), Italijani so bili slabšalno poimenovani *črna zalega*, vermani *pisana sodrga*, plavogardisti pa *plava zalega*.

Slovensko domobranstvo

V Slovenskem domobranstvu so bili partizani (Preglednica 9) leta 1944 v 53,8 % primerov poimenovani nevtravno, v 28,6 % primerov slabšalno, v 9 % primerov posmehljivo, v 8,6 % primerov pa preneseno. Leta 1945 je nevtravnih poimenovanj 53,4 %, slabšalnih 32,6 %, posmehljivih 6,4 %, čustvenih 1,4 %, prenesenih pa je 6,2 % poimenovanj.

Ekspresivnost	f(1944)	f % (1944)	f(1945)	f % (1945)	f (skupaj)	f % (skupaj)
nevtravno	226	53,8	225	53,4	451	53,6
slabšalno	120	28,6	137	32,6	257	30,5
posmehljivo	38	9,0	27	6,4	65	7,7
čustveno	0	0	6	1,4	6	0,7
preneseno	36	8,6	26	6,2	62	7,4
skupaj	420	100	421	100	841	100

Preglednica 9: Partizani v Slovenskem domobranstvu

Nevtralno so poimenovani z imeni gibanja (*partizani, OF, NOV*) oz. njihovimi izpeljankami (*ofarji* ali *OF-arji*) imeni enot (čet, odredov, bataljonov, brigad, korpusov, divizij) ali činov oz. funkcij (npr. *poročnik, terenec*), včasih poimenovanja označujejo zgolj politično usmeritev (*komunisti*). Slabšalni izrazi partizane upodabljajo kot zločince (*tolovaji, razbojniki, banditi, tolpe*; besedne zveze s pridevnikom *tolovajski*) ali kot necivilizirane in zanemarjene (*drhali, sodrga, gošarji, ušivci, raztrganci*), živalske (*krdela*) in surove (*mesar, krvnik*), redkeje kot narodno nezavedne (*izkoreninjenci*), partizanke so označene za promiskuitetne (*spolnobolne tolovajske vlačuge*).³ Med posmehljivimi izrazi prevladujejo nevtralna poimenovanja za enote, postavljena v navednice (*»brigada«, »vojska«*), s katerimi je zanikana vojaška organiziranost NOV, ali izrazi, ki zanikajo osvobodilni boj (*»osvobodilci«, »narodnoosvobodilna« vojska*) ali junaštvo partizanov (*»junaki«, »heroj«, junački*), nekaj je tudi odkrito posmehljivih izrazov (*tresohlačniki*). Čustveno so poimenovani s *sovražnik*, preneseno pa z metaforičnimi, metonimičnimi ali sinekdohalnimi izrazi.

³ Večina teh poimenovanj se pogosto pojavlja tudi v drugih domobranskih glasilih (prim. Jakomin Kocjančič 2012).

Med poimenovanji za domobrance (Preglednica 10) je leta 1944 82,4 % izrazov nevtralnih, 11,5 % čustvenih, 2,6 % posmehljivih in 3,5 % prenesenih. Leta 1945 je 88,5 % izrazov nevtralnih, 7,8 % čustvenih, posmehljivih 1,6 %, prenesenih pa 2,1 % izrazov.

Ekspresivnost	f (1944)	f % (1944)	f (1945)	f % (1945)	f (skupaj)	f % (skupaj)
nevtralnno	187	82,4	170	88,5	357	85,2
čustveno	26	11,5	15	7,8	41	9,8
posmehljivo	6	2,6	3	1,6	9	2,1
preneseno	8	3,5	4	2,1	12	2,9
skupaj	227	100	192	100	419	100

Preglednica 10: Domobranci v Slovenskem domobranstvu

Nevtralnno so poimenovani z *domobranci* ali imeni enot. Izrazi z oznako čustveno so izrazi, ki izražajo pripadnost (*naši, naša vojska*) ali čustveno bližino (*fantje*). Pri ironičnih izrazih gre za posmeh partizanskim poimenovanjem za domobrance (*beli, belogardisti*).

Poimenovanja za nemške vojake (Preglednica 11), ki se v reviji pojavljajo redko, so v reviji *Slovensko domobranstvo* leta 1944 navadno nevtralna, v obravnavanih besedilih sta ob nevtralnih poimenovanjih le 1 posmehljivo in 1 preneseno poimenovanje, leta 1945 pa je ob nevtralnih le eno posmehljivo.

Ekspresivnost	f (1944)	f % (1944)	f (1945)	f % (1945)	f (skupaj)	f % (skupaj)
nevtralnno	12	85,7	17	94,4	29	90,6
posmehljivo	1	7,1	1	5,6	2	6,3
preneseno	1	7,1	0	0,0	1	3,1
skupaj	14	100	18	100	32	100

Preglednica 11: Nemci v Slovenskem domobranstvu

Nevtralnno so poimenovani z *Nemci, nemška vojska* ali imeni enot, pri posmehljivih oz. ironičnih poimenovanjih gre za posmeh partizanskim poimenovanjem za Nemce (*»okupator«*).

Občasno se v reviji *Slovensko domobranstvo* pojavljajo tudi italijanski partizani (Preglednica 12), ki so leta 1944 nevtralnno poimenovani v 72,7 % primerov, v 27,3 % primerov pa slabšalno. Leta 1945 je nevtralnih poimenovanj 57,9 %, slabšalnih 21,1 %, posmehljivih je 5,4 %, prenesenih pa 15,8 % poimenovanj.

Ekspresivnost	f (1944)	f % (1944)	f (1945)	f % (1945)	f (skupaj)	f % (skupaj)
nevtralnno	8	72,7	11	57,9	19	63,3
slabšalno	3	27,3	4	21,1	7	23,3
posmehljivo	0	0,0	1	5,4	1	3,3
preneseno	0	0,0	3	15,8	3	10
skupaj	11	100	19	100	30	100

Preglednica 12: Italijanski partizani v Slovenskem domobranstvu

Nevtralnno so navadno poimenovani z *badoglijevci* ali *garibaldinci* ali *savojci*, slabšalno s *tolpe* ali *lahi* oz. z besednimi zvezami s pridevnikom *laški*, posmehljivo z *italijanski osvoboditelj*.

Pripadniki ostalih oboroženih sil se v reviji *Slovensko domobranstvo* pojavljajo redkeje. Zahodni zavezniki (ZDA in VB) so leta 1944 omenjeni štirikrat, od tega so enkrat (25 %) poimenovani nevtralnno, enkrat (25 %) slabšalno in dvakrat (50 %) posmehljivo (ironično). Leta 1945 so prav tako omenjeni štirikrat, v vseh primerih gre za nevtralnno poimenovanje. Hrvaški partizani se pojavijo zgolj leta 1944, vseh trikrat so poimenovani nevtralnno. Mongoli se leta 1944 pojavijo štirikrat, vsa poimenovanja so nevtralna, leta 1945 prav tako štirikrat, od tega so dvakrat poimenovani nevtralnno, dvakrat pa slabšalno. Pripadniki kolaboracijskih sil (sem so prišteti vsi kolaboranti razen slovenskih domobrancev, tj. ROA, dobrovoljci, domobranci, črtomirovci, Črna roka) so leta 1944 poimenovani trikrat, v vseh primerih nevtralnno, leta 1945 pa štirinajstkrat, prav tako v vseh primerih nevtralnno.

6.2 Stilne figure

6.2.1 Stilne figure v funkciji posmeha ali ironije

Slovensko domobranstvo

Velik delež stilnih sredstev v reviji *Slovensko domobranstvo* je namenjen smešenju partizanov, ki so pogosto prikazani kot strahopetci, nevešči vojskovanja, njihove akcije pa so brezglavi poskusi, ki se praviloma končajo s porazom. V tej funkciji se pojavljajo fraze/frazeološke metafore (npr. *so pobrali šila in kopita; so se začeli zaletavati z glavo skozi zid; so si pošteno skrhalo svoje zobe; so pokazali pete; so popolnoma na psu*), frazeološke primere (*so tekli, kolikor so jih noge nesle; so se razbežali, kot bi jih veter nosil; je bežal, da se je kadilo za njim; plašni so kot zajčki*), pregovori (*kača pred poginom najhuje otepa z repom, lažje rečeno, težje storjeno*), prenovitve (*Žužemberk, kraj nesrečnega imena*), nagovori (*bije, bije – zadnja ura, junački, živio, Daki*), eksklamacije (*To so borci!; Lepa vojska!; O časi! O zmešnjave!*), retorična vprašanja (*So morali pač čudno pogledati, kaj?*) in besedne igre (*leteča patrolja je odletela*).

Partizanske in zavezniške aktivnosti so pogosto opisane tudi ironično, ironija se nanaša predvsem na osvoboditeljstvo (*da bi osvobodili spet nekaj Slovencev in jim našli lepše življenje na onem svetu; tako komunisti »svobajajo« slovenske vasi*).

Slovenski poročevalec in Novi čas

Za reviji *Slovenski poročevalec* in *Novi čas* posmeh in ironija nista značilna.

6.2.2 Evfemizem in disfemizem

Slovensko domobranstvo

Pri poročanju o aktivnostih domobrancev so opisi bojev pogosto evfemizirani (*Rupnikove čete jih obiskujejo; so jih pozdravili višnjegorski borci in jih blagoslovili s toplimi pozdravi, s težkimi minometi so Dakiju vztrajno dopovedovali; so komuniste natepli; komunisti tepeni pri Žužemberku; so potipali domobranci komuniste, kjer jih najbolj srbi; poslal jih je v trinajsto brigado*), tudi kadar gre za eksekucije (*je roka pravice dosegla; je smrt našel; je žalostno končala*). Medtem pa so partizanske aktivnosti pogosto opisane disfemistično. S tem se partizane prikazuje kot brezčutne nasilneže (*tolovaji zaklali celo družino; dobesedno mesarjenje; komunistično besnenje*). Redkeje je disfemizem uporabljen za označevanje lastne vojske oz. njenih aktivnosti (*domobranski juriš – komunistična smrt*).

Novi čas

Tudi v reviji *Novi čas* se, sicer redkeje, pojavljajo primeri evfemističnega opisovanja lastnih aktivnosti (*zato je dobil besedo naš minomet, ki je ljubeznivo presenetil posadko; tako smo jih tudi na Gorenjskem zopet enkrat pošteno naklestili*). Kot v Slovenskem domobranstvu so tudi v Novem času primeri disfemističnega opisovanja aktivnosti nasprotne vojske (*so jih gestapovske zveri tako hladno poklale; katerih strahotno razmrcvarjena trupla so vse vprek ležala na kraju zločina*), pogostejše kot v Slovenskem domobranstvu pa je predvsem disfemistično opisovanje aktivnosti lastne vojske (*14. divizija neusmiljeno kolje*), pri tem so pogosto rabljene metafore (*naši mitraljezci so nestrpno čakali, da prično smrtno setev*).

Slovenski poročevalec

Evfemizmi so v Slovenskem poročevalcu redki (*so na cesti pred škofijo zaropotale strojnice. Niso pele niti 10 minut, ko je zopet vse potihnilo*). Pogostejši so primeri disfemističnega opisovanja aktivnosti nasprotnikov (*bila sta vsa razmrcvarjena in podstrešje je bilo okrvavljeno; brezobzirno ropanje, pustošenje in posilstvo*), pri aktivnostih lastne vojske se disfemizem pojavlja predvsem pri obljubah o maščevanju (*v tihi in strašni zakletvi, da bomo sovražnika neusmiljeno pobijali, dokler ga ne iztrebimo z naše zemlje*).

6.2.3 Pretiravanje

Pri opisovanju bojev so v vseh obravnavanih publikacijah pogosta pretiravanja. V Slovenskem domobranstvu se pretirava predvsem pri posledicah domobrantskih akcij za partizane (*popoln razkroj*), partizanski umiki so prikazani kot paničen beg (*spremljajo ga histerično kričanje in mile prošnje*). V Novem času se pretirava predvsem pri opisovanju junaštev partizanskih borcev (*z bombami v rokah so neustrašno jurišali na sovražnikove bunkerje in ni jih uplašil še tako hud sovražnikov ogenj*) in pri opisovanju sovražnikovih umikov, ki so, podobno kot v Slovenskem domobranstvu, prikazani kot paničen beg (*vska skupina se je panično razbežala, kolikor jo je sploh ostalo žive*). V Slovenskem poročevalcu je pretiravanje najopaznejše pri navdušenosti prebivalstva nad partizanskim bojem (*Vse prebivalstvo je z neverjetno ljubeznijo nudilo vso pomoč vojski, ki je s prav takim navdušenjem branila njegovo svobodo*).

6.3 Interpretacija

Kot je razvidno iz rezultatov raziskave, so deleži ekspresivnega besedišča pri poimenovanjih za pripadnike nasprotujočih si vojsk v vseh revijah relativno visoki, kar je eden od pokazateljev nizke objektivnosti in velike propagandne vloge vojnega poročanja v času druge svetovne vojne. Največji delež ekspresivnih poimenovanj za pripadnike nasprotne vojske je med poimenovanji za domobrante v reviji *Novi čas*, kjer prevladujejo slabšalna poimenovanja, sledijo poimenovanja za domobrante v reviji *Slovenski poročevalec*, kjer pa je delež slabšalnih poimenovanj manjši, večji pa delež čustvenih poimenovanj. Prav tako je v Slovenskem poročevalcu najti največji delež ekspresivnih poimenovanj za lastno vojsko, najmanjši pa v reviji *Slovensko domobranstvo*. Zanimiva ugotovitev je med drugim tudi, da sta v obeh partizanskih revijah deleža ekspresivnih poimenovanj za domobrante precej večja, kot za Nemce. Na drugi strani je za revijo *Slovensko domobranstvo*, kljub manjšemu številu

ekspresivnih poimenovanj, nabor teh, posebej slabšalnih, mnogo večji (v partizanskem tisku prevladuje izraz *švabobranci*), od partizanskih revij pa se razlikuje tudi po večjem številu posmehljivih izrazov, ki za partizanski reviji niso značilni. V nasprotju s pričakovanji se količina ekspresivnega izrazja (in posameznih vrst ekspresivnosti) skozi čas ni bistveno spreminjala, izjema je le glasilo *Novi čas*, kar pa je najverjetneje posledica menjave uredništva.

Po stilu izstopa predvsem revija *Slovensko domobranstvo* v rabi stilnih sredstev, ki imajo funkcijo ironije oz. odkritega posmeha, in rabi evfemizmov, medtem ko se v partizanskem tisku pogosteje uporabljajo disfemistični opisi.

7 Zaključek

Raziskava na primeru 137 poročil z bojišč prikazuje subjektivnost vojnega poročanja v času 2. svetovne vojne na območju Slovenije, ki se izrazito kaže v količini ekspresivnega izrazja in stilnih figur. Tovrstna subjektivnost kaže na to, da so imela poročila z bojišč ob vlogi obveščanja javnosti tudi precejšnjo propagandno vlogo, kar je v kontekstu časa tudi razumljivo. Manj razumljivi in še manj sprejemljivi pa se zdijo tovrstni pojavi v današnjem času, saj si je demokratično družbo brez dostopa do objektivnih informacij težko zamisliti. Prav zato je skrb zbujujoč pogled na poročevalska besedila nekaterih sodobnih medijev, ki se poslužujejo istih sredstev kot glasila v času vojne, s tem pa prispevajo k nadaljnji polarizaciji slovenske družbe, ki je še dandanes razdeljena (med drugim) na podlagi pripadnosti eni ali drugi strani v času vojne. Tovrstne pojave je nujno raziskovati in nanje opozarjati, zato se zdi v prihodnosti smiselna podobna raziskava, ki bi na podoben način analizirala sodobna poročevalska besedila in primerjala rezultate s tukaj navedenimi.

8 Literatura

- Bešter, Marja, 1986: Jezik v narodnoosvobodilnem boju. *Jezik in slovstvo* 31.8: 282–288.
- Bešter, Marja, 1990a: Argumentiranje v publicističnih besedilih NOB. V *Zbornik predavanj/XXVI. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 25. 6 – 14. 7. 1990*. Ur: T. Pretnar, D. Počaj-Rus. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. str. 113–127.
- Bešter, Marja, 1990b: Vplivanjska vloga v besedilih partizanske publicistike. *Slavistična revija* 38.3: 233–252.
- Gerbajs, Borut, 2005: *Vloga propagande pri podpori partizanske vojske v letih 1941–1945 na Slovenskem*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene študije.
- Jakomin Kocjančič, Tanja, 2012: Reprezentacija drugih v domobranskem tisku v slovenskem primorju 1944–1945. *Acta histriae* 20.4: 647–668.
- Kociper, Stanko, 1996: *Kar sem živel*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Logar, Nataša 2001: Kvalifikator ekspr. v Slovarju slovenskega knjižnega jezika na ravni frazeologije. *Jezik in slovstvo* 46.4: 137–148.
- Stramljič Breznik, Irena, 2013: Samostalniška leksika z ekspresivnimi kvalifikatorji v slovarju novejšega besedja. V *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ur. Andreja Žele. Ljubljana: Filozofska fakulteta. str. 409–416.

- Šmicberger, Djuro, 1988: *Partizanska sedma sila: tisk in novinarstvo v NOB*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Vidovič Muha, Ada, 1971: Oris dveh osnovnih pojavnih oblik sistema knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 17.6: 178–186.
- Žele, Andreja 1993: Ekspresivne oz. čustvenostne oznake v slovarstvu. *Slavistična revija* 41.4: 529–534.
- Žele, Andreja, 2011: Ekspresivnost kot besedotvorna prvina (na primeru slovenskih glagolov). *Filološke studije* 2.9: 281–288.
- Žolnir, Bogdan, 1962: *Partizanski tisk ob Meži, Mislinji, Dravi*. Maribor: Založba Obzorja.

9 Priloge

Iz Štajerske:

Dne 10. t. m. so angleška letala sestrelila med Celjem in Žalcem nemško štorkljo, oba letalca sta se ubila.

Skozi pet dni so jugoslovanska letala uničevala vlake na progi Pražsko – Rače. Ista letala so bombardirala skladišča municije v Strmišču ki so bila popolnoma uničena. Jugoslovanski letalci že danes slovijo med tukajšnjim ljudstvom kot hrabri in zelo sposobni. Ko se približujejo naša letala se naši ljudje zelo vesele, nasprotnikov se pa pollašča obup. Na paden je bil tudi Maribor. Nemci so se v paničnem begu razpršili; žandarji iz Polskave so se, ko so se pojavila na nebu jugoslovanska letala v divjem diru razbežali po okoliških hribih. (TANJUG).

Iz Maribora:

Ob priliki zavezniškega bombnega napada na Maribor je tri četrtine moštva od protivzračne obrambe pustilo topove in se razbežalo po okoličinah Maribora, kar daje najzgovornejšo sliko o morali v nemški vojski. Iz boja zni pred zračnimi napadi se vojaštvo seli iz Maribora in so bile ustanovljene stalne posadke v Framu, Ribnici na Pohorju, St. Lovrencu in po drugih krajih. Ob zadnjem napadu so bili ljudje neprestano v zakloniščih tudi 48 ur, delavci pa niso smeli zapustiti tovaren. Ljudstvo beži iz Maribora, tako jih je mnogo pribežalo tudi v Slovenske Gorice. Pri Sv. Trojici so policisti položili precej takih beguncev in jih poslali kopat jarke in na obrambno linijo. Inozemski delavci dnevno beže iz Maribora in se seveda ne vračajo. Popolnoma poživiljena soldateska iz postojank v Ribnici na Pohorju, St. Lovrencu in v Framu ropy po okoliških vaseh. S seboj odnašajo vse, kar jim pride pod roko. Nekaterim kmetom so odvlekli že vso živino in živila. (TANJUG)

Priloga 1: zgled 2 besedil iz publikacije *Novi čas* (18. november 1944)

Zlom nemške ofenzive na vsem osvobojenem ozemlju

Izredno vojno poročilo Glavnega štaba NOV in PO Slovenije
1484 ubitih in 118 ujetih sovražnikov

Razvoj svetovne fronte proti hitlerjevski Nemčiji, posebno pa prodor Rdeče Armade v smeri slovenskega ozemlja, so prisilili sovražnika, da si s široko zasnovanimi operacijami poskuša zavarovati in očistiti slovensko ozemlje, ki je postalo neposredno zaledje bojišč.

V ta namen je sovražnik 28. novembra prejšnjega leta začel s splošno ofenzivo na vsem slovenskem ozemlju. S silami 6 divizij je poskušal izvršiti sistematično čiščenje vsega ozemlja in je pri tem posebno važnost polagal na Štajersko, kamor je tudi usmeril prve ofenzivne sile v cilju popolnega očiščenja tega predela kot neposrednega zaledja fronte. Glavno težišče udarca je uperil proti osvobojenemu ozemlju gornje Savinjske doline in Kozjega ter prenesel svoje čelovanje tudi na področje Zasavje, Moravške doline in področje severno od Drave. Skeraj istočasno s temi akcijami je podvzel obsežne ofenzivne operacije tudi na Primorskem, kjer so bile večtedenske ostre borbe v Vipavski dolini, na Trnovski in Banjski planoti ter na Krasu. Istočasno je sovražnik v večji jačini izvršil pritisk tudi vzdolž komunikacije Ljubljana—Novo mesto, katero si je hotel za vsako ceno zavarovati za premike svojih čet in naše edince čimbolj odvrniti od te ceste. Vsa sektor v trikotju Grosuplje—Kočevje—Novo mesto je bil prisorišče večtedenskih arditih borb.

Po svoji jačini te sovražnikove poskuse lahko primerjamo s velike roko ofenzivo, ki so jo podvzeli Italijani v letu 1942 in s ofenzivo, ki so jo Nemci izvedli v oktobru in novembru 1943.

Pe eninapomesečnih bojih je sovražnik kljub svojim naporom dosegel popoln neuspeh. S spretnim manevriranjem in s stalnimi napadi in uničevanjem posamesnih sovražnikovih kolon, s vdori v globoko sovražnikovo zaledje, s nepretrganim uničevanjem sovražnikovega železniškega prometa, so naše enote prisilile sovražnika, da opusti nadaljne ofenzivne operacije in se umakne v svoja ishodišča.

S tem se mora ta ofenziva smatrati za končano.

Sovražniku ni uspelo razbiti niti ene naših vojaških enot sli nas izriniti z naših osnovnih oporišč.

S tem je naša vojska prestala eno najtežjih preizkušenj in izbojevala eno svojih najpomembnejših strateških zmag.

Splošna bilanca sovražnikovih izgub v tej ofenzivi znaša po najnovejših podatkih: ubitih je bilo 1.484 sovražnikovih vojakov in oficirjev ter še večje število ranjenih, ujetih pa je bilo 118 sovražnih vojakov in oficirjev. Zaplenjen je bil 1 top, 4 minometi, 14 mitraljezov, 740 pušk in 3 radijske postaje. Uničena sta bila 2 topa, 3 tanki, 4 blindirani avtomobili, 11 kamijonov, 22 lekometiv, 155 vagonov, 25 mostov, 27 bunkerjev, 1 hanger ter 21 km železniških prog. Poškodovanih je bilo 8 lokomotiv, 130 vagonov, 6 tankov in 7 kamijonov.

V Mostarju strada 25.000 ljudi

Beograd 16. januarja. Okupator in njegovi hlapci se posebno znašajo nad našim ljudstvom v mestih, ki jih začasno še drže v svojih rokah, a posebno trpe mesta, akroz katera se sovražnik umika. Prebivalstvo teh mest živi v bedi in pomanjkanju. V okupiranem Mostarju strada še danes 25.000 ljudi, dočim je večje število ljudi brez obleke in obutve. Prav posebno trpe mostarski otroci.

Tudi Francija strada

Beograd, 18. januarja. Reuterjev dopisnik poroča iz Parisa, da je general de Gaulle v svojem sinodnem govoru preko radija sporočil prebivalstvu, da je stanje prehrane in nabav goriva še vedno zelo težko ter da pred pomladjo ni pričakovati izboljšanja. Že od konca preteklega leta niso zaverniki poslali v Francijo konzerviranega mleka. Dojenčki, noseče žene in bolniki ne dobivajo potrebnih količin mleka. Večna življenjskih potrebščin bo v prihodnjih tednih po količini še znatno smanjena.

Priloga 2: zgled besedila iz publikacije *Slovenski poročevalec* (19. januar 1945)

V Istri so komunisti že lani, posebno pa letos mobilizirali vse moške. Štabu v Delnicah se je moralo prigrasiti več sto istrskih fantov. Od teh fantov jih je padlo do sedaj že 290, mnogo pa tudi ušlo. Kakor poroča glavni štab NOV, je bilo v mesecu aprilu v Istri ustreljenih 73 »izdajalcev«. Ubili so jih zato, ker so zbežali iz rdečih vrst, se vrnili k družinam in se preživljali z delom v »okupatorskih« tovarnah.

Okrog Cateža so komunisti pred dnevi zahtevali od kmetov, da morajo že izkopavati krompir. Na ugovore, češ da še ni zrel in je škoda tako drobnega kopati, so odgovorili: »Naša vojska je lačna.«

Slovenski komunisti so po 8. septembru ojačili svoje »elitne« čete poleg badoglievcev tudi z Mongoli. Pred dnevi se je javil domobrancem bivši namestnik komandirja iz X. brigade. Povedal je, da so v 4. bataljonu te brigade skoraj sami Mongoli.

*Sirota jaz okrog blodim
slovenski partizan,
v samoti tihi se solzim,
ker javno me je sram.*

Priloga 3: zgled besedil iz publikacije *Slovensko domobranstvo* (3. avgust 1944)

NOVI SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

– PREDSTAVITEV TEMELJNIH KONCEPTUALNIH IZHODIŠČ

NATAŠA GLIHA KOMAC, NATAŠA JAKOP, JANOŠ JEŽOVNIK, SIMONA KLEMENČIČ,
DOMEN KRVINA, NINA LEDINEK, MIJA MICHELIZZA, MATEJ METERC, TANJA MIRTIC,
ANDREJ PERDIH, ŠPELA PETRIC, MARKO SNOJ, ANDREJA ŽELE
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Povzetek

V prispevku je predstavljen koncept *Novega slovarja slovenskega knjižnega jezika* (NSSKJ), temeljnega enojezičnega informativno-normativnega razlagalnega slovarja sodobnega slovenskega knjižnega jezika, ki nastaja na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Opisana so konceptualna izhodišča, okvirno pa sta opredeljena namen in vloga slovarja. Slovar sledi sodobnim leksikografskim in drugim jezikoslovnim spoznanjem. Prinaša pester nabor podatkov o leksikalnih enotah slovenskega jezika, saj med drugim prikazuje njihovo izrazno podobo, pomen, slovnične lastnosti, opisuje razmerja med leksikalnimi enotami in ponuja etimološko razlago. Z ustrezno predstavitvijo v digitalnem okolju je slovar uporaben tako za manj zahtevne kot tudi zahtevnejše uporabnike.

Ključne besede: splošni razlagalni slovar, slovaropisje, leksikografija, leksikologija, slovenski jezik, knjižni jezik

1 Uvod

Slovar z delovnim naslovom *Novi slovar slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju NSSKJ), ki nastaja na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, spada v skupino temeljnih enojezičnih informativno-normativnih razlagalnih slovarjev. Temeljni enojezični slovar sodobnega knjižnega jezika predstavlja trdno osnovo nadaljnjim, bolj ali manj aplikativno naravnanim slovarskim delom (prim. *Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018*, točka 2.2.2). Opisuje jezikovno stanje in pojmovni svet sodobnega slovenskega jezika, pri čemer jedro uslovarjenih enot predstavlja nevtrarno besedišče sodobnega knjižnega jezika; druge zvrsti, ki so v slovar tudi zajete, so v odnosu do knjižnega jezika ustrezno ovrednotene in označene. Jezikovna raba, iz katere slovar izhaja, je potrjena v pisnih besedilih, zajetih zlasti v korpusih, v manjšem obsegu pa tudi v govorjenih besedilih.

Pri pripravi slovarja in oblikovanju slovarske baze so v največji možni meri upoštevani dosežki slovenske in tuje leksikografije, na primer prva in druga izdaja

Slovarja slovenskega knjižnega jezika, Slovar novejšega besedja slovenskega jezika, poljski slovar Wielki słownik języka polskiego in slovaški slovar Slovník súčasného slovenského jazyka. Jezikovni podatki so organizirani, opisani in prikazani tako, da je slovar jasen, razumljiv in uporabnikom prijazen jezikovni priročnik. S tem NSSKJ nadaljuje tradicijo Slovarja slovenskega knjižnega jezika v smislu aktualnosti jezikoslovne misli in opisa jezikovne rabe, a je konceptualno in gradivno zasnovan povsem na novo.

1.1 Osnovna načela

Slovar opisuje sodobni slovenski jezik, interpretiran glede na izkazano jezikovno rabo. Predvideni obseg slovarja je 100.000 slovarskih sestavkov, s čimer se uvršča med srednje velike slovarje. V sestavkih je prikazan celosten in sistematičen opis slovničnih, pomenskih, pragmatičnih in drugih lastnosti leksikalnih enot. V opis so vključeni podatki o zapisu, izgovoru in naglasu, pomenu, vezljivosti in družljivosti oz. širše o kolokacijah, frazeologiji, terminologiji, pa tudi etimološki in drugi podatki.

Gradivo za slovar so korpusni viri, predvsem Gigafida, Kres, Nova beseda in deloma Gos.¹ Pri obravnavi naglasnih značilnosti in izgovora, deloma tudi oblikoslovja, se kot vir uporabljajo podatki, pridobljeni z metodo anketiranja,² pri prikazu terminološkega gradiva je ključnega pomena soglasje s področnimi strokovnjaki, pri sestavljanju etimoloških osvetlitev pa, kjer so na voljo, obstoječi etimološki opisi.

Vse slovarske enote so opisane, ovrednotene in hierarhizirane v razmerju do knjižnega jezika v skladu z aktualno normo in posodabljana kodifikacijo. V NSSKJ so vključene prvine različnih jezikovnih ravnin.

Normiranost oz. normativnost je pri tem pojmovana kot družbeno sprejete lastnosti jezika. Norma je razumljena kot »kolektivno soglasje glede rabe jezikovnih sredstev, ki jih v sočasni družbi uporabljamo kot naraven rezultat interakcije različnih družbenih, kulturnih, kognitivnih in bioloških dejavnikov« (Dobrovoljc 2014: 45). Normativni protokol določajo štiri temeljna načela, tj. načelo dejanske rabe (dogovor med jezikovnimi uporabniki), sistemskosti (sistemsko utemeljen predpis), izročila (ustaljenosti) in gospodarnosti (prim. Dular 1982: 264; Dobrovoljc 2004: 9–22), in uskladitveni mehanizem, usklajen s prenovo pravopisnih pravil v okviru Pravopisne komisije SAZU. Preudarno normativno vrednotenje vključuje zavračanje neproduktivnih, purističnih teženj, ki se kažejo v odtujenih sistemskih zahtevah in kodifikacijskih postopkih, neuskklajenih z jezikovno rabo.

¹ Da bo slovar lahko opisoval aktualno stanje v jeziku, bo treba korpuse dopolnjevati z novejšim gradivom, sicer pa se kot pomožne uporablja tudi druge prosto dostopne elektronske vire. Besedje iz teh virov se praviloma najprej zbira in popisuje v *Sprotnem slovarju slovenskega jezika*, hkrati se spremlja njegov nadaljnji razvoj, ki pokaže, ali je posamezni leksem že dovolj uveljavljen za vključitev v NSSKJ.

² Izvajajo se tri vrste anketiranja: anketiranje za ugotavljanje oblikovnih značilnosti posameznih besednih vrst, anketiranje za ugotavljanje naglasnega mesta in kakovosti naglašene samoglasnika ter anketiranje za ugotavljanje tonemskega naglasa. Anketiranci so izobraženci različnih starostnih skupin, različnega lokalnega porekla in različnih poklicev, ki so dnevno v stiku s slovenskim knjižnim jezikom (npr. jezikoslovci, prevajalci, književniki). Prim. Tivadar (2004, 2009, 2012).

Knjižni jezik je v konceptu opredeljen kot kultivirani konvencionalni nadregionalni kod, ki ga v slovenskem jezikovnem okolju govorniki slovenščine nezaznamovano rabijo zlasti v javnih in formalnih govornih položajih. Pri tem je kultiviranost knjižnega jezika razumljena kot upoštevanje splošno veljavnih načel, norm in družbenih dogovorov. Knjižni jezik temelji na jezikovni tradiciji in se s kodifikacijo utrjuje, v svojem jedru je razmeroma stabilen, s časom pa se postopoma spreminja. Njegova poglobljena vloga je, da kot standardni kod uresničuje osrednjo in temeljno sporazumevalno in povezovalno vlogo jezika za javno rabo.

Ciljni uporabnik slovarja je odrasli rojeni govorec slovenščine, ki bo uporabljal elektronsko izdajo slovarja (v povezavi z drugimi jezikovnimi priročniki, viri in zbirkami), obenem pa je slovar načrtovan tako, da bo uporaben tudi za druge govorce slovenščine. Tiskana izdaja je predvidena ob koncu izdelave slovarja.

Slovarska baza, na kateri slovar temelji, je zapisana v označevalnem jeziku XML. S svojo zasnovano in strukturirano strukturo bo na voljo za uporabo v različne namene: za ciljnega človeškega uporabnika, za raziskovalne namene, pa tudi v jezikovnotehnološke namene in za računalniško obdelavo. Slovar se v spletni izdaji na portalu Fran na naslovu www.fran.si (Ahačič – Ledinek – Perdih 2015) objavlja postopoma, in sicer enkrat letno. Prvi slovarski sestavki bodo predstavljeni oktobra 2016. Objavljeni slovarski sestavki so referenčni in razmeroma dokončni. Vsebina naj bi se dopolnjevala in posodabljala tudi po zaključku izdelave slovarja. Upoštevanje novih jezikovnih sprememb bi namreč podaljšalo čas aktualnosti slovarja oz. slovarske baze.

2 Sestava slovarskega sestavka

2.1 Iztočnice

Naslovna enota vsakega slovarskega sestavka je onaglašena iztočnica. Za razliko od tradicionalne slovarske ureditve NSSKJ nima podiztočnic. Kaže se namreč, da slovarji v podiztočnice uvrščajo zelo različne tipe leksemov, zato uporabnik brez natančnega poznavanja konceptualnih izhodišč, navadno zapisanih v slovarskem uvodu, ne more vedno predvideti, katere tipe leksemov naj v njih išče in kako naj izkazano razmerje med iztočničnim in podiztočničnim leksemom interpretira. Tako urejanje podatkov je bilo v starejših slovarjih uporabljeno tudi zaradi vezanosti na tiskano izdajo (prim. Perdih 2016: 118). Iztočnice v NSSKJ so praviloma enobesedni leksemi, npr. *faraon, faraonka, faraonov, faraonski*. Večbesedne iztočnice v NSSKJ so lahko le:

- a) glagoli s prostim morfemom *se* oz. *si*, če glagol brez prostega morfema v sodobnem knjižnem jeziku ne obstaja, npr. *bati se, smejati se, zapomniti si, znočiti se*, oz. je v takšni obliki zaznamovan, npr. *dogovoriti (kaj) : dogovoriti se (za kaj)*;
- b) polcitatni in drugi prevzeti leksemi tipa *ad hoc, de facto, urbi et orbi; alma mater, bossa nova, homo sapiens; big bend, feng šuj*;
- c) besedotvorni sklopi, ki se pišejo skupaj oz. narazen in pri katerih je meja med eno- oz. večbesednostjo bolj ali manj dogovorna, npr. *hokus pokus, na svidenje*.

Novost v naboru iztočnic v slovenski leksikografski praksi enojezičnih razlagalnih slovarjev predstavlja vključitev leksikaliziranih krajšav, tj. kratičnih poimenovanj, npr. *DDV*, simbolov, npr. *cm*, in okrajšav, npr. *itd., dr., d. o. o.*

Ker je leksem razumljen kot nedeljiva celota izraza in enega ali več med seboj povezanih pomenov, so homonimi v NSSKJ obravnavani v ločenih slovarskih sestavkih (*búla*¹ ‘oteklina’ : *búla*² ‘listina’).

3 Zaglavje

V zaglavju so prikazani podatki o naglasnih, izgovornih in oblikovnih značilnostih iztočničnih enot, skupaj z dvojničnimi oblikami. V okviru zaglavja je iztočnica besednovrstno opredeljena, prikazana pa so tudi razmerja med posameznimi oblikovnimi, naglasnimi in glasovnimi dvojnicami (prim. 9.2 Kvalifikatorji in kvalifikatorska pojasnila).

3.1 Razdelek Izgovor in oblike

3.1.1 Izgovor

Izgovor iztočničnih enot je zapisan v Riglerjevi transkripciji in mednarodni fonetični abecedi IPA (prim. Šuštaršič – Komar – Petek 1995).³ Pri navedbi izgovora sta v obeh transkripcijah enakovredno upoštevani tako jakostno kot tonemsko naglaševanje.⁴

	jakostni naglas	tonemski naglas
Riglerjeva transkripcija	[hvaléžnost]	[hvaléžnost]
mednarodna fonetična abeceda IPA	[xvaˈleːznɔst]	[xvaléːznɔst]

Preglednica 1: Prikaz zapisa izgovora za iztočnico *hvaléžnost*.

Zapis izgovora v mednarodni fonetični abecedi IPA je naveden le v razdelku *Izgovor in oblike*, poenostavljena oblika zapisa izgovora, ki je namenjena širšemu krogu uporabnikov, pa se uporablja tako v razdelku *Izgovor in oblike* kot tudi v izhodiščnem prikazu slovarskega sestavka. Izgovorno nepredvidljive in težje predvidljive iztočnice (prim. SSKJ, SP, SNB, SSKJ²) imajo celotni izgovor izpisan v okviru izhodiščnega prikaza slovarskega sestavka. Izgovor iztočnic brez izgovornih posebnosti je prikazan le v razdelku *Izgovor in oblike*. Med izgovorno nepredvidljive iztočnice prištevamo več sklopov iztočnic, med drugim tudi iztočnice, ki vsebujejo polglasnik:

- (1) *poper* [pôpər]/[pópər]
- (2) *megla* [məglà in mègla]/[məglà in mègla]

³ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom *ZRCola* (*ZRCola.zrc-sazu.si*), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani razvil Peter Weiss.

⁴ Tradicionalna slovenska slovarska transkripcija (t. i. Riglerjeva transkripcija) pomeni poenostavljeno obliko zapisa izgovora, pri kateri so uporabljene črke slovenske abecede, znak za polglasnik, oznake za položajne različice fonema *v* in oznaki za nenaglašena ozka *e* in *o*. Tovrstna transkripcija je (slovenskemu) uporabniku že poznana (prim. SSKJ, SP, SNB). Zapis izgovora v mednarodni fonetični transkripciji IPA predstavlja v slovenskem slovaropisju pomembno novost, saj je tovrstni sistem zapisa zelo razširjen po svetu in prilagojen za zapis mnogo jezikov (prim. *Handbook of the International Phonetic Association* 2003).

3.1.2 Oblike

Vse oblike posamezne pregibne besedne vrste so navedene v okviru pregibnostno-naglasnih vzorcev, ki so tako jakostno kot tonemsko onaglašeni, prikazujejo pa tudi okvalificirane naglasne in oblikovne dvojnice. Osnovni gradivski vir za izdelavo pregibnostno-naglasnih vzorcev predstavljajo *Sheme za dinamični naglas in oblikoslovje* ter *Sheme za tonemski naglas*.⁵ Pri ugotavljanju sodobnih tendenc knjižne slovenščine se uporablja metoda anketiranja (prim. 1.1 Osnovna načela) in deloma analiza korpusnih podatkov. Pregibnostno-naglasni vzorci so navedeni v razdelku *Izgovor in oblike*. V tiskani izdaji slovarja so prikazani v slovarkem uvodu, znotraj slovarskega sestavka pa je na koncu zaglavja, po potrebi pa tudi drugje, navedena zgolj sklicevalna številčno-črkovna oznaka, ki nakazuje ustrezni pregibnostno-naglasni vzorec.

Znotraj zavijka *Izgovor in oblike* so navedene tudi oblikovne in naglasne posebnosti, ki so značilne za določeno leksikalno enoto, kot je denimo sprememba naglasnega mesta v predložni zvezi:

- (3) naglasno mesto v predložni zvezi *na pomlad* (jakostno: *na pómrad*, tonemsko *na pômlad*)

Na težje tvorljive oblike, pri oblikovanju katerih bi govorci slovenščine utegnili imeti težave, je znotraj posameznih pregibnostno-naglasnih vzorcev posebej opozorjeno. Pri samostalniku *gospa* sta denimo izpostavljeni obliki za dajalnik in mestnik ednine:

- (4) Ded *gospé/gospé*; Med pri *gospé/pri gospé*

Oblike, opredeljene kot zahtevnejše, so dodatno izpostavljene v izhodiščnem prikazu slovarja.⁶ Na obstoj takih oblik opozarja posebej poudarjena prva stranska oblika.

Vsi pregibnostno-naglasni vzorci so razvrščeni na osnovi tonemskega naglasa in oblikovnih posebnosti pregibnih besednih vrst. Razvrstitev v posamezne sklope pregibnostno-naglasnih vzorcev je bila izvedena na osnovi formalnih kriterijev, tj. končnic v posameznih sklonskih oblikah (prim. Gliha Komac idr. 2015: 16–30).

4 Dvojnice

V NSSKJ so obravnavane zlasti:

- a) pisne dvojnice, npr. *gaspačo – gazpacho*, *au – av*, *videokamera – video kamera*, *pitagorov izrek – Pitagorov izrek*, in posamezni tipi besedotvornih dvojnic, npr. *bordar – border*;

⁵ Izdelal jih je Jakob Rigler (Rigler 1971–1991). Pri ugotavljanju in razvrščanju tonemskih naglasnih tipov v knjižni slovenščini so bile analizirane tudi razprave o odrazih praslovanskih naglasnih tipov v knjižni slovenščini (Šekli 2003, 2005, 2006).

⁶ Pri ugotavljanju težje predvidljivih oblik bo izvedena analiza jezikovnih težav uporabnikov slovenščine, ki se odražajo v raznih jezikovnih svetovalnicah, zlasti pa v Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

- b) izgovorne (naglasne in glasovne) dvojnice, npr. *lokacijski – lokácijski, iskalka* [iskáuka – iskálka], *glóba – glôba, nosíti – nosîti*;
- c) pisno-izgovorne dvojnice, npr. *jazz* [džês – džés] – *džez* [džês – džés], *kíber – cyber* [sájbær]; *judoistični* [judoístični – džudoístični] – *džudoistični*, *musical* [muzikál – mjúzikəl] – *muzikál*, *start – štart* in
- č) oblikovne dvojnice, npr. *vodja vodje – vodja vodja, datelj dateljna – datelj datlja*.

Dvojnice so obravnavane makrostrukturno, tj. z opredeljenim razmerjem med samostojno obravnavanimi dvojničnimi iztočnicami (npr. *aborigin – aboridžin*),⁷ oz. mikrostrukturno, tj. v okviru istega slovarskega sestavka (izgovorne in oblikovne dvojnice, izjemoma tudi pisne dvojnice in dvojnice tipa *jokati – jokati se*).

Iztočnično obravnavana pisna dvojnica izkazuje vsaj petdesetkratno pojavitev v korpusu Gigafida oz. v izjemnih primerih (zlasti kadar gre za obravnavo dvojníc leksemov v okviru iste besedne družine) najmanj petindvajsetkratno pojavitev.

Vse pisne in pisno-izgovorne dvojnice so navedene v vseh relevantnih slovarskih sestavkih in povsod opredeljene tudi z normativnega vidika. Dvojnica, za katero se ob analizi gradiva izkaže, da se v knjižni slovenščini pojavlja pogosteje, je praviloma prepoznana kot normativno ustrežnejša dvojnica. Normativni podatki o dvojnícáh so prikazani s kvalifikatorji oz. pojasnili. Na posamezne posebnosti opozarja poseben razdelek.

5 Pomenski opis

Pomenski opis je v NSSKJ eden najpomembnejših slovarskih elementov, ki so mu ostali elementi (npr. kvalificiranje, ponazarjalno gradivo) podrejeni, razen kadar se nanašajo na izrazno podobo iztočnice. Izhaja iz semaziološkega načela (kaj dani jezikovni znak pomeni; prim. npr. Vidovič Muha 2000: 21–22) in skuša uporabniku vse podatke, ki jih za razpoznavanje pomena posamezne leksikalne enote potrebuje, posredovati v okviru slovarskega sestavka. Uporabniku tako ni treba prehajati od enega slovarskega sestavka k drugemu, npr. za razumevanje pomena vrstnega pridevnika k samostalniku ali glagolu, deležnika h glagolu ali prislova k pridevniku.

- (5) **kvartálni**: ki je v zvezi s kvartalom, tj. enoto, ki obsega četrtno leta
- (6) **dresíran**: ki z vajo, urjenjem postane uboglživ, vodljiv in pridobi določene spretnosti
- (7) **zravnáno**: takó, da je telo, del telesa v prvotni, pravilni legi

Na prvem mestu navadno stoji izhodiščni pomen, tj. najsplošnejši pomen, iz katerega je mogoče izpeljati vse ostale in je navadno nezaznamovan. Kadar je iz gradiva razvidno, da ožji, specializiran pomen po pogostnosti izrazito prevladuje nad splošnejšim, je ta postavljen na drugo mesto, na kar opozarja tudi členek *sploh* na koncu njegove razlage, ki nakazuje večjo splošnost glede na prvi pomen:

⁷ Pisne dvojnice so obravnavane v dveh ločenih slovarskih sestavkih, pri čemer imajo normativno manj ustrezne pisne dvojnice manj obsežen oz. manj razdelan slovarski sestavek.

- (8) **nagáčen: 1.** ki je obdelan z odstranitvijo notranjih organov in polnitvijo s posebnim polnilom, da se ohrani za ogled **2.** ki je napolnjen s čim sploh

Pomenska členitev glede na izhodiščni pomen je prikazana s pomeni in podpomeni; manjši pomenski odmiki od izhodiščnega pomena se navadno prikazujejo v podpomenih, večji pa v pomenih. Manjši odmiki so značilni zlasti za metonimijo, kjer gre ob isti pojavnosti oz. predmetnosti za izpostavljanje njenih različnih delov ali vidikov oz. za preurejanje pomenskih sestavin (prim. Vidovič Muha 2000: 133–142), npr. rastlina in njen plod, ustanova in njeni prostori/osebje.

- (9) **ájda: 1.** kulturna rastlina z gostimi zaprtimi rdečimi, odprtimi pa belimi cvetovi in užitnimi zrni, ki dozorijo razmeroma pozno **1.1** užitna zrna te rastline, namenjena za hrano

Večji odmiki so značilni za metaforo – ta predstavlja drugo pojavnost oz. predmetnost, ki je s prvo povezljiva na osnovi določene podobnosti zlasti v videzu, funkciji ali lastnostih (prim. Vidovič Muha 2000: 142–154).

- (10) **konjúšnica: 1.** stavba za bivanje, nego, vzgojo in oskrbo konj ter navadno tudi za shranjevanje jahalnih pripomočkov **2.** ekspresivno moč avtomobilskega motorja

5.1 Tipi pomenskih razlag

Način, kako se posamezne leksikalne enote (ob konverziji tudi njihovi posamezni pomeni) razlagajo, je povezan z besedno vrsto, ki ji leksikalna enota pripada. To velja tudi za večbesedne leksikalne enote, in sicer glede na njihovo jedrno sestavino (npr. samostalniške besedne zveze se razlagajo kot samostalniki, glagolski frazemi kot glagoli).

- (11) **angleški park:** park, ki je urejen tako, da ohranja naravni videz pokrajine
(12) **brcniti v prazno:** z določenim, zlasti ne dovolj premišljenim dejanjem ne doseči pričakovanega, zelenega učinka, rezultata

V nadaljevanju je podrobneje prikazan tip razlage, s katerim se v NSSKJ razlaga večina besednih vrst – izjema so besedne vrste z izrazito slovnično (vezniki in predlogi) ali besedilno funkcijo (členki in medmeti).

Zlasti samostalniki, glagoli in (lastnostni) pridevniki ter njihovi prislovi se razlagajo s pomenskosestavinsko razlago:⁸ uvrščevalna pomenska sestavina (UPS) kot nadpomenka služi uvrščanju v širše pomensko polje, razločevalne pomenske sestavine (RPS) pa leksikalno enoto oz. njene pomene ločujejo od drugih pomensko najbližjih leksikalnih enot oz. njihovih pomenov v istem pomenskem polju (prim. npr. Vidovič Muha 2000: 52–59). Pri samostalniku kot najsplošnejša UPS nastopa *kar*, pri glagolu t. i. glagolski primitivi (*biti*, *imeti*, *delati/narediti*, *postajati/postati*, *dajati/dati*), medtem ko pri pridevniku in prislovu o UPS lahko govorimo le pogojno – pri lastnostnih

⁸ Nekateri jo imenujejo tudi »klasična leksikografska«, prim. npr. Krek idr. 2014: 4–5; Landau 2001: 153.

pridevnikih velja tako za vse enako *tak, ki*, pri čemer je v razlagi vedno ubeseden le veznik *ki* (prim. tudi Vidovič Muha 2000: 60–63). Navedene samostalniške in glagolske UPS se uporabljajo v razlagah pomensko splošnejših samostalnikov in glagolov, ti pa zopet kot UPS za pomensko ožje samostalnike in glagole.⁹

- (13) **júha**: navadno kuhana različno gosta tekoča **jed** iz vode in dodatkov, zlasti zelenjave, mesa, začimb
- (14) **dresírati**: z vajo, urjenjem **delati**, da zlasti žival postane ubogljiva, vodljiva in pridobi določene spretnosti
- (15) **karizmátičen**: **ki** ima dar, sposobnost za navduševanje, prepričevanje, spodbujanje, vodenje drugih

Kot poseben podtip pomenskosestavinske razlage se zlasti pri vrstnih pridevnikih uporablja razčlenjena navezovalna razlaga. Glede »pogojne UPS« velja podobno kot pri lastnostnem pridevniku (*ta, ki*, v razlagi vedno ubeseden le *ki*), medtem ko RPS predstavlja pomensko razmerje med motivacijskim izhodiščem pridevnika (tj. zlasti samostalnikom ali glagolom, iz katerega je vrstni pridevnik tvorjen) in samostalnikom kot jedrom stalne zveze z vrstnim pridevnikom. Temeljna pomenska razmerja so pri tem naslednja (prim. tudi Vidovič Muha 2000: 65–66, 310–327):

- a) prostorskost in časovnost (17, 18),
 - b) sestavinskost (19),
 - c) (posredna) namembnost (20).
- (16) **mèdvretêncni**: *ki je med vretenci*: medvretenčni prostor, medvretenčna odprtina
 - (17) **prèdpremiêrni**: *ki je pred premiero*: predpremierna predstava, uprizoritev
 - (18) **pehòtni**: /.../ *ki je sestavljen zlasti iz pehote*: pehotni bataljon, oddelek, polk
 - (19) **júšni**: /.../ **2.** *ki je namenjen za juho*: jušni dodatek, jušni rezanci, jušna govedina **2.1** *ki je namenjen za strežbo, kuhanje juhe*: jušni krožnik, jušni lonec, jušna posoda

Našteta temeljna pomenska razmerja so sorazmerno stabilna, ostala pa so nekoliko bolj odvisna od stanja v gradivu – kot eno izmed pogostejših lahko izpostavimo npr. (posredno) izhajanje, utemeljenost:

- (20) **vitamínski**: /.../ *ki temelji na (povečani) uporabi, uživanju vitaminov*: vitaminska kura, terapija; vitaminska nega

Ta razmerja postopoma prehajajo proti potencialnemu razlaganju vsake zveze pridevnika in samostalnika posebej. Načeloma so primerljiva po posameznih pomenskih poljih (npr. šport) – tako sta denimo pridevnika *hokejski* in *nogometni* primerljiva v naslednjih pomenih:

⁹ Trenutni seznam najpogosteje rabljenih samostalniških in glagolskih UPS v NSSKJ je naslednji: kdor (117), lastnost (103), kar (73), stanje (45), ženska (40), proces (28), dejstvo (28), veda (26), obdobje (25), dejavnost (21), priprava (21), rastlina (20), značilnost (18); narediti (57), delati (50), povzročiti (27), biti (28), povzročati (26), postajati (19), imeti (18), postati (17).

- (21) *ki se ukvarja z ... (igralec, trener), ki se zanima za ... (navdušenec, navijač), ki je uspešen pri ukvarjanju z, slaven zaradi ... (prvak, zvezdnik), na katerem se tekmuje v ... (prvenstvo, tekmovanje, turnir)*

Kadar gradiva ni dovolj za podrobnejšo členitev, ostaja navezovalna razlaga nerazčlenjena:

- (22) **bárski**: *ki je v zvezi z barom, tj. točilnico, bifejem*: barski pretep, barski pult, barsko osebje, barsko vzdušje

6 Terminologija

Izhodiščno terminološki izrazi v NSSKJ niso obravnavani v okviru terminološkega gnezda.

Popolnoma determinologizirane termine (npr. *stavek, verižna reakcija*) obravnavamo v okviru pomenov in podpomenov eno- ali večbesednih leksikalnih enot.

Manj pogosti delno determinologizirani termini, rabljeni v bolj ali manj enakem pomenu in na podoben način kot v strokovnih besedilih, so označeni s terminološkim kvalifikatorjem v obliki *iz + strokovno področje*, npr. *iz kemije*. Razlaga je po vsebini podobna definiciji, le da je splošno razumljiva, poljudna in ne vsebuje ozkostrokovnih leksemov, hkrati pa izhodiščnega termina ne umešča v pojmovni sistem strokovnega področja.

Splošneje znanim in pogosto rabljenim delno determinologiziranim terminom se terminološki kvalifikator ne pripisuje (npr. pri leksemih *alergija, astma*). Pri razlaganju tovrstnih determinologiziranih terminov je lahko izpostavljen drug, tj. nestrokovni vidik pomena, če takšno interpretacijo in prikaz podatkov upravičuje analiza gradiva. Upošteevane so tudi pomenske in druge spremembe, ki jih je leksem doživel pri prehajanju v splošno leksiko, npr. tipično sopojavljanje z drugimi kolokatorji, spremembe v slovničnem obnašanju itd.

- (23) **pêroksid** /.../ **1.** *iz kemije spojina vsaj enega atoma elementa z dvema med seboj vezanima atomoma kisika*: molekula peroksida /.../ **2.** *snov v kemičnih sredstvih, ki se uporablja za beljenje, zlasti las*: Frizer bo enako količino barve in peroksida na vaših laseh pustil delovati dvajset do trideset minut /.../ SIN.¹⁰ **vodikov peroksid**
STALNE BESEDNE ZVEZE
vodikov peroksid *iz kemije spojina dveh atomov vodika z dvema med seboj vezanima atomoma kisika, ki je močan oksidant*: razpad vodikovega peroksida /.../ SIN. **peroksid** (2. pomen)

7 Skladenjski vzorci in kolokativnost

Glede na spoznanje, da je za govorce pri tvorjenju besedil ključna uporaba deloma vnaprej oblikovanih večbesednih enot, pri katerih je možnost sopojavljanja z drugimi enotami omejena (Gantar idr. 2009: 43; Gantar 2015: 356), slovar prikazuje najbolj tipične vzorce besedne povezovalnosti – tipične skladenjske vzorce in kolokacije, v katerih se leksemi uresničujejo.

¹⁰ Sinonimi nimajo normativne oz. standardizacijske vrednosti v smislu ustreznosti termina za pojem v okviru pojmovnega sistema stroke.

Kolokacije v slovarju izkazujejo tipične, ustaljene in za govorce sprejemljive¹¹ sopojavitve najmanj dveh besed. Kolokatorji so v slovarju navedeni za vsak pomen in podpomen obravnavanega leksema posebej, in sicer glede na identificirane tipične **skladenjske vzorce**, v katerih se leksem običajno pojavlja v besedilih, v okviru posameznega skladenjskega vzorca pa še glede na prepoznane semantične tipe. Pri glagolih kolokatorji prikazujejo tipične leksikalne zapolnitve vezljivostnih mest.

Tipično besedilno okolje leksema v specifičnem pomenu oz. podpomenu je ponazorjeno s **stavčnimi zgledi**, avtentičnimi primerki jezikovne rabe, vzetimi iz besedilnih korpusov in izbranimi v skladu z načeli primernosti stavčnih zgledov (prim. Kilgarriff idr. 2008; Kosem idr. 2011; Krvina 2014). Stavčni zgledi podatke, navedene v različnih segmentih slovarskega sestavka, ponazarjajo, potrjujejo in deloma nadgrajujejo oz. dopolnjujejo, njihovo število pa je prilagojeno obsegu in kompleksnosti slovarskega sestavka.

8 Večbesedne leksikalne enote

V NSSKJ sta za večbesedne leksikalne enote predvidena razdelka STALNE BESEDNE ZVEZE in FRAZEOLOGIJA. Slovarska obravnava večbesednih leksikalnih enot v dveh razdelkih, kot jo konceptualno uvaja NSSKJ, je v slovenski leksikografiji sicer novost, a sledi sodobnejšim leksikografskim trendom (prim. Kržišnik 2009: 53–54), v ospredju katerih je uporabniški vidik, hkrati pa so upoštevana tudi sodobna leksikološka spoznanja (npr. o lastnostih večbesednega leksema, prim. Vidovič Muha 2000: 26–28).

8.1 Stalne besedne zveze

V razdelku STALNE BESEDNE ZVEZE so: **a) pomensko neprozorne** stalne besedne zveze, pri katerih je vsaj ena izmed besed s pomenskosestavinskega vidika nepredvidljiva in ne tvori frazeološkega pomena, npr. morska krava *velik morski sesalec* /.../; **b) izhodiščno terminološke** stalne besedne zveze, npr. živčni prenašalec iz medicine *kemična snov, ki prenaša impulze med živčnimi celicami* /.../; **c) večbesedna pomensko neprozorna lastna imena**, npr. Bela hiša *rezidenca predsednika Združenih držav Amerike* /.../.

Neterminološke pomensko prozorne stalne besedne zveze (t. i. sestave), npr. *stenska ura*, so v NSSKJ prikazane pri pomenih oz. podpomenih enobesedne iztočnice.

Stalne besedne zveze so načeloma obravnavane na enak način kot enobesedni leksemi, niso pa onaglašene in besednovrstno opredeljene. Navedene so v slovarski obliki, njihovo rabo pa prikazuje ponazarjalno gradivo, npr. **zeleni čaj** /.../ pitje, uživanje zelenega čaja /.../. Razporejene so po abecedi ne glede na terminološkost oz. tip:

- (24) **čaj** /.../ STALNE BESEDNE ZVEZE **angleški čaj** /.../; **beli čaj** /.../; **čaj mate** /.../; **čaj rooibos** /.../; **črni čaj** /.../; **ledeni čaj** /.../; **sadni čaj** /.../; **zeleni čaj** /.../

¹¹ Mišljena je najširša jezikovna, nadzvrstna sprejemljivost sopojavljanja. Posamezne kolokacije zvrstno niso označene, v primeru prevladujočega odstopanja od knjižnega jezika kot nevtralne zvrsti pa je na to opozorjeno s kvalifikatorjem ob razlagi pri pripadajočem (pod)pomenu.

8.2 Frazeologija

Posebno skupino večbesednih leksikalnih enot predstavljajo frazeološke enote kot večbesedne poimenovalne oz. sporočanje enote jezika, ki jih definirajo večbesedna ustaljena zgradba s strukturo besedne zveze oz. stavka, pomenska celovitost, izražena s frazeološkim pomenom, in različne stopnje ekspresivne vrednosti.¹² Frazeološkim enotam v novem razlagalnem slovarju namenjamo poseben razdelek, saj zaradi svoje strukturne, semantične in pragmatične specifike zahtevajo celovito in enovito slovarsko obravnavo, zaradi uporabniških potreb pa tudi nazoren prikaz (prim. Gliha Komac idr. 2015: 56–61).¹³

V frazeološki razdelek slovarja uvrščamo v besedilih sodobnega slovenskega knjižnega jezika potrjene rabe frazeoloških enot. Od drugih večbesednih leksikalnih enot in (metonimično oz. metaforično) prenesenih pomenov enobesedne leksike jih ločujemo z analizo in interpretacijo korpusno pridobljenih podatkov. Težave, ki se pojavljajo ob korpusni analizi frazeoloških enot v skrajnih frekvenčnih legah in v povezavi s specifičnimi lastnostmi korpusa,¹⁴ rešujemo z vzporedno analizo sekundarnih jezikovnih virov, npr. slovarjev, spletnih portalov, jezikovnih svetovalnic, anketiranja jezikovnih uporabnikov. Frazeološke enote prikazujemo v njihovi osnovni obliki s podatki o morebitni (sintagmatski in paradigmatski) variantnosti, slovničnih omejitvah oz. tipičnih oblikah rabe, jih pomensko opišemo in ponazorimo z zgledom rabe v tipični okolici oz. stavčnem zgledu. Frazeološke enote oz. njihove variante so prikazane v frazeološkem razdelku pri vseh tistih (polnopomenskih) iztočnicah, ki so sestavine posamezne frazeološke enote, npr. *bruhati kot vidra pri bruhati in vidra, dobiti/imeti zeleno luč (za kaj) pri dobiti, imeti, zelen in luč*.

V okviru stavčne frazeologije so v NSSKJ uslovarjene tudi paremiološke enote, kot so pregovori, reki, krilatice ipd. Za njihovo vključitev v slovar uporabljamo merila, ki izhajajo iz sociolingvističnih in korpusnih pristopov k temu delu frazeologije. Sociolingvistični podatki o poznanosti paremioloških enot med govorce in njihovih navedkov variant so bili pridobljeni v sklopu obširne spletne ankete, s katero je bil zamejen paremiološki minimum (Meterc 2014), ki v svetovni frazeološki stroki že desetletja predstavlja eno glavnih paremioloških metodoloških smernic (Permjakov 1970; Đurčo 2014) in empirično izhodišče za celostno obravnavo paremiologije. Z izsledki te raziskave lažje pridobimo in presojamo podatke v besedilnem korpusu Gigafida. To je v primerjavi z besednozvezno ravno na paremiološki ravni bolj potrebno, ker korpusna orodja še niso dovolj zahtevna za daljše ustaljene enote, po drugi strani pa gre tudi za večjo stopnjo kombinatorike.

Krovni vidik razvrstitve enot v frazeološkem razdelku je strukturno-abecedni; najprej so prikazani besednozvezni, nato stavčni frazemi, sekundarna abecedna razvrstitev znotraj teh dveh skupin pa temelji na abecedi prve sestavine osnovne (pri besednozveznih tudi invariantne) oblike frazema. Pomensko so frazeološke enote opisane po istih načelih, kot jih konceptualno sprejemamo pri drugih leksikalnih enotah,

¹² O temeljnih lastnostih frazeologije prim. npr. Kržišnik-Kolšek 1988: 46–69; Gantar 2007: 79–103; Jakop 2006: 27–43.

¹³ Raziskave kažejo, da jezikovni uporabniki podatke o frazeoloških enotah največkrat iščejo v splošnem enojezičnem razlagalnem slovarju (Moon 2007: 909).

¹⁴ Več o tem v Jakop 2014; Kržišnik in Jakop 2015: 419–421.

tj. pomensko sestavinski tip razlage pri frazemih, ki skladenjsko funkcionirajo kot stavčni členi, in pragmatično pomenski oz. funkcijski tip razlage pri stavčnih frazemih, ki opravljajo vlogo modifikatorja stavka oz. stavčne povedi, in pri vseh tipih paremioloških enot.

9 Slovanske oznake in pojasnila

Slovnično opredelitev leksikalnih enot glede na njihove slovnične lastnosti prinašajo slovnične oznake in slovnična pojasnila. Kvalifikatorji in kvalifikatorska pojasnila dopolnjujejo pomenski opis s pomensko-pragmatično opredelitvijo leksikalnih enot glede na stilno vrednost, krajevno in časovno razširjenost ter druge dejavnike.

Označeni so pomeni in podpomeni leksikalnih enot, kolokacije in stavčni zgledi pa ne.

9.1 Slovnične oznake in slovnična pojasnila

Slovnični podatki so pri slovničnih leksemih temeljna prvina, medtem ko so pri predmetno pomenski leksiki dopolnilna informacija, izražena s sistemom slovničnih oznak in pojasnil. Z njimi se opredeljujejo besedna vrsta, npr. *glagol*, definicijske kategorialne lastnosti (npr. pri samostalniških iztočnicah slovnični spol in podspol živosti), konverznost (npr. *kot samostalnik*) ter nekatere druge slovnične posebnosti in omejitve (npr. s slovničnim pojasnilom *navadno zanikano*). V slovarju so eksplicitno označene tudi vrste zaimkov (samostalniški, pridevniški, prislovni) in števnikov (glavni, ločilni, množilni, nedoločni, vrstilni).

9.2 Kvalifikatorji in kvalifikatorska pojasnila

Okvalificiranost v okviru socialne zvrstnosti določa odstopanje od kultivirane, v javnih, formalnih govornih položajih ustaljene, predvidljive in vsaj pretežno s kodifikacijo usklajene leksike slovenskega knjižnega jezika. Leksika, ki je splošno sprejeta, ustaljena, ima uzaveščeno razmerje do norme in je kultivirana, je knjižna in z vidika socialne zvrstnosti nezaznamovana. Zaznamovanost gre v dve smeri: proti izrazito omejeni rabi v izbranih govornih položajih za izrecno poudarjanje kultiviranosti, razgledanosti, izobraženosti in umetnosti oz. proti manj formalni rabi, tj. v pogovornost, in bolj specifično zaznamovanemu.

- (25) **afektíran**: ozkoknjižno izumetničen, nenaraven
- (26) **lisíca**: /.../ knjižno pogovorno lisičje krzno
- (27) **bíca**: narečno koroško babica
- (28) **kúl**: slengovsko ki privlači, vzbuja dober vtis, odobravanje
- (29) **médo**: otroško medved, medvedek

Funkcionalna razčlenjenost leksike je prikazana s funkcijskozvrstnimi kvalifikatorji in kvalifikatorskimi pojasnili.

- (30) **apsída**: iz arhitekture polkrožni zaključek stavbnega prostora, zlasti cerkve
- (31) **ákcijska**: /.../ v publicističnih besedilih s področja športa organizirana, aktivna dejavnost, delovanje z določenim ciljem

Za podrobnejše opredeljevanje stilne raznolikosti se uporabljajo ekspresivni kvalifikatorji. Ekspresivna leksika poleg denotativnega pomena izraža subjektivni vrednotenjski odnos govorca do poimenovanega. Ekspresivnost je bipolarna in se giblje na osi pozitivno–negativno.

- (32) **bíser**: /.../ ekspresivno kar izstopa zaradi umetnosti, izjemnosti, drugačnosti
- (33) **dolgoprstnež**: evfemistično kdor krade
- (34) **krêpniti**: neknjižno pogovorno, slabšalno umreti

Leksikalne enote, pomeni in podpomeni s kvalifikatorjem *starinsko* so bili nekoč splošno rabljeni, danes pa učinkujejo arhaično (običajno imajo ekspresivno komponento, pogosto delujejo ozkoknjižno).

- (35) **akorávno**: starinsko *čeprav, četudi*

Razmerja med dvojnicami (prim. 4 Dvojnice) so opredeljena z normativnimi kvalifikatorji, razmerje med naglasnimi, glasovnimi in oblikovnimi dvojnicami pa tudi s kvalifikatorskim pojasnilom *redko*:

- (36) **punk** normativno enako ustrezna dvojnica **pánk**
- (37) **lízing** normativno manj ustrezna dvojnica **leasing**
- (38) **olimpiáda** normativno ustrežnejša dvojnica **olimpijáda**
- (39) **buffet** [bifé redko bufét]

10 Besedotvorni podatki

V posebnem razdelku so prikazani iz iztočnice tvorjeni svojilni pridevniki, manjšalnice in feminativi oz. maskulinativi. Vključena so tudi poimenovanja za samice oz. samce živalskih vrst, pa tudi tvorjenkam pomensko sorodni izrazi, čeprav niso tvorjeni iz iztočnice (pri iztočnici *jelen* je naveden izraz *košuta*). Tovrstne tvorjenke so navedene, če v slovarju nastopajo kot samostojne iztočnice, sicer pa le, če so v rabi žive in v gradivu zadostno potrjene.

- (40) **dekan**
svojilni pridevnik: *dekánov*
ženska oblika: *dekánja, dekánka, dekánica*
- (41) **jelen**
svojilni pridevnik: *jelénov*
manjšalnica: *jelénček*
ženska oblika: *košúta*
- (42) **opica**
moška oblika: *ópičjak/opičják, opičnják*

11 Etimologija

V NSSKJ bodo slovarske iztočnice splošnega razlagalnega slovarja prvič v zgodovini slovenske leksikografije tudi etimološko pojasnjene, kar je praksa tudi v nekaterih tujih slovarjih, kot so Dudnov nemški slovar *Deutsches Universal Wörterbuch*, ruski slovar *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka* Ožegova in Švedove, francoski Robertovi slovarji ipd.

Etimološke osvetlitve vsebinsko zaokrožujejo slovar, ki ima sicer sinhrono izhodišče. Skrbijo za bolj celosten opis jezika, etimološki vidik pa je nepogrešljiv predvsem pri problematiki, povezani s homonimijo. Etimolog v etimološki osvetlitvi strne daljši slovarski sestavek etimološkega slovarja v zgoščen niz informacij, ki mora biti tako strokovno ustrezen kot uporabniku razumljiv. Etimološka osvetlitev je v elektronski izdaji v posebnem razdelku. Posamezne etimološke osvetlitve v elektronski izdaji slovarja bodo prek klikljivega Več ... na koncu etimološke osvetlitve povezane z ustreznimi slovarskimi sestavki iz spletno objavljenih slovenskih etimoloških slovarjev. Etimološke osvetlitve se opirajo v prvi vrsti na obstoječe etimološke slovarje za slovenščino (Bezljaj, Snoj in Furlan) in na izdelane etimološke osvetlitve v SNB, za doslej etimološko neobdelane besede pa bodo uporabljeni ustrezni postopki in viri za izdelavo etimoloških razlag, v slovarju predstavljenih v obliki etimoloških osvetlitev.

Etimološke osvetlitve v slovarju so sklicevalne (sklic na leksem, ki je obravnavan na drugem mestu v slovarju) ali polne. V sklicevanje uvaja v tiskani obliki slovarja znak ↑, v elektronski pa bo klik na ustrezni leksem uporabnika prestavil na etimološko osvetlitev ustrezne iztočnice. Sklicevalne etimološke osvetlitve sestojijo iz navedbe motivirajočega leksema. Mnoge etimološke osvetlitve so mešane: sklic na leksem, ki je razložen na drugem mestu, predstavlja enega od več elementov etimološke osvetlitve.

Iz starejših jezikovnih plasti podedovani nemotivirani leksemi imajo polne etimološke osvetlitve. Te osvetlitve segajo do izvora, vendar najgloblje do indoevropskega prajezika. Pritegne se gradivo iz sorodnih, najprej slovanskih, po potrebi tudi drugih indoevropskih jezikov.

Pri prevzetih leksemih navajamo tujejezično predlogo in sledimo njenemu razvoju skozi čas do izvornega pomena ali besedotvornega predhodnika, ki jo pojasnjuje.

Kratice domačega izvora nimajo etimološke razlage, kratice tujega izvora pa so etimološko osvetljene z navedbo razvezave v izvornem jeziku, pri čemer so v kratici neupoštevani deli navedeni v oklepajih.

Etimološke osvetlitve so zasnovane po načelu kontinuitete jezika in pomena. To pomeni, da besedno gradivo (ležeče prikazani leksem ali večbesedna leksikalna enota), ki ni pomensko razloženo, pomeni isto kot prvi ležeče prikazani leksem ali večbesedna leksikalna enota na njegovi levi, in da besedno gradivo, ki ni opredeljeno glede na jezik, pripada istemu jeziku kot besedno gradivo (prvi ležeče prikazani leksem ali večbesedna leksikalna enota) pred njim. Če prvi ležeče prikazani leksem etimološke osvetlitve ni pomensko razložen, je njegov pomen enak ali vsaj zelo podoben pomenu slovarske iztočnice. Če ni opredeljen glede na jezik, je slovenski (prim. Snoj 2009: 83).

V primerih, ko etimološka osvetlitev brez dodatnih podatkov ne bi bila dovolj za razumevanje nastanka leksema, so etimološki osvetlitvi dodana dodatna enciklopedična pojasnila.

12 Zaključek

Koncept NSSKJ je bil sprejet na seji Znanstvenega sveta Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, na seji Znanstvenega sveta ZRC SAZU, na seji Razreda za filološke in literarne vede SAZU in na seji Izvršilnega odbora Predsedstva SAZU. Izdelava slovarja po tem konceptu poteka v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski

jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Prvi sklop slovarskih sestavkov bo objavljen na slovarskem portalu Fran 14. oktobra 2016.

13 Literatura

- Ahačič, Kozma, Nina Ledinek in Andrej Perdih, 2015: Portal Fran – nastanek in trenutno stanje. V *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis* (Obdobja 34). Ur. M. Smolej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. str. 57–66.
- Čermák, František, 2007: *Frazeologie a idiomatikačeská a obecná*. Praga: Univerzita Karlova v Praze. Karolinum.
- Dobrovoljc, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Dobrovoljc, Helena, 2014: Normativna informacija v slovarju. *Jezikoslovni zapiski* 20.1: 43–57.
- Dular, Janez, 1982: *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Đurčo, Peter 2014: Empirical research and paremiological minimum. V *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. Ur. H. Hrisztova-Gotthardt in M. Aleksa Varga. Berlin: Walter de Gruyter. str. 183–205.
- Gantar, Polona, 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini: korpusni pristop*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Gantar, Polona, 2015: *Leksikografski opis slovenščine v digitalnem okolju*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Gantar, Polona, Katja Grabnar, Polonca Kocjančič, Simon Krek, Olga Pobirk, Rok Rejc, Mojca Šorli, Simon Šuster in Petra Zaranšek, 2009: *Standard za izdelavo posamezne leksikalne enote v leksikalni bazi (kazalnik 6): projekt Sporazumevanje v slovenskem jeziku: specifikacije za izdelavo leksikalne baze za slovenščino*. Dostopno prek http://www.slovenscina.eu/Media/Kazalniki/Kazalnik6/SSJ_Kazalnik_6_Specifikacije-leksikalnabaza_v1.pdf.
- Gliha Komac, Nataša, Nataša Jakop, Janoš Ježovnik, Simona Klemenčič, Domen Krvina, Nina Ledinek, Tanja Mirtič, Andrej Perdih, Špela Petric, Marko Snój in Andreja Žele, 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Različica 1.1. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Dostopno prek <http://www.fran.si/novi-sskj>.
- Handbook of the International Phonetic Association 2003: *Handbook of the International Phonetic Association: a guide to the use of the International Phonetic Alphabet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jakop, Nataša, 2006: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jakop, Nataša, 2014: Frazeologija v sodobnem slovarju slovenskega jezika. V *Novi slovar za 21. stoletje. E-zbornik prispevkov s Posveta o novem slovarju slovenskega jezika na Ministrstvu za kulturo 12. februar 2014*. Ur. S. Bergoč, I. Grahek. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Dostopno prek http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/E_zbornik/15-_Natasia_Jakop-korekture.pdf.
- Kilgarriff, Adam, Miloš Husák, Katy McAdam, Michael Rundell in Pavel Rychlý, 2008: GDEX: Automatically Finding Good Dictionary Examples in a Corpus. V

- Proceedings of the XIII EURALEX International Congress*. Ur. E. Bernal in J. DeCesaris. Barcelona: Institut universitari de lingüística aplicada, Universitat Pompeu Fabra. str. 425–432. Dostopno prek http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2008/026_Euralex_2008_Adam%20Kilgarriff_Milos%20Husak_Katy%20McAdam_Michael%20Rundell_Pavel%20Rychly_GDEX_Automatically%20Finding%20Good%20Di.pdf.
- Kosem, Iztok, Miloš Husák in Diana McCarthy, 2011: GDEX for Slovene. V *Electronic Lexicography in the 21st Century. New Applications for New Users*. Ur. I. Kosem, K. Kosem. Ljubljana: Trojina, Institute for Applied Slovene Studies. str. 151–159. Dostopno prek http://www.trojina.si/elex2011/elex2011_proceedings.pdf.
- Krek, Simon, Polona Gantar in Iztok Kosem, 2014: Razlage v novem slovarju slovenskega jezika. V *Novi slovar za 21. stoletje. E-zbornik prispevkov s Posveta o novem slovarju slovenskega jezika na Ministrstvu za kulturo 12. februar 2014*. Ur. S. Bergoč, I. Grahek. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Dostopno prek http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/E_zbornik/18-Krek_Gantar_Kosem-Slovarske_razlage_v_NSSJ_popravljeno.pdf
- Krvina, Domen, 2014: Problematika zgledov v novem slovarju slovenskega jezika (med čim večjo avtentičnostjo in leksikografsko učinkovitostjo). V *Novi slovar za 21. stoletje: e-zbornik s Posveta o novem slovarju slovenskega jezika na Ministrstvu za kulturo, 12. februar 2014*. Ur. S. Bergoč in I. Grahek. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Dostopno prek http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/E_zbornik/16-Domen_Krvina_-_Problematika_zgledov_v_NSJ.pdf.
- Kržišnik, Erika, 1996: Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija* 44.2: 133–154.
- Kržišnik, Erika, 2007: Meja med semantičnim in pragmatičnim opisom frazeološke enote. V *Slavska frazeologija i pragmatika*. Ur. Ž. Fink Arsovski in A. Hrnjak. Zagreb: Knjigra. str. 139–145.
- Kržišnik, Erika, 2009: Kam in kako s frazeologijo v novem slovarju. V *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*. Ur. A. Perdih. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. str. 53–60.
- Kržišnik, Erika in Nataša Jakop, 2015: Konceptualna izhodišča za vključitev frazeologije v splošni enojezični slovar slovenskega jezika. V *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis* (Obdobja 34). Ur. M. Smolej. Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete. str. 417–424.
- Kržišnik-Kolšek, Erika, 1988: *Frazeologija v moderni*. Magistrska naloga. Ljubljana.
- Landau, Sidney I., 2001: *Dictionaries : the art and craft of lexicography*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Meterc, Matej, 2014: *Primerjava paremiologije v slovenskem in slovaškem jeziku na osnovi paremiološkega optimuma*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Oddelek za slavistiko.
- Moon, Rosamund, 2007: Phraseology in general monolingual dictionaries. V *Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischen Forschung*. Ur. H. Burger idr. Berlin: Walter de Gruyter. str. 909–918.

- Perdih, Andrej, 2016: *Splošni razlagalni slovarji slovanskih jezikov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Zbirka Lingua Slovenica 8.
- Permjakov, Grigorij, 1970: *Ot pogovorki do skazki: Zametki po obščeji teoriji kliše*. Moskva: Nauka.
- Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018*. Dostopno prek <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO91>.
- Rigler, Jakob, 1971–1991: Sheme za dinamični naglas in oblikoslovje, Sheme za tonemski naglas. V SSKJ 1970–1991, *Slovar slovenskega knjižnega jezika*: prva knjiga A–H (1970); druga knjiga I–Na (1975); tretja knjiga Ne–Pren (1979); četrta knjiga Preo–Š (1985); peta knjiga T–Ž (1991) z dodatki od A do Š, XXIX–XLVII. Ljubljana: SAZU, Državna založba Slovenije.
- SNB, 2012: *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Ur. A. Bizjak Končar in M. Snoj. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Snoj, Marko, 2009: Etimološke osvetlitve v novem slovarju slovenskega jezika. V *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*. Ur. A. Perdih. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. str. 83–93.
- SP, 2001: *Slovenski pravopis*. Ur. J. Toporišič. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- SSKJ, 1970–1991: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*: prva knjiga A–H (1970); druga knjiga I–Na (1975); tretja knjiga Ne–Pren (1979); četrta knjiga Preo–Š (1985); peta knjiga T–Ž (1991) z dodatki od A do Š, XXIX–XLVII. Ljubljana: SAZU, Državna založba Slovenije.
- SSKJ², 2014: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Ljubljana: ZRC SAZU, Cankarjeva založba.
- Šekli, Matej, 2003: Odrazi praslovanskih oblikotvornih naglasnih tipov samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v (knjižni) slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 9.2: 29–50.
- Šekli, Matej, 2005: Tonemski naglasni tipi glagola v (knjižni) slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 11.2: 31–61.
- Šekli, Matej, 2006: Tonemski naglasni tipi samostalnikov srednje o-jevske sklanjatve v (knjižni) slovenščini. V *Varia XIV: zbornik materialov zo XIV. kolokvia mladých jazykovedcov* (Nitra – Šintava 8. 12. 10. 12. 2004). Ur. M. Olšiak. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Nitra: Katedra slovenského jazyka DD UKF v Nitre. str. 23–39.
- Tivadar, Hotimir, 2004: Podoba in funkcija govorjenega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti. V *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ur. E. Kržišnik. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. str. 437–452.
- Tivadar, Hotimir, 2009: Fonetika in realno gradivo – izbira(nje), pridobivanje, urejanje in analiza govorjenih medijskih besedil. V *Infrastruktura slovenščine in slovenistike* (Obdobja 28). Ur. M. Stabej. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. str. 365–369.
- Tivadar, Hotimir, 2012: Nevarna razmerja med pisnim in govorjenim jezikom. V *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ur. H. Dobrovoljc in N. Jakop. Ljubljana: Založba ZRC. str. 203–211.
- Vidovič Muha, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govornica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Vidovič Muha, Ada, 2013: *Moč in nemoč knjižnega jezika*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

PODALJŠEVANJE OSNOVE Z MORFEMOM *-OV-* PRI SAMOSTALNIKIH PRVE MOŠKE SKLANJATVE V SODOBNI KNJIŽNI SLOVENŠČINI

TANJA MIRTIC

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Povzetek

V prispevku je predstavljeno podaljševanje osnove z morfemom *-ov-* v sodobni knjižni slovenščini. Najprej je podan kratek pregled dosedanjih obravnav tovrstnega pojava, nato sledi prikaz raziskovalnih vprašanj in opis metode anketiranja. V raziskavi smo se osredinili zlasti na naslednja raziskovalna vprašanja: (a) ali je podaljševanje osnove z morfemom *-ov-* pogostejše v množinskih sklonih, (b) ali v sodobni knjižni slovenščini obstaja povezanost med rodilniško končnico *-ú* in podaljševanjem osnove z morfemom *-ov-* v dvojini in množini, (c) pri katerih samostalnikih je razširjanje osnove najobičajnejše, (č) ali lahko v dvojini podaljševanje osnove z *-ov-* služi tudi za ločevanje besednega pomena. V anketo je bilo vključenih 36 samostalnikov, ki so bili obravnavani v treh skupinah. Na koncu so navedeni in komentirani izsledki izvedene ankete.

Ključne besede: morfem *-ov-*, prva moška sklanjatev, knjižna slovenščina, oblikoslovje, anketiranje

1 Uvod¹

Razširjenost podaljševanja osnove z morfemom *-ov-*² pri samostalnikih prve moške sklanjatev v sodobni knjižni slovenščini ni povsem pojasnjena.³ Prav tako ni poznan

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (ZRCola.zrc-sazu.si), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (www.zrc-sazu.si) razvil Peter Weiss.

² Z izrazom podaljševanje osnove z morfemom *-ov-* označujemo podaljševanje osnove z vedno naglašnim morfemom *-ov-* pri samostalnikih prve moške sklanjatev v dvojinah in množinskih sklonih oblikah.

³ Pričujoča razprava je deloma preurejeni del doktorske disertacije *Pregibnostno-naglasni vzorci knjižne slovenščine*, ki je nastala pod mentorstvom prof. dr. Marka Snoja in somentorstvom izr. prof. dr. Hotimirja Tivadarja (Mirtič 2015). Na nejasnosti v zvezi s podaljševanjem osnove z morfemom *-ov-* v sodobni knjižni slovenščini je na doktorskem

obseg razlikovanja med dvojskim in množinskim pregibanjem ter morebitna pomenskorazločevalna vloga podaljševanja osnove z morfemom *-ov-*. Najnatančnejši pregled podaljševanja osnove z morfemom *-ov-* pri samostalnikih prve moške sklanjatve prinaša druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju *SSKJ²*). Pregibnostno-naglasni vzorec samostalnikov, ki podaljšujejo osnovo tako v dvojskih kot množinskih sklonih, je naveden v slovarskem uvodu, in sicer v *Shemah za dinamični naglas in oblikoslovje*, posebnosti, ki zadevajo le nekatere samostalnike, pa so prikazane v zaglavju slovarskih sestavkov teh samostalnikov.

2 K razvoju podaljševanja osnove z morfemom *-ov-* v knjižni slovenščini

Prvotno se je morfem *-ov-* pojavil v imenovalniku množine nekaterih samostalnikov nekdanjega praslovanskega naglasnega tipa *c*, in sicer v končaju *-ovi*, ki je lahko nastal na dva načina: (a) s preoblikovanjem končnice praslovanske *u*-jevske sklanjatve za imenovalnik množine (psl. **-oue*), in sicer pod vplivom končnice praslovanske *o*-jevske sklanjatve za imenovalnik množine (psl. **-i*); (b) s posplošitvijo rodilniške končnice **-oub* iz praslovanske kratke *u*-jevske sklanjatve, na katero se je posplošila končnica *o*-jevske sklanjatve za imenovalnik množine (psl. **-i*) (Ramovš 1952: 44, Šivic-Dular 1992: 64, Šekli 2003: 43–44). Morfem *-ov-* je nato iz imenovalnika oz. rodilnika množine prodril v ostale množinske in dvojske sklone, in sicer samo pri tistih samostalnikih, ki ga izkazujejo v imenovalniku in rodilniku množine, ne pa tudi pri tistih, ki ga imajo le v rodilniku množine (Šivic-Dular 1992: 64).

Razširitev osnove z morfemom *-ov-* je izkazana že v Brižinskih spomenikih. Pojavila se je že pred otrditvijo slovenskega soglasniškega sistema, zato se še razlikujeta dve obliki: *-ev-i* in *-ov-i*. Pri Trubarju končaja še konkurirata, pozneje prevlada *-ov-i* (Ramovš 1952: 44–45).

(1) zljudevi, ozhuvi/ozhevi

Samostalniki, katerih osnova se končuje na funkcijsko mehke soglasnike, podaljšave z morfemom *-ov-* v sodobni knjižni slovenščini ne izkazujejo, saj so se tudi vsi samostalniki, ki so spadali v nekdanjo kratko *u*-jevsko sklanjatve, končevali na funkcijsko trdi soglasnik (Babič 2003: 102–103).

Do podaljševanja osnove z morfemom *-ov-* v množinskih sklonih prihaja tudi v drugih slovanskih jezikih. V hrvaščini in srbščini se podaljševanje z morfemom *-ov-* oz. *-ev-* uporablja pri enozložnih samostalnikih in delu dvožložnih samostalnikov. Tvrstni samostalniki lahko dvojnično izkazujejo tudi oblike z nepodaljšano osnovo, ki pa so navadno slogovno zaznamovane.

(2) *domi/domovi, sini/sinovi* (hrvaščina/srbščina)

Od slovenščine se loči po doslednem preglasu morfema za mehkiimi soglasniki (Šivic-Dular 1992: 69).

študiju Jezikoslovje na Filozofski fakulteti v Ljubljani pri predmetu *Metodologija jezikoslovnega raziskovanja* v študijskem letu 2011/12 opozoril akad. prof. dr. Janez Orešnik.

Sledi nekdanje kratke *u*-jevske sklanjatve, ki je kot samostojni sklanjatveni tip povsem zamrla, v posameznih slovanskih jezikih najdemo v več sklonskih oblikah (npr. v rodilniku, dajalniku in mestniku ednine, imenovalniku množine, rodilniku množine).⁴ V slovenščini so ostanki nekdanje kratke *u*-jevske sklanjatve vidni tudi v rodilniku in mestniku ednine ter rodilniku množine.

V češčini denimo nekdanjo kratko *u*-jevsko sklanjatev odraža končaj *-ovi* v dajalniku in mestniku ednine, in sicer pri trdem sklanjatvenem tipu samostalnikov, ki poimenujejo osebe.

(3) pánovi

Pri mehkem sklanjatvenem tipu je običajnejša končnica *-i*, razen pri lastnih imenih. V ta sklanjatveni tip je končaj *-ovi* iz kratke *u*-jevske sklanjatve prodril pozno, saj bi sicer moralo priti do preglasja *o > e* (Šivic-Dular 1992: 79).

3 Prikaz podaljševanja osnove z morfemom *-ov-* v slovenskih slovnica in najnovejšem splošnem slovarju

Za lažje razumevanje današnjega stanja podaljševanja osnove z morfemom *-ov-* v knjižni slovenščini je v pričujočem razdelku naveden prikaz obravnave tovrstnega problema v nekaterih slovenskih slovnica, začenši z Janežičevo slovnico, in prikaz tovrstnih samostalnikov v *SSKJ²*, ki prinaša do zdaj najtemeljitejši opis te problematike.

Janežič v delu *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo* (1863) navaja sklanjatveni vzorec *sin*, pri čemer opozarja, da je podaljševanje z morfemom *-ov-*, ki ga poimenuje prirastek, najobičajnejše pri enozložnih samostalnikih moškega spola z naglašeno končnico *-ú* v rodilniku ednine. Opozori še, da je dodajanje morfema *-ov-* v ednini redko, v sklanjatvenem vzorcu samostalnika *sin* ga sicer navede tudi v edninskih sklonih, vendar le med oklepajema. Izpostavi tudi možnost podaljševanja osnove z morfemom *-ev-*, kot zgled pa prikaže samostalnik *panjevi* (Janežič 1863: 38).⁵

V priročniku *Slovenska slovnica za občne ljudske šole* (Končnik 1886) je kot zgled samostalnika, ki podaljšuje osnovo z morfemom *-ov-*, podan samostalnik *grad*, pri katerem sta v dvojini in množini navedeni dvojnični obliki, povezani z oznako ali.

(4) gradova ali grada, gradovi ali gradi

Nadalje je opozorjeno, da se po zgledu *grad* sklanjajo vsi samostalniki, ki imajo v rodilniku ednine naglašeno končnico *-ú* (Končnik 1886: 53–54).

V Breznikovi *Slovenski slovnici za srednje šole* (1916/1934) je kot zgled tovrstne sklanjatve naveden samostalnik *duh*, ki so mu pripisane le oblike z razširjeno osnovo, pri čemer je poudarjeno, da se po navedenem tipu pregibajo enozložni samostalniki z

⁴ Po kratki *u*-jevski sklanjatvi se je v praslovanščini sklanjalo več samostalnikov moškega spola, npr. samostalnik *sin* (psl. *synъ < ide. *suHnú- (Snoj 2015)).

⁵ Šivic-Dularjeva opozarja, da edini edninski primer samostalnika z morfemom *-ov-* kaže samostalnik *dan*, ki sicer izkazuje preglašeni morfem, kar bi lahko govorilo o zgodnjem prodoru tega morfema. Omenja tudi, da pri drugih besedah v knjižnem jeziku ni sledi o podaljševanju v ednini, ki ga sicer navaja F. S. Metelko (Šivic-Dular 1992: 65).

dolgim cirkumflektiranim samoglasnikom (Breznik 1916: 71–72, Breznik 1934: 78–79).

V slovnici iz leta 1956 je prikazano pregibanje samostalnika *most*, pri čemer je v dvojinjskih sklonskih oblikah podaljšava osnove izpisana med oklepajema.

(5) *most* (-ova)

V množini je zapisana le oblika s podaljšavo osnove in obenem je poudarjeno, da se po teh zgledih sklanjajo zlasti enozložnice. Zgled samostalnika *most* je naveden skupaj z zgledom samostalnika *mož* (Bajec – Kolarič – Rupel – [Šolar] 1956: 96, Bajec – Kolarič – Rupel – [Šolar] 1964: 142).

V Toporišičevi *Slovenski slovnici* (1976/2004) je navedeno, da mnogi v imenovalniku ednine enozložni samostalniki v množini in dvojnini osnovo podaljšujejo z *-ov-*. Takih samostalnikov naj bi bilo čez osemdeset. Izpostavljeno je, da imajo vsi tovrstni samostalniki, razen samostalnika *veter*, v imenovalniku ednine enozložno osnovo.⁶ Naglašeni samoglasnik v imenovalniku ednine je lahko dolg ali (redkeje) kratek. V nadaljevanju Toporišič ugotavlja, da razširitve z *-ov-* ne poznajo samostalniki, ki se jim osnova končuje na funkcijsko mehki soglasnik. Opozarja tudi, da so nekatere podaljšane oblike v knjižnem jeziku redko ali nič v rabi, ker so starinske ali narečne.

(6) branovi, črtovi, ledovi, lesovi, prtovi, satovi, snopovi, štorovi

Stilno nezaznamovana je v takih primerih kratka množina. Zapiše tudi: »V dvojnini je nepodaljšana osnova dokaj pogosta: prim. *pása, sína* (in *sinôva*), *žléba, dóma, zvoná, svetá, rogá* (poleg *rogôva*), *robá* (stil. *robá*)« (Toporišič 2004: 216). Z morfemom *-ev-* poleg samostalnika *dán* osnovo podaljšujejo tudi njegove predpanske tvorjenke in prevzeta beseda *trudodán* (*SSKJ²*).

Herrity (2000) v svoji slovenski slovnici navaja, da veliko enozložnih samostalnikov v dvojinjskih in množinskih oblikah dodaja morfem *-ov-*, pri čemer opozarja, da je v rodilniku množine za morfemom *-ov-* ničta končnica. Navaja pregibnostno-naglasni vzorec za samostalniki *glas*. Kot najpogostnejše samostalnike, ki spadajo v to kategorijo, navede naslednje:

(7) bog, breg, brod, cvet, dar, dolg, dom, drog, duh, glas, god, gozd, grad, grob, kres, most, nos, pas, plaz, plod, plot, red, rob, rod, rog, sin, slap, strah, svet, tat, tok, top, trak, tram, val, volk, voz, vrat, vrh, vrt, zid, zvon, žleb

Ugotavlja, da nekaj naštetih samostalnikov pozna tudi kratke oblike, vendar te oblike opredeli kot stilno zaznamovane. Predpostavlja tudi, da sodobna knjižna slovenščina izkazuje več kratkih oblik v dvojnini kot množini. Navaja dva zгледа (Herrity 2000: 48–49):

⁶ Morda je do uvrstitve samostalnika *veter* med samostalnike, ki podaljšujejo osnovo z morfemom *-ov-*, prišlo zaradi cirkumflektirane osnove, ki jo lahko v imenovalniku ednine pojasnimo s prisotnostjo soglasniškega sklopa nezvočnik in zvočnik v izglasju, v rodilniku, mestniku in orodniku množine pa kot odraz novega cirkumfleksa. Pozneje se je cirkumfleks posplošil še v ostale sklone in zaradi tega je lahko prišlo do naglasnega pomika v množini in uvrstitve samostalnika med tiste, ki podaljšujejo osnovo (Šekli 2003: 34).

- (8) Dva voznika nista bila privezana z varnostnima pasoma/pasovoma.
- (9) Prečkala sem oba mosta/mostova.

Iz analize oblikoslovnih podatkov posameznih iztočnic, uvrščenih v *SSKJ²*, je razvidno, da v množini osnovo podaljšujejo zlasti enozložni samostalniki in njihove tvorjenke.

- (10) bog, god, grad
- (11) lažibog, polbog

Veliko samostalnikov sočasno izkazuje tako oblike s podaljšavo kot brez nje, pri čemer so oblike brez podaljšave pogosto označene kot manj običajne ali stilno zaznamovane dvojnice.

- (12) brod, gozd, grob; breg, glas, jez

Pri nekaterih samostalnikih so nakazane tudi razlike med dvojinskim in množinskim pregibnostno-naglasnim vzorcem.

- (13) bog, dom, rog, sin, val

V *SSKJ²* je tudi navedeno, da je lahko pri samostalnikih *dom* in *red* znotraj večpomenskosti vrsta pregibanja pomenskorazločevalna lastnost. Enakovredno soobstajanje dolge in kratke oblike v množini je značilno za samostalnike v pomenu »stavba, urejena za določen namen«, za ostale pomene te besede (»hiša, kjer kdo stalno živi«, »kmečka hiša s poslopji«, »posestvo«, »posvetovalno ali zakonodajno telo«) pa so značilne le dolge oblike. Samostalnik *red* se v starinskem pomenu »vrsta« in biološko strokovnem »sistematska kategorija rastlinstva ali živalstva« lahko v množini pregiba tako s podaljšavo kot brez nje, medtem ko se v pomenu »pokošena trava v vrsti«, značilnem za gorenjsko narečje, pregiba le s podaljševanjem osnove.

Podaljševanje osnove z morfemom *-ov-* se torej v obstoječih priročnikih povezuje zlasti s samostalniki, ki imajo v imenovalniku ednine enozložno cirkumflectirano osnovo, pri čemer je naglašeni samoglasnik večinoma dolg (npr. *breg*), in s samostalniki, ki v rodilniku ednine izkazujejo končnico nekdanje kratke *u*-jevske sklanjatve (npr. *glas*, *grad*, *lan*).

4 Raziskovalna vprašanja in anketiranje

4.1 Opredelitev raziskovalnih vprašanj

Z metodo anketiranja smo skušali ugotoviti veljavnost doslejšnjih spoznanj o podaljševanju osnove z morfemom *-ov-* v sodobni knjižni slovenščini. Zahtevnost in nedorečenost pregibanja tovrstnih samostalnikov nakazujejo tudi vprašanja jezikovnih uporabnikov v spletni Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (prim. Mirtič 2015). Zastavili smo si štiri raziskovalna vprašanja:

1. Ali je podaljševanje osnove z morfemom *-ov-* bolj značilno za množinske kot dvojinske skloni? Na tovrstno razliko je namreč opozorjeno tako v *Slovenski slovnici*

kot v zaglavjih slovarskih sestavkov v *SSKJ*², na spremembe v naboru samostalnikov, ki podaljšujejo osnovo, je opozorjeno tudi v Herrityjevi slovnici. Nikjer pa ni natančno opredeljen obseg razlikovanja med podaljševanjem osnove v množini in dvojini.

2. Ali v sodobni knjižni slovenščini obstaja povezanost med rodilniško končnico *-ú* in podaljševanjem osnove z morfemom *-ov-* v dvojini in množini? To povezanost namreč poudarja več priročnikov, saj oba elementa predstavljata ostanek nekdanje kratke *u*-jevske sklanjatve. V sodobni knjižni slovenščini je namreč končnica nekdanje *u*-jevske sklanjatve v rodilniku ednine redka in večinoma ni nevtralna. Šivic-Dularjeva na podlagi primerjave starejših slovnici, Toporišičeve slovnice in *SSKJ* ugotavlja, da postaja v rodilniku ednine končnica *-ú* vse bolj slogovno zaznamovana, vzporedno s tem pa se položaj končnice *-a* kot nezaznamovane in osrednje končnice vse bolj krepi. Končnica *-ú* je danes zelo redka v vlogi edine končnice rodilnika ednine in tudi zelo redko služi za ločevanje besednega pomena (Šivic-Dular 1992: 62–63).

3. Kateri samostalniki najpogosteje razširjajo osnovo z morfemom *-ov-*? Podaljševanje osnove z morfemom *-ov-* se namreč pri posameznih samostalnikih zelo razlikuje.

4. Ali lahko podaljševanje osnove z *-ov-* v dvojinskih sklonih služi tudi za ločevanje besednega pomena? Tako je denimo v *SSKJ*² navedeno pri samostalnikih *dom* in *red*.

4.2 Metoda anketiranja

Za raziskovanje je bila izbrana metoda anketiranja, saj smo skušali z usmerjenostjo ankete in povsem enakim stavčnim okoljem opazovane besede pri vseh anketirancih dobiti čim realnejšo podobo sodobne jezikovne rabe med uporabniki knjižne slovenščine. Ugotavljali smo zlasti anketirančeva stališča do podaljševanja osnove z morfemom *-ov-* pri posameznih samostalnikih. V primerjavi z analizo korpusnih besedil smo se z uporabo metode anketiranja izognili vplivom lektorskih posegov v besedilo.

Anketni listi, sestavljeni v urejevalniku besedila Word, so bili sodelujočim anketirancem poslani po elektronski pošti. Anketiranci so na prazen prostor v povedi vpisovali stranskosklonske oblike samostalnika, ki je bil naveden med okroglima oklepajema. Anketiranje je potekalo v okviru obsežnejše raziskave, s katero smo ugotavljali tudi oblikovne značilnosti drugih besednih vrst. Raziskovalni problemi so bili med seboj pomešani.⁷ Pri sestavi ankete je bila posebna pozornost posvečena ustrezni izbiri okolice opazovanega samostalnika, saj smo se želeli izogniti vplivanju oblikovno podobnih samostalnikov. Ankete so temeljile na besedilu, ki je bilo večinoma oblikovano s pomočjo elektronskih besedilnih zbirk *Gigafida* in *Nova beseda* ter drugih spletnih virov (npr. www.najdi.si). Pilotski poskus izpolnjevanja anketnih listov sta opravili dve osebi, s čimer smo ugotovili približen čas izpolnjevanja in morebitne nedoslednosti pri oblikovanju ankete. Anketiranci so bili naprošeni, da na morebitno nepoznavanje besede, navedene med oklepajema, opozorijo, saj v takih primerih odgovor ni bil upoštevan. Opozarjali so tudi na morebitno nepoznavanje določenih sklonskih oblik besede.

Anketne liste je izpolnjevalo petnajst anketirancev. Anketiranci so bili izobraženci različnih starostnih skupin, različnega lokalnega porekla in poklicev, ki so

⁷ Več o tem v Mirtič (2015).

dnevno v stiku s slovenskim knjižnim jezikom (npr. jezikoslovci, prevajalci, književniki, profesorji, pravniki) in smo na podlagi tega privzemali, da imajo razvit jezikovni čut za knjižno slovenščino.⁸ Večina anketirancev živi in deluje v osrednjeslovenskem prostoru. Od petnajstih anketirancev je bilo devet moških in šest žensk. Enajst anketirancev je mlajših od štirideset let, štirje starejši. Trinajst anketirancev ima visokošolsko izobrazbo, dva srednješolsko.⁹

oznaka anketiranca	spol	starost	stopnja izobrazbe	lokalni izvor	področje delovanja
A	M	Δ	□	Ljubljana	jezikoslovje, poučevanje
B	M	▲	□	Škofja Loka	jezikoslovje
C	Ž	▲	□	Ljubljana	jezikoslovje
Č	Ž	▲	□	Murska Sobota	jezikoslovje, poučevanje
D	M	Δ	■	Trzič	prevajalstvo, pesništvo, pisateljstvo, glasbeništvo
E	M	Δ	□	Kranj	prevajalstvo, komerciala, lektoriranje
F	Ž	▲	□	Novo mesto	pravo
G	M	Δ	□	Novo mesto	poučevanje, prevajalstvo, lektoriranje, pesništvo
H	Ž	▲	□	Šoštanj	jezikoslovje
I	M	▲	□	Postojna	jezikoslovje, poučevanje
J	Ž	▲	□	Kamnik	jezikoslovje, prevajalstvo
K	M	▲	□	Železniki	metalurgija, prevajalstvo
L	M	▲	□	Ljubljana	jezikoslovje
M	Ž	▲	■	Trbovlje	zavarovalništvo, prevajalstvo
N	M	▲	□	Izola	pravo

Preglednica 1: Opis anketirancev

Legenda: ▲ = anketiranci do štiridesetega leta, Δ = anketiranci stari štirideset let ali več; ■ = anketiranci s srednješolsko izobrazbo, □ = anketiranci z visokošolsko izobrazbo

V anketo je bilo vključenih 36 samostalnikov, ki so glede na stanje v *SSKJ*² obravnavani v treh skupinah: (a) samostalniki, ki imajo v roditeljski družini ednino (dvojnično)

⁸ Knjižni jezik razumemo kot kultivirani, uzaveščeni in narodnopovezovalni kod, ki se uporablja zlasti v javnih in formalnih govornih položajih (prim. Gliha Komac idr. 2015: 1).

⁹ Oba anketiranca s končano srednješolsko izobrazbo sta bila študenta Filozofske fakultete v Ljubljani.

končnico *-ú*, (b) samostalniki, ki imajo v rodilniku ednine (dvojnično) naglašeno končnico *-á*, (c) samostalniki, ki imajo v rodilniku ednine le nenaglašeno končnico *-a*.

5 Izsledki analize ankete

5.1 Samostalniki, ki imajo v rodilniku ednine (dvojnično) končnico *-ú*

V prvi skupini so obravnavani samostalniki, ki imajo v rodilniku ednine končnico nekdanje kratke *u*-jevske sklanjatve.¹⁰ Znotraj te skupine so prikazani samostalniki, ki imajo v rodilniku ednine končnico *-ú* navedeno kot prednostno obliko.

(14) dar, plaz, strah

Prav tako so znotraj te skupine obravnavani samostalniki, ki izkazujejo v rodilniku ednine končnico nekdanje kratke *u*-jevske sklanjatve kot manj navadno ali zgolj redko dvojnično obliko.¹¹

(15) mak, sin, slap

Obravnavani samostalniki (gl. *Preglednica 2*), ki imajo v *SSKJ*² v rodilniku ednine končnico *-ú*, v množinskih sklonih pričakovano ne izkazujejo dvojničnosti. Pri vseh analiziranih samostalnikih se namreč pojavlja podaljševanje osnove z morfemom *-ov-*, le en anketiranec z gorenjsko narečno osnovo je pri samostalniku *žleb* navedel množinsko obliko brez podaljšave osnove.

Tudi v dvojninskih sklonskih oblikah vsi samostalniki prednostno izkazujejo oblike s podaljšavo osnove, vendar se je nekaj anketirancev odločilo tudi za kratke oblike. Največ dvojničnosti izkazuje samostalnik *jez*, ki je bil v anketi vključen dvakrat. Ugotavljali smo namreč tudi, ali morda na dodajanje morfema *-ov-* v dvojini vpliva prisotnost oz. odsotnost pridevniških besed med števnikom in samostalnikom. Če med števnikom in samostalnikom ni stala nobena pridevniška beseda, je pet (oz. 33 %) anketirancev napisalo oblike brez razširitve osnove. Ko sta med števnikom in samostalnikom stali dve pridevniški besedi, se je za dvojinsko obliko brez podaljšave osnove odločila le ena anketirana oseba (z gorenjsko narečno osnovo), ki je tudi sicer v dvojini pogosto navajala kratke oblike. Pri samostalniku *slap* smo ugotavljali tudi, ali na izbiro dvojinske oblike vpliva prisotnost oz. odsotnost števnik *dva* pred opazovanim samostalnikom. Domneva se ni potrdila, saj je v povedih, ki niso vsebovale števnik, kratko obliko uporabil en anketiranec, ko pa je bil števnik prisoten, sta kratko obliko uporabila dva anketiranca.

¹⁰ Samostalnika *sin* in *tat* imata končnico *-ú* tudi v tožilniku ednine.

¹¹ Samostalnik *žleb*, ki je obravnavan v tej skupini, ima lahko v rodilniku ednine tri končnice: prednostno nenaglašeno končnico *-a*, kot manj običajni dvojnici pa naglašeno končnico *-á* ali *-ú*.

imenovalnik ednine	DVOJINA		MNOŽINA	
	-ov	+ov	-ov	+ov
dár	/	/	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
gód	D, M, N	A, B, C, Č, E, F, G, H, I, J, K, L	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
grád	A	B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
jéz ¹²	A, D, F, H, M	B, C, Č, E, G, I, J, K, L, N	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
jéz ¹³	A	B, C, Č, D, E, F, G, H, ¹⁴ I, J, K, L, M, N	/	/
máh ¹⁵	/	/	/	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, L, M, N
pás	A	B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
pláz	A	B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N	/	/
plód	A, B	C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N	/	/
sín	A ¹⁶	B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
sláp ¹⁷	A	B, C, Č, D, E, F, G, H, ¹⁸ I, J, K, L, M, N	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
sláp ¹⁹	A, H	B, C, Č, D, E, F, G, I, J, K, L, M, N		
stán ²⁰	/	/	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
tát ²¹	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, I, J, K, L, M, N
trák	A, H	B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M	/	/
trám	A	B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N	/	/
zíd	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
žléb	A, I	B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N	D	A, B, C, Č, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N

Preglednica 2: Izsledki ankete. Anketiranci so označeni s črkami od A do N. Oznaka -ov pomeni, da je anketiranec izbral kratko obliko, oznaka +ov pomeni, da se je anketiranec odločil za dolgo obliko. Desna poševnica v preglednicah nakazuje, da obravnavani samostalnik v

¹² Samostalnik *jez* je bil uporabljen v naslednji povedi: Južna Koreja gradi dva (jez), ki naj bi bila po prvotnih načrtih dokončana leta 2011.

¹³ Eni anketirani osebi se zdita obe obliki popolnoma enakovredni. Samostalnik *jez* je bil uporabljen v naslednji povedi: Južna Koreja gradi dva velika betonska (jez).

¹⁴ Anketirana oseba je opozorila, da se ji zdi tudi oblika brez podaljšave ustrezna.

¹⁵ En odgovor ni bil relevanten.

¹⁶ Anketirana oseba je kot enakovredno dvojnico navedla tudi obliko sinova.

¹⁷ Samostalnik *slap* je bil v dvojini uporabljen v naslednji povedi: Potok Martuljek je na svoji poti ustvaril mogočna (slap).

¹⁸ Anketirana oseba predvideva, da bi lahko na izbor oblike vplivalo poimenovanje *Martuljski slapovi*.

¹⁹ Samostalnik *slap* je bil v dvojini uporabljen v naslednji povedi: V pragozdu smo si ogledali dva (slap).

²⁰ V pomenu »družbeni sloj« (SSKJ²).

²¹ Ena anketirana oseba je namesto množinske navedla dvojinsko obliko samostalnika *tat*.

navedeni obliki ni bil vključen v anketiranje, vezaj pa pomeni, da se nihče od anketiranih ni odločil za navedeno obliko.

Dvojinska kratka oblika se je več kot enkrat pojavila še pri samostalniku *god*, in sicer pri treh anketirancih (oz. 20 % anketirancev), ter pri samostalnikih *plod*, *trak* in *žleb*, pri katerih sta obliko brez podaljšave izbrala dva anketiranca (oz. 13 % anketirancev).

5.2 Samostalniki, ki imajo v rodilniku ednine (dvojnično) naglašeno končnico *-a*

V drugi skupini so obravnavani samostalniki, ki imajo v rodilniku ednine naglašeno končnico *-a*, ki je lahko dolga ali kratka.²² Znotraj te skupine so obravnavani tako samostalniki, ki imajo v rodilniku ednine le naglašeno končnico *-a*, kot tudi tisti, ki dvojnično izkazujejo še nenaglašeno končnico *-a*.

imenovalnik ednine	DVOJINA		MNOŽINA	
	-ov	+ov	-ov	+ov
bóg	B, H	A, C, Č, D, E, F, G, I, J, K, L, M, N	/	/
vóz	A, D, H, N	B, C, Č, E, F, G, I, J, K, L, M	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
dôlg	A, D, H	B, C, Č, E, F, G, I, J, K, L, M, N	/	/
sèn ²³	A, B, Č, D, E, G, H, I, J, L, M, N	C, F, K	B, C, D, E, G, H, I, J, N	A, Č, F, K
zvón	A	B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N

Preglednica 3: Izsledki ankete. Anketiranci so označeni s črkami od A do N. Oznaka -ov pomeni, da je anketiranec izbral kratko obliko, oznaka +ov pomeni, da se je anketiranec odločil za dolgo obliko. Desna poševnica v preglednicah nakazuje, da obravnavani samostalnik v navedeni obliki ni bil vključen v anketiranje, vezaj pa pomeni, da se nihče od anketiranih ni odločil za navedeno obliko.

Obravnavani samostalniki kažejo, da se v tej skupini oblike brez podaljšave osnove največkrat pojavijo pri samostalniku *sen*, in sicer tako v dvojini kot v množini. Samostalnika *voz* in *zvon* v množini ne izkazujejeta oblik brez razširitve osnove. V dvojini se kratke oblike sicer pojavijo pri vseh petih samostalnikih, največkrat pa pri samostalnikih *voz* in *dolg*. Pri samostalniku *voz* so kratko obliko izbrali štirje anketiranci (oz. 27 % anketirancev), pri samostalniku *dolg* pa trije (oz. 20 % anketirancev). Oba slednja samostalnika sicer uvrščamo v mešani naglasni tip.

5.3 Samostalniki, ki imajo v rodilniku ednine le nenaglašeno končnico *-a*

Tretjo skupino tvorijo samostalniki, ki imajo v rodilniku ednine nenaglašeno končnico *-a* in torej v tem sklonu ne izkazujejo naglasnih ali oblikovnih dvojnic.

²² Samostalnik *bog* ima lahko končnico *-á* tudi v tožilniku ednine.

²³ Dve anketirani osebi množinske oblike samostalnika *sen* ne poznata.

imenovalnik ednine	DVOJINA		MNOŽINA	
	-ov	+ov	-ov	+ov
brég	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
bród ²⁴	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, L, M, N	J, K	A, H	B, C, Č, D, E, F, G, I, J, K, M, N
cvét	A, H	B, C, Č, D, E, F, G, I, J, K, L, M, N	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
dóm ²⁵	A, H, ²⁶ J	B, C, Č, D, E, F, G, I, K, L, M, N	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
dóm ²⁷	A	B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N	/	/
dróg	A, D, F, H, L, M	B, C, Č, E, G, I, J, K, N	/	/
gòzd	A, D, H, L	B, C, Č, E, F, G, I, J, K, M, N	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
krés	A, G, H, K	B, C, Č, D, E, F, I, J, L, M, N	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
méh	A, F, H, L, N	B, C, Č, D, E, G, I, J, K, M	A, F	B, C, Č, D, E, G, H, I, J, K, L, M, N
réd	/	/	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
tók	A	B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N	/	/
tóp	A, Č, L	B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, M, N	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
vál ²⁸	A, H, N	B, C, Č, D, E, F, G, I, J, K, L, M	-	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N
vál ²⁹	A, C, D, E, H, I, K, L, M, N	B, Č, F, G, J	/	/
vít	A, D, L	B, C, Č, E, F, G, H, I, J, K, M, N	/	/
vòlk ³⁰	A, D, H, K, L	B, C, Č, E, F, G, I, J, M, N	H, K	A, B, C, Č, D, E, F, G, I, J, L, M, N
vòlk ³¹	A, J, M	B, C, Č, D, E, F, G, H, I, K, L, N	K	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I, J, L, M, N
mráz ³²	/	/	A, Č, F, ³³ M	B, C, D, E, G, H, I, J, K, L, N

Preglednica 4: Izsledki ankete. Anketiranci so označeni s črkami od A do N. Oznaka -ov pomeni, da je anketiranec izbral kratko obliko, oznaka +ov pomeni, da se je anketiranec odločil za dolgo obliko. Desna poševnica v preglednicah nakazuje, da obravnavani samostalnik v

²⁴ Ena anketirana oseba ne pozna množinske oblike samostalnika *brod*.

²⁵ V pomenu »stavba, urejena za določen namen« (SSKJ2). Poved, s katero smo ugotavljali dvojninske oblike, se je nanašala na samske domove, poved, s katero smo ugotavljali množinske oblike, pa se je nanašala na zdravstvene domove.

²⁶ Eni anketirani osebi se zdita obe obliki popolnoma enakovredni.

²⁷ V pomenu »prostor, hiša, kjer kdo stalno živi, od koder izhaja« (SSKJ2).

²⁸ V pomenu »izbočeni in vbočeni del vode, vodne gladine, nastal zaradi premika vode navzgor in navzdol« (SSKJ2).

²⁹ V pomenu »velika množina česa, ki se pojavi naenkrat« (SSKJ2).

³⁰ Samostalnik *volk* je bil v dvojini uporabljen v naslednji povedi: Zunaj sta zacvilila dva lačna siva (volk).

³¹ Samostalnik *volk* je bil v dvojini uporabljen v naslednji povedi: Zunaj sta zacvilila dva (volk).

³² Ena anketirana oseba množinske oblike ni navedla.

³³ Anketirana oseba se je odločila za obliko *mrazi*, vendar se ji zdi oblika nenavadna.

navedeni obliki ni bil vključen v anketiranje, vezaj pa pomeni, da se nihče od anketiranih ni odločil za navedeno obliko.

Množinske oblike pričakovano ne izkazujejo kratkih oblik, izrazitejšo izjemo predstavlja le samostalnik *mraz*, pri katerem so se za kratko obliko odločili štirje anketiranci (oz. 27 % anketirancev). Za množinske oblike brez podaljšave osnove sta se dva anketiranca odločila tudi pri samostalnikih *brod*, *meh* in *volk*. Dvojinske oblike kažejo več dvojničnosti, vendar prednostno izkazujeta kratko obliko le dva samostalnika: *brod* in *val*, slednji le v pomenu »velika množica česa, ki se pojavi naenkrat« (SSKJ²).³⁴ Pri samostalniku *brod* se je za kratko obliko odločilo trinajst (oz. 87 %) anketirancev, pri samostalniku *val* pa deset (oz. 67 %) anketirancev. Vsaj štirje anketiranci so uporabili obliko brez podaljšave osnove z *-ov-* tudi pri samostalnikih *drog*, *gozd*, *kres*, *meh* in *volk*, pri slednjem takrat, kadar je samostalnik stal neposredno za števnikom *dva*. Tako kot pri samostalniku *jez* je tudi pri samostalniku *volk* več anketirancev uporabilo kratko obliko, ko je opazovani samostalnik stal neposredno za števnikom *dva*.

6 Sklep

Raziskava kaže, da je podaljševanje osnove z morfemom *-ov-* bolj običajno za množinske sklonne oblike, saj v množini skoraj ne prihaja do omahovanja (prim. Toporišič 2004: 280–281). Tudi v dvojinskih sklonih so večinoma pogostnejše dolge oblike, vendar je omahovanja med obema možnostna več. Na relativno pogostno rabo dolgih oblik v dvojini lahko vpliva tudi oblikovna podobnost množinskih oblik dvojinskim. V dvojini se sicer dvojnično pojavlja več kratkih oblik, vendar so tudi v dvojinskih sklonih pri večini samostalnikov pogostnejše dolge oblike. Največkrat se je kratka oblika v dvojini pojavila pri samostalnikih *sen*, *brod* in *val*, pri slednjem le v pomenu »velika množica česa«.

Prva obravnavana skupina samostalnikov, ki imajo v rodilniku ednine (dvojnično) končnico *-ú*, izkazuje najmanj omahovanja, saj je pri teh samostalnikih v dvojini najmanj anketirancev izbralo kratke oblike. Torej je pri samostalnikih, ki imajo lahko v rodilniku ednine končnico *-ú*, podaljševanje osnove z morfemom *-ov-* najobičajnejše. V prvi skupini samostalnikov namreč v dvojini in množini razširjajo osnovo vsi, razen samostalnikov *god* in *jez*, kjer smo zaznali tudi kratke oblike. Druga skupina samostalnikov izkazuje precej dvojničnosti, največkrat so anketiranci razširjanje osnove z morfemom *-ov-* pripisali samostalnikoma *bog* in *zvon*. Znotraj tretje skupine samostalnikov je podaljševanje v dvojinskih sklonih najpogostnejše pri samostalnikih *breg*, *tok* in *dom*, pri slednjem le v pomenu »prostor, hiša, kjer kdo stalno živi, od koder izhaja«.

Zanimive razlike v podaljševanju osnove v dvojini znotraj večpomenskosti kaže zlasti samostalnik *val*. V pomenu »izbočeni in vbočeni del vode« so kratko obliko uporabili trije anketiranci (oz. 20 % anketirancev), v pomenu »velika množica česa« pa

³⁴ Pomenskorazločevalna vloga morfema *-ev-* je sicer vidna tudi pri pregibanju samostalnika *dan*, in sicer znotraj večpomenskosti. V pomenih »čas, posvečen spominu na kaj« in »čas, določen za posebne namene, opravila« se namreč v dvojini in množini uporabljajo le dolge oblike (Snoj 2012).

deset (oz. 67 %) anketirancev, kar pomeni, da pri tem samostalniku morfem *-ov-* služi tudi za ločevanje besednega pomena. Prav tako je tudi pri samostalniku *dom* v pomenu »stavba, urejena za določen namen« v dvojini nekoliko pogostnejša kratka oblika, saj so jo navedli trije anketiranci (oz. 20 % anketirancev), medtem ko se je v povedi, ki se je nanašala na »prostor, hišo, kjer kdo stalno živi«, za kratko obliko odločil le en anketiranec. Podobno je navedeno tudi v *SSKJ*², kjer je pri množinskih oblikah tega pomena opozorjeno, da se v rabi pojavlja tudi kratka oblika.

Seznam literature

- Babič, Vanda, 2003: *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiko.
- Bajec, Anton, Rudolf Kolarič in Mirko Rupel, [Jakob Šolar], 1956, 1964: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Breznik, Anton, 1916, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Tiskarna Družbe sv. Mohorja.
- Gliha Komac, Nataša, Nataša Jakop, Janoš Ježovnik, Simona Klemenčič, Domen Krvina, Nina Ledinek, Tanja Mirtič, Andrej Perdih, Špela Petric, Marko Snoj in Andreja Žele, 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Različica 1.1. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Dostopno prek <http://www.fran.si/novi-sskj>.
- Herrity, Peter, 2000: *Slovene: a comprehensive grammar*. London, New York: Routledge.
- Janežič, Anton, 1863: *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*. Celovec: Janez Leon.
- Končnik, Peter, 1886: *Slovenska slovnica za občne ljudske šole*. Dunaj: Cesarska kraljeva založba šolskih knjig.
- Mirtič, Tanja, 2015: Sklanjanje samostalnika sin. *Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* (<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/sklanjanje-samostalnika-sin#v>, dostop 1. 3. 2016).
- Mirtič, Tanja, 2015a: *Pregibnostno-naglasni vzorci knjižne slovenščine*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Ramovš, Fran, 1952: *Morfologija slovenskega jezika: skripta prirejena po predavanjih Fr. Ramovša v l. 1947/48, 1948/49*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Snoj, Marko, 2012: Sklanjanje samostalnika »dan«. *Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* (<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/dan-%E2%80%93-dneva-ali-dan-%E2%80%93-dne#v>, dostop 1. 3. 2016).
- Snoj, Marko, 2015: Slovenski etimološki slovar³, www.fran.si, dostop 14. 5. 2016.
- SSKJ, *Slovar slovenskega knjižnega jezika*: prva knjiga A–H (1970); druga knjiga I–Na (1975); tretja knjiga Ne–Pren (1979); četrta knjiga Preo–Š (1985); peta knjiga T–Ž (1991) z dodatki od A do Š, Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije, 1970–1991. Dostopno prek: <http://www.fran.si/>.
- SSKJ², 2014: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Ljubljana: ZRC SAZU, Cankarjeva založba. Dostopno prek: <http://www.fran.si/>.

- Šekli, Matej, 2003: Odrazi praslovanskih oblikotvornih naglasnih tipov samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v (knjižni) slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 9.2: 29–50.
- Šivic-Dular, Alenka, 1992: Slovenski jezik v soočanju s slovanskimi jeziki (Na osrednjem sklanjatvenem vzorcu za moški spol v slovanskih jezikih). V *Slovenski jezik v stiku s slovanskimi in neslovanskimi jeziki in književnostmi*. Zborovanje slavistov ob stoletnici smrti Frana Miklošiča. Maribor – Ljutomer, 1991. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. str. 59–85.
- Toporišič, Jože, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja 1976.
- Toporišič, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*, 4. prenovljena in razširjena izdaja, 2. ponatis. Maribor: Založba Obzorja.

LEVA PERIFERIJA VEČKRATNIH *K*-VPRAŠANJ V SLOVENŠČINI¹

PETRA MIŠMAŠ

Univerza v Novi Gorici

Povzetek

V prispevku so v okviru kartografskega pristopa obravnavana večkratna *k*-vprašanja v slovenščini. Na podlagi raziskave o sprejemljivosti različnih zaporedjih vprašalnic v slovenskem jeziku ter podatkov o vrstnih redih vprašalnic glede na žariščne in tematične zveze je predlagana struktura levega stavčnega obrobja večkratnih *k*-vprašanj v slovenščini. Pokazano je, da se na prvem mestu leve periferije večkratnih *k*-vprašanj vedno pojavi vprašalnica, medtem ko je vrstni red žariščnih in tematičnih zvez prost. Prost je tudi vrstni red *k*-zvez.

Ključne besede: *k*-zveza, tematska zveza, žariščna zveza, levo stavčno obrobje, kartografija

1 Uvod

Ena izmed tem, ki je v središču raziskovanja večkratnega *k*-premika, je struktura večkratnih *k*-vprašanj. Ta je tesno povezana z vrstnim redom vprašalnic v večkratnih *k*-vprašanjih, gl. na primer Rudin (1988), Bošković (2002), Krapova in Cinque (2005) itd. Posledično je bil v preteklosti predmet raziskovanja tudi vrstni red vprašalnic v slovenščini. Tako Golden (1997) pokaže, da je v slovenščini vrstni red vprašalnic v enostavnih večkratnih *k*-vprašanjih, (1), prost. Da je besedni red vprašalnic v slovenščini prost, na podlagi primerov s preprostimi ali D(iskurzno)-vezanimi *k*-zvezami v enostavnih vprašanjih, (2), ali v odvisnih stavkih, (3) in (4), trdi tudi Mišmaš (2015a).

- (1) a. *Kdo komu kaj dolguje?*
b. *Kdo kaj komu dolguje?*

¹ Raziskava, ki je predstavljena v prispevku, je del doktorske disertacije *On the optionality of wh-fronting in a multiple wh-fronting language* (Mišmaš 2015b), delno pa se prispevek pokriva z analizo, podano v prispevku *The Left Periphery of Multiple Wh-Questions in Slovenian* (Mišmaš, v tisku). Članek je nastal v okviru programa št. P6-0382, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

- c. *Komu kdo kaj / kaj kdo dolguje?*
- d. *Kaj kdo komu / komu kdo dolguje?* (Golden 1997a: (3))
- (2) a. *Janez sprašuje, kdo kaj kupuje.*
- b. *Janez sprašuje, kaj kdo kupuje.* (Mišmaš 2015a: (7))
- (3) a. *Katera punca katerega fanta pozna že vsaj nekaj let?*
- b. *Katerega fanta katera punca pozna že vsaj nekaj let?* (Mišmaš 2015a: (9))
- (4) a. *Janez sprašuje, kateri fant katero knjigo bere za splošno razgledanost.*
- b. *Janez sprašuje, katero knjigo kateri fant bere za splošno razgledanost.* (Mišmaš 2015a: (10))

Vendar je iz primerov (1)–(4) razvidno, da so bila v ozir vzeta zlasti vprašanja z vprašalnicama za osebek in predmet, kar je problematično, saj se lahko v večkratnih *k*-vprašanjih premaknejo različne vprašalnice (npr. *zakaj, kako, kje ...*). Hkrati velja tudi, da se lahko med vprašalnicami pojavijo drugi elementi, kot so na primer žariščne ali tematične zveze. Cilj tega prispevka je zato razširiti obseg podatkov in na podlagi zbranega gradiva natančneje raziskati vrstni red vprašalnic (in drugih elementov, tj. žariščnih in tematičnih zvez) v večkratnih *k*-vprašanjih ter na osnovi tega predlagati zgradbo večkratnih *k*-vprašanjih v slovenščini.

V prispevku je privzet kartografski pristop. Gre za raziskovalni program (Shlonsky 2010), v središču katerega je natančen opis skladenjskih struktur, pri čemer kartografija privzema, da je lahko skladenjska projekcija, ki je o okviru minimalističen programa tvorbeno slovnice (Chomsky 1995) opisana kot ena sama projekcija, razdeljena v več funkcijskih projekcij. V teh ima vsako posamezno jedro svojo morfoskladenjsko oznako, ki v svoje določilo pritegne zvezo z enako oznako. In ker je oznaka v jedru razlagalna (tj. interpretabilna), lahko posamezna jedra funkcijskih projekcij razumemo kot navodila za interpretacijo različnih struktur (Cinque in Rizzi 2008: 63). Tako v prispevku privzemamo, da se v večkratnih *k*-vprašanjih *k*-zveze premaknejo v levo periferijo oz. stavčno obrobje vprašanj, in sicer v t. i. razširjeno projekcijo CP, kot jo predlaga Rizzi (1997).

Prispevek ima sledečo zgradbo: V razdelku 2 bodo povzeti podatki iz ankete, ki pokažejo, da je vrstni red vprašalnic v slovenščini prost. V razdelku 3 bo prikazan vrstni red vprašalnic glede na ostale elemente v levi periferiji. Zgradba le-te bo prikazana v razdelku 4, razdelek 5 je zaključek.

2 Vrstni red *k*-zvez v večkratnih *k*-vprašanjih

Kot pokažeta Krapova in Cinque (2005) za bolgarščino in Rojina (2011) za ruščino, lahko zgradbo leve periferije večkratnih *k*-vprašanj določimo s pomočjo primerjave sprejemljivosti različnih vrstnih redov vprašalnic. Zato je bila izvedena spletna anketa, s pomočjo katere smo primerjali sprejemljivost različnih vrstnih redov vprašalnic v slovenščini.

V anketi je sodelovalo 16 govorcev. Sestavljena je bila iz 60 primerov, in sicer 28 primerov večkratnih *k*-vprašanj in 32 primerov vprašanj z odplakanjem (*shuicing*), ki jih tokrat puščamo ob strani. Tarčni primeri (tj. večkratna *k*-vprašanja) so bili oblikovani na podlagi preteklih raziskav. Po Meyerju (2004) je bilo privzeto, da jezik bodisi pokaže tendenco k vrstnemu redu *osebek > predmet* ali *predmet > osebek* ali pa nima nikakršne preference o vrstnem redu vprašalnic. Če jezik takšno tendenco ima, lahko pričakujemo preference glede na živost, D-vezanost ter razlike v glavnem in odvisnem stavku. Na

podlagi tega je bil testiran vrstni red med vprašalnicami za osebek in predmet v glavnih in odvisnih stavkih, če imata vprašalnici enako oz. različno vrednost za oznako [človeško]² in ko je ena vprašalnica D-vezana. Na podlagi drugih raziskav večkratnih *k*-vprašanj (Krapova in Cinque 2005, Meyer 2004, Rojina 2011) smo testirali tudi vrstni red *k*-prislovov glede na *k*-argumente, v ozir pa je bilo prav tako vzeto, ali dobi vprašanje odgovor tipa posamezen par (*single-pair reading*) ali tipa seznam parov (*pair-list reading*).³ Glede na pretekle raziskave večkratnih vprašanj v slovenščini smo napovedali, da ne bomo našli strogega besednega reda vprašalnic, saj tendenca za besedni red *osebek* > *predmet* ali *predmet* > *osebek* v drugih raziskavah (Golden 1997, Mišmaš 2015a) ni bila zabeležena, gl. razdelek 1.

V anketi so govorci izbrali, katero vprašanje je najprimernejše glede na dani kontekst. V kontekstu elementi, po katerih se je spraševalo v večkratnem *k*-vprašanju, niso bili eksplicitno omenjeni, da ne bi s tem vplivali na besedni red v večkratnem *k*-vprašanju. Primer je podan v (5).

- (5) Shranjene imam vse podatke o Evroviziji. (kontekst)
 a. Zanima me, *kdo* je *kdaj* zastopal Slovenijo. (odzivi)
 b. Zanima me, *kdaj* je *kdo* zastopal Slovenijo.
 c. Obe možnosti sta nesprejemljivi.
 d. Obe možnosti sta enako sprejemljivi
 e. Drugo: _____

Govorci so torej lahko izbrali, kateri besedni red je sprejemljivejši, ocenili oba vrstna reda kot enako (ne)sprejemljiva ali podali svojo različico vprašanj.⁴

Rezultati ankete bodo v nadaljevanju opisani s pomočjo oznak za sprejemljivost, medtem ko so natančnejši rezultati podani v Dodatku. Konteksti vprašanj ne bodo podani.

² V prispevku privzemamo, da ima *kdo* oznako [+človeško] in *kaj* [-človeško], ne pa oznak [±živo], saj se vprašalnici nanašata na človeške in nečloveške entitete (Toporišič 2004: 276). A ker pregibanje zaimka *kdo* sovпада s pregibanjem samostalnikov z oznako [+živo] in sklanjanje *kaj* s pregibanjem samostalnikov z oznako [-živo], privzemamo, da so učinki oznak [±živo] in [±človeško] v teh primerih primerljivi.

³ Gre za interpretaciji, ki jih dobijo večkratna vprašanja glede na kontekst, v katerem se pojavijo. Poimenovanje *posamezen par* se nanaša na odgovore, kot je (i.a), *seznam parov* pa na odgovore, kot je (i.b). Pri tem je odziv v (i.a) primeren npr. v kontekstu, v katerem v trgovini vidimo nekoga nekaj kupiti, vendar nismo povsem prepričani, kdo je ta posameznik in kaj je kupil, zato trgovca vprašamo (i) (Boškovič 2002). Odgovor v (i.b) je primeren v kontekstu, v katerem s prijateljem prodajava stare knjige, dogodka pa se udeležijo vsi najini prijatelji. Na koncu dneva prijatelja, ki je vodil blagajno, vprašam (i).

(i) Kdo je kaj kupil?
 a. Monika je kupila knjigo.
 b. Alina je kupila Desetega brata, Anže Visoško kroniko, Erik Obraz v zrcalu ...

⁴ Anketa je bila izvedena v pisni obliki, zato ni znano, kakšno intonacijo so anketiranci pripisali posameznemu vprašanju, kar je, kot opozori anonimna recenzentka, problematično. V prispevku sicer privzemamo nevtralno intonacijo, tj. po Toporišiču (2004: 516) pripovedna intonacija, oz. opozorimo, če je privzeta drugačna.

2.1 Vrstni red *k*-osebkov in *k*-predmetov

Glede na Golden (1997) in Mišmaš (2015a) nismo pričakovali strogega vrstnega reda med osebkami in predmeti. Ta napoved je bila potrjena, a z izjemami.

Kadar imata osebek in predmet oznako [+človeško], dajejo govorci prednost vrstnemu redu *osebek* > *predmet*, (6). Da je pri tem res ključna oznaka [+človeško], je razvidno iz vprašanj, v katerih ima to oznako le osebek, (7). V tem primeru govorci namreč ne dajejo prednosti nobenemu vrstnemu redu. Tip odgovora na vrstni red vprašalnic ni vplival.

- (6) a. *Kdo je koga premagal?*
b. *??Koga je kdo premagal?*
- (7) a. *Kdo bo kaj recitiral?*
b. *Kaj bo kdo recitiral?*

Pri tem je ključno, da gre v primeru (6a) zgolj za prednostno različico vprašanja, ne pa edino slovnično možnost, saj obstajajo govorci, ki menijo, da sta oba vrstna reda enako sprejemljiva, gl. Dodatek.

Privzemamo lahko, da dajejo govorci prednost zaporedju v (6a) na podlagi dejstva, da imata vprašalnici enako vrednost oznake [človeško]. Podobne podatke lahko namreč opazujemo tudi v češčini in poljščini (Meyer 2004), v katerih lahko opazimo strog besedni red vprašalnic le, kadar imata *k*-zvezi enako vrednost oznake za živost, ter nemščini. V tej se lahko predmet premakne preko osebkama le v primerih, kadar imata *k*-zvezi različno oznako za živost (Fanselow 2010):

- (8) a. *Wer sah was?* (nemščina)
kdo_{IM} videl kaj_{TOŽ}
»Kdo je videl kaj?«
- b. *Was sah wer?* (Fanselow 2010: (3))
- (9) a. *Wer hat wen gesehen?*
kdo_{IM} je kaj_{TOŽ} videl
»Kdo je videl koga?«
- b. *#Wen hat wer gesehen?* (Fanselow 2010: (5))

Fanselow (2010) predlaga, da so razlog za nesprejemljivost primerov, v katerih se preko osebkama premakne predmet z enako oznako za živosti, (8), težave pri procesiranju (tj. členjenju) tovrstnih primerov, ki jih lahko opazimo tudi v drugih tipih premikov (npr. žvrkljanje oz. *scrambling*), in ne slovnične omejitve.

Kot pokažeta primera (10) in (11), sta v odvisnih stavkih ne glede na vrednost oznake [človeško] enako sprejemljiva vrstna reda *osebek* > *predmet* in *predmet* > *osebek*, čeprav dajejo nekateri govorci prednost vrstnemu redu *osebek* > *predmet* (a v manjši meri kot v enostavnih primerih).

- (10) a. Janez vpraša, *kdo* bo *koga* povabil.
b. Janez vpraša, *koga* bo *kdo* povabil.
- (11) a. Novinarji sprašujejo, *kdo* je *kaj* razstrelil.
b. Novinarji sprašujejo, *kaj* je *kdo* razstrelil.

Kljub preferencam v enostavnih vprašanjih bomo privzemali, da je besedni red vprašalnic za osebek in premi predmet v slovenščini prost, saj je izkazovanje prednosti omejeno zgolj na enostavna vprašanja, v katerih imata vprašalnici enako vrednost oznake [človeško].

V enostavnih vprašanjih, (12) in (13), in odvisnih stavkih, (14) in (15), je v slovenščini prost tudi besedni red D-vezanih in preprostih vprašalnic, saj na sprejemljivost večkratnih vprašanj ne vpliva, ali je D-vezan osebek ali predmet. Pri tem nekateri govorci predlagajo svoja vprašanja, v katerih D-vezana vprašalnica ostane na mestu, gl. Mišmaš (2015b).

- (12) a. *Katera žival bo kaj jedla?*
b. *Kaj bo katera žival jedla?*
- (13) a. *Kdo je katerega diplomata povabil?*
b. *Katerega diplomata je kdo povabil?*
- (14) a. *Sprašujem se, kdo je katerega pesnika izbral.*
b. *Sprašujem se, katerega pesnika je kdo izbral.*
- (15) a. *Zanima me, kateri pisatelj je kaj napisal.*
b. *Zanima me, kaj je kateri pisatelj napisal.*

Sklenemo lahko torej, da D-vezanost ne vpliva na vrstni red vprašalnic.

Kot je že bilo omenjeno, smo testirali tudi vpliv odgovora, na kar smo vplivali z različnimi konteksti. Če primerjamo sprejemljivost vprašanj v primeru (10), v katerem glede na dani kontekst (*V soboto bo družabni večer s plesom. Zanimajo nas udeleženci tega večera.*) pričakujemo odgovor v obliki seznama parov, in (11), v katerem glede na kontekst (*Včeraj se je zgodila velika eksplozija. Ljudi zanima vse o dogodku.*) pričakujemo odgovor v obliki posameznega para, vidimo, da sta enako sprejemljiva oba vrstna reda vprašalnic. Tip odgovora torej ne vpliva na vrstni red vprašalnic.

Sklenemo lahko, da na vrstni red vprašalnic v slovenščini ne vplivajo D-vezanost, tip odgovora in stavčna struktura vprašanja, da pa je v slovenščini mogoče zaznati vpliv enakih vrednosti oznake za človeškost (zlasti v enostavnih vprašanjih). Kljub temu bomo privzemali, da med vprašalnicami za osebek in predmet v večkratnih *k*-vprašanjih v slovenščini ni strogega vrstnega reda, saj izhaja ta pojav iz neodvisnih dejavnikov.

2.2 Vrstni red *k*-prislovov glede na *k*-osebke

Večina govorcev meni, da so bolj sprejemljiva enostavna vprašanja, v katerih so *zakaj*, *kako* in *kdaj* postavljena pred *k*-osebek, (16), (17), (18), medtem ko je s *kje* je ta preferenca šibkejša, (19).

- (16) a. *Zakaj je kdo poslal pritožbo?*⁵
b. *?Kdo je zakaj poslal pritožbo?*

⁵ Anonimna recenzentka prispevka je pripomnila, da se sprejemljivost besednega reda izboljša, če vprašalnici povežemo s prirednim veznikom *in*. Ta intuicija se pojavi tudi pri drugih govoricah, a gre pri tem za t. i. koordinirana *k*-vprašanja. Sledeč Tomaszewicz (2011) imajo ta dvostavčno strukturo, tj. gre za vprašanja, v katerih sta z veznikom *in* povezani dve enkratni vprašanji, pri čemer se izbriše TP prvega vprašanja, zato ta vprašanja niso povsem primerljiva z večkratnimi *k*-vprašanji.

- (17) a. *Kako je kdo rešil nalogo?*
 b. *?Kdo je kako rešil nalogo?*
- (18) a. *Kdaj je kdo zmagal?*
 b. *?Kdo je kdaj zmagal?*
- (19) a. *Kje je kdo nabral gobe?*
 b. *Kdo je kje nabral gobe?*

Splošno tendenco k postavljanju *k*-prislovov pred *k*-osebek lahko opazimo tudi v odvisnih stavkih, a le z *zakaj* in *kako*, (20) in (21).

- (20) a. Starše zanima, *zakaj* je *kdo* dobil kazen.
 b. ??Starše zanima, *kdo* je *zakaj* dobil kazen.
- (21) a. Zanima me, *kako* je *kdo* kradel podatke.
 b. ?Zanima me, *kdo* je *kako* kradel podatke.
- (22) a. Ugotovite, *kje* je *kdo* premagal nasprotnike.
 b. Ugotovite, *kdo* je *kje* premagal nasprotnike.
- (23) a. Zanima me, *kdaj* je *kdo* zastopal Slovenijo.
 b. Zanima me, *kdo* je *kdaj* zastopal Slovenijo.

Kot je razvidno iz primerov (16)–(23), so vprašanja, v katerih sta *zakaj* in *kako* postavljena pred *k*-osebek, splošno sprejemljivejša, medtem ko je ta preferenca manj očitna v vprašanjih z vprašalnicama *kdaj* in *kje*. Hkrati je treba opozoriti, da gre tudi pri vprašanjih z *zakaj* in *kako* zgolj za preferenco (in ne edino slovnično možnost), saj obstajajo govorniki, ki menijo, da je sprejemljivo tudi obratno zaporedje oziroma da sta enako sprejemljiva oba vrstna reda. Da gre zgolj za preferenco, je mogoče ugotoviti tudi na podlagi podatkov iz korpusov. Ti namreč izkazujejo tudi rabo obratnega vrstnega reda (tj. *k*-osebek > *zakaj/kako*):

- (24) a. *Kdo je zakaj komunist – pripadnik gnilega režima, ki je omejeval in nadzoroval življenja in o njih odločal?*
 b. Pa pol da se vidi *kdo* je *kako* nastopil ... (Gigafida, 24ur.com, 2010)

Ob tem pa se je ob analizi ankete za problematično izkazalo neupoštevanje dveh različnih interpretacij, ki jih lahko v slovenščini prejmeta *zakaj* in *kako*. Tako lahko v slovenščini (kot tudi v nekaterih drugih jezikih) *zakaj* sprašuje tako po razlogu kot po namenu, medtem ko *kako* sprašuje tako po načinu kot po sredstvu.

- (25) a. *Zakaj* si šel v kino?
 b. Ker je doma pregorela varovalka. [Razlog]
 c. Da bi pogledal novo slovensko komedijo. [Namen]
- (26) a. *Kako* si šel v kino?
 b. Z velikim veseljem. [Način]
 c. Z vlakom. [Sredstvo]

V anketi je bil v vseh primerih uporabljen *zakaj*, ki sprašuje po razlogu, medtem ko je na *kako* navadnejši odgovor s sredstvom. *Zakaj*, ki sprašuje po namenu, lahko dobimo kvečjemu v primeru (16). Da je to problematično, sklepamo na podlagi podatkov iz drugih jezikov. Tako sta denimo v ruščini pomena *zakaj* izražena z različnimi besedami in izkazujeta različno obnašanje. Kot na primer pokažeta Stepanov in Tsai (2008), se v

ruščini *počemu* ‘zakaj-razlog’ ne more pojavljati v večkratnih *k*-vprašanjih, (27b, c), *začem* ‘zakaj-način’ pa je v tovrstnih vprašanjih sprejemljiv, (27a).

- (27) a. Kto začem prišel? (ruščina)
 kdo zakaj-način prišel
 b. * Kto počemu prišel?
 kdo zakaj-razlog prišel
 c. ?* Počemu kto prišel? (Stepanov in Tsai 2008: (58), (64))

V anketi nismo testirali obeh različic *zakaj* ter *kako*, zato ne moremo sklepati o njunem obnašanju v slovenščini. Kljub temu pa lahko na podlagi ankete povzamemo, da je vrstni red *k*-prislovov glede na *k*-osebek v slovenščini načeloma prost, saj govorci (kljub preferencam) sprejemajo tako vrstni red *k*-prislov > *k*-osebek kot *k*-osebek > *k*-prislovov.

2.3 Vrstni red *k*-prislovov glede na *k*-predmete

V anketi smo testirali tudi vrstni red *k*-prislovov in *k*-predmetov v enostavnih vprašanjih in odvisnih stavkih. Ti rezultati so podobni rezultatom v razdelku 2.2.

V enostavnih vprašanjih dajejo govorci prednost vrstnemu redu *k*-prislov > *k*-predmet, čeprav nekateri govorci dovoljujejo oba vrstna reda. Preferenca je bila ponovno manj očitna s *kje*, (31).

- (28) a. *Zakaj* je kaj slikal?
 b. ?*Kaj* je *zakaj* slikal?
 (29) a. *Kako* so kaj razložili?
 b. ?*Kaj* so *kako* razložili?
 (30) a. *Kdaj* je kaj počel?
 b. *Kaj* je *kdaj* počel?
 (31) a. *Kje* je kaj kupil?
 b. *Kaj* je *kje* kupil?

Večina govorcev meni, da so tudi v odvisnih stavkih primeri, v katerih sta *zakaj* in *kako* pred *k*-predmetom, (32) in (33), bolj sprejemljivi. S *kje* in *kdaj* je ta preferenca manjša, (34) in (35).

- (32) a. Jože je vprašal, *zakaj* so kaj sežgali.
 b. * Jože je vprašal, *kaj* so *zakaj* sežgali.
 (33) a. Povej mi, *kako* so kaj našli.
 b. * Povej mi, *kaj* so *kako* našli.
 (34) a. Zapiši si, *kje* je kaj narisal.
 b. Zapiši si, *kaj* je *kje* narisal.
 c. *Kje* je narisal *kaj*?
 (35) a. Zanima me, *kdaj* je kaj objavil o meni.
 b. Zanima me, *kaj* je *kdaj* objavil o meni.

Kot v razdelku 2.2 tudi v primerih s *k*-predmeti in *k*-prislovi ne moremo govoriti o strogem besednem redu *k*-zvez, saj kljub prednostim nekateri govorci sprejemajo oba

vrstna reda vprašalnic. Hkrati pa se tudi v tem primeru pojavi problem z *zakaj* in *kako*, ki smo ga že opisali v razdelku 2.2.

2.4 Vrstni red vprašalnic – povzetek

Glede na zgornje podatke lahko kljub nekaterim preferencam sklenemo, da je besedni red vprašalnic v slovenščini prost. Kot pokaže primer (36), velja to tudi za vprašanja s tremi *k*-zvezami, saj so enako sprejemljivi vsi vrstni redi vprašalnic *kdo*, *komu* in *kaj*.

- (36) a. *Kdo je komu kaj kupil za rojstni dan?*
b. *Kdo je kaj komu kupil za rojstni dan?*
c. *Komu je kdo kaj kupil za rojstni dan?*
d. *Komu je kaj kdo kupil za rojstni dan?*
e. *Kaj je kdo komu kupil za rojstni dan?*
f. *Kaj je komu kdo kupil za rojstni dan?*

Vendar se kljub enakovredni sprejemljivosti različnih vrstnih redov vprašalnic zdi, da na vrstni red *k*-zvez vplivajo drugi dejavniki, kot je Kunov ključ za razvrščanje, (37).

- (37) Hipoteza o ključu za razvrščanje (*Sorting Key Hypothesis*, Kuno 1993: (102))
V večkratnem *k*-vprašanju je najbolj leva vprašalnica ključ za razvrstitev relevantnih informacij v odgovoru.

To pomeni, da bi vprašanja v primeru (36) dobila različne odgovore, ki bi odražali vrstni red vprašalnic. Pri tem bi na prvo mesto v vprašanju govorci postavili tisto vprašalnico, ki se nanaša na najbolj relevantno informacijo v odgovoru:

- (38) a. Miha je Maji torto kupil za rojstni dan.
b. Miha je torto Maji kupil za rojstni dan.
c. Maji je Miha torto kupil za rojstni dan. [...]

Podatki torej pokažejo, da na sprejemljivost večkratnih *k*-vprašanj vrstni red vprašalnic načeloma ne vpliva (z izjemo vpliva oznake [človeško] in vprašalnic *zakaj/kako*). Vendar pa moramo, da bi pokazali zgradbo leve periferije večkratnih *k*-vprašanj v slovenščini, raziskati tudi, kako se v večkratnih *k*-vprašanjih obnašajo drugi, ne-*k*-elementi v levem stavčnem obrobju.

3 Položaj *k*-zvez glede na zveze, ki izražajo temo in žarišče

Podatki kažejo, da se lahko med vprašalnicami v večkratnem *k*-vprašanju v slovenščini pojavijo tudi drugi elementi, med drugim žariščne in tematične zveze, zato je treba za določitev strukture večkratnih *k*-vprašanj raziskati tudi besedni red *k*-zvez glede na te elemente.⁶ Drugi elementi, kot so prislovi, breznaglasnice ipd., so v tem prispevku puščeni ob strani, a glej Golden (1997).

⁶ V prispevku privzemamo Rizzijevi definiciji teme in žarišča. Tema je element, ki izraža informacijo, ki je v diskurzu že prisotna, medtem ko žarišče izraža novo informacijo (Rizzi

Primer (39) pokaže, da mora biti v večkratnem *k*-vprašanju pred žariščno zvezo (MAJO) vsaj ena *k*-zveza, da dobi vprašanje »pravo« *k*-vprašalno branje. Primer (40) pokaže, da to drži tudi za večkratna *k*-vprašanja s tematično zvezo (*temu fantu*). Vrstni red žariščnih, tematičnih in *k*-zvez je sicer prost, kar pokaže tudi primer (41), v katerem se pojavijo vsi trije tipi zvez.

- (39) a. *Kdo je MAJO kam peljal?*
 b. *Kdo je kam MAJO peljal?*
 c. *#MAJO je kdo kam peljal?*
- (40) Janez vsako leto dobi goro daril.
 a. *Kdaj je temu fantu kaj Maja kupila za rojstni dan?*
 b. *Kdaj je kaj temu fantu Maja kupila za rojstni dan?*
 c. *?*Temu fantu je kdaj kaj Maja kupila za rojstni dan?*
- (41) Janez vsako leto dobi goro daril.
 a. *Kdo je temu fantu AVTO kdaj kupil za rojstni dan?*
 b. *Kdaj je AVTO temu fantu kdo kupil za rojstni dan?*
 c. *Kdo je kdaj temu fantu AVTO kupil za rojstni dan?*
 d. *# Temu fantu je kdo kdaj AVTO kupil za rojstni dan?*
 e. *#AVTO kdo je kdaj temu fantu kupil za rojstni dan?*

Primeri (39c), (40c) in (41d, e) se od vprašanj, v katerih prvo mesto zaseda *k*-zveza, razlikujejo v interpretaciji. Tako le vprašanja, ki jih uvaja *k*-zveza, prejmejo t. i. »pravo« *k*-vprašalno branje, kar pomeni, da jih govorci interpretirajo kot vprašanja, na katera odgovorijo z nanosniki, ki jih zahtevajo *k*-zveze. Vprašanja (39c), (40c) in (41d, e) govorci interpretirajo kot *da/ne*-vprašanja, če so izgovorjena z rastočo intonacijo, oz. kot odmevalna vprašanja, če so vprašalnice izgovorjene poudarjeno.

Sklenemo lahko torej, da je besedni red elementov (*k*-zvez, tematičnih in žariščnih zvez) v levem stavčnem obrobju večkratnih *k*-vprašanj v slovenščini prost, pri čemer le vprašanja, v katerih se na prvem mestu pojavi vprašalnica, prejmejo »pravo« *k*-vprašalno branje. Na podlagi teh podatkov lahko predlagamo strukturo leve periferije večkratnih *k*-vprašanj v slovenščini.

4 Struktura leve periferije večkratnih *k*-vprašanj v slovenščini

V prispevku privzemamo, da se *k*-zveze v slovenščini skladijsko premaknejo v levo stavčno periferijo (tj. vezniška zveza CP), pri čemer privzemamo Rizzijev (1997) predlog o zgradbi vezniške zveze, po katerem je zveza CP razdeljena v več funkcijskih projekcij. Od teh tokrat obravnavamo zgolj sistem tema-žarišče, tj. *Topic-Focus* v strukturi (42), pri čemer moramo to strukturo modificirati na podlagi slovenskih podatkov.

(42) Force ... (Topic) ... (Focus) ... Fin IP

(Rizzi 1997: (8))

Rizzi (1997) na podlagi neslovničnih italijanskih primerov, v katerih se pojavita tako žariščna kot *k*-zveza, sklene, da se ti zvezi pojavita v eni sami projekciji – FocusP.

1997: 285). V prispevku so zato kot tematične zveze rabljene zveze s kazalnimi zaimki (*temu fantu*). Žariščne zveze so označene z velikimi tiskanimi črkami.

Vendar lahko na podlagi primerov (39) in (41), ki kažejo, da se lahko v slovenščini *k*-zveze sopojavljajo z žariščno zvezo, predlagamo, da se *k*-zveze v slovenščini premaknejo v določilo svoje projekcije, t. i. *Wh*-P, ki se lahko v slovenščini tudi ponavlja, kot v primeru (36).⁷ Hkrati privzemamo, da žariščne zveze zasedajo določilo projekcije FocusP, tematične zveze pa določilo projekcije TopicP.

Ob tem primeri od (39) do (41) kažejo na obveznost vprašalnice na prvem mestu v stavku. Na podlagi tega sledimo Rizziju (2001) in tako predlagamo, da ta vprašalnica zaseda vprašalno projekcijo InterrogativeP, ki jo sicer v italijanščini zaseda omejena skupina elementov, npr. *perché* »zakaj«.⁸

Tako lahko strukturo sistema tema-žarišče v (42) modificiramo, kot to pokaže (43). V tej strukturi se projekcije v oklepajih lahko pojavijo neobvezno, medtem ko se projekcije označene z zvezdico v strukturi lahko ponavljajo. Shema (43) ob tem pokaže, da je vrstni red projekcij TopicP, FocusP in *Wh*-P prost, pri čemer je seveda prost tudi vrstni red vprašalnic.

(43) ... InterrogativeP ...(TopicP*) ...(FocusP*) ... (*Wh*-P*) ...

Predlagana struktura zaobjame podatke, prikazane v prispevku, in sicer obvezno *k*-zvezo na prvem mestu večkratnega *k*-vprašanja (vprašalna projekcija InterrogativeP) in prost besedni red *k*-, tematičnih in žariščnih zvez v slovenščini, ki zasedajo določila projekcij *Wh*-P, TopicP in FocusP. Te so v strukturi *k*-vprašanj neobvezne in zamenljive.

5 Sklep

V prispevku je bilo pokazano, da je vrstni red vprašalnic v večkratnih *k*-vprašanjih v slovenščini načeloma prost. Prost je tudi besedni red *k*-zvez glede na ostale elemente, tj. tematične in žariščne zveze, v levi periferiji. Hkrati podatki kažejo, da se mora v *k*-vprašanjih v slovenščini vsaj ena vprašalnica premakniti na prvo mesto v večkratnem *k*-vprašanju, da vprašanje prejme interpretacijo, tipično za *k*-vprašanja. Te sklepe povzame struktura leve periferije, ki je prikazana v ponovljenem primeru [43].

[43] ... InterrogativeP ...(TopicP*) ...(FocusP*) ... (*Wh*-P*) ...

6 Literatura

Bošković, Željko, 2002: On multiple *wh*-fronting. *Linguistic Inquiry* 33.3: 351–383.
Chomsky, Noam, 1995: *The Minimalist Program*. Cambridge: MIT Press.

⁷ Dodaten dokaz za to, da moramo žariščne in *k*-zveze v slovenščini obravnavati ločeno, je razviden iz dejstva, da so le vprašanja, v katerih prvo mesto zaseda *k*-zveza (in ne žariščna zveza), interpretirana kot »prava« *k*-vprašanja. Če bi bila ta tipa zvez enakovredna, potem razlik v interpretaciji ne bi pričakovali.

⁸ Potencialno bi lahko prva vprašalnica zasedala tudi določilo projekcije Force, vendar lahko na podlagi primerov, kot je (i), sklepamo, da se vprašalnice premaknejo pod Force (v določilu katere je v tem primeru *da*):

(i) Maja je rekla, da kdo koga tepe.

- Cinque, Guglielmo in Luigi Rizzi, 2008: The cartography of syntactic structures. *Studies in linguistics* 2: 42–58.
- Fanselow, Gisbert, 2010: Semantic type effects on crossing movement in German. *Language and Logos: Studies in Theoretical and Computational Linguistics* 72: 48–63.
- Golden, Marija, 1997: Multiple *wh*-questions in Slovene. V *Formal Approaches to Slavic Linguistics: The Cornell Meeting, 1995*. Ur. W. Browne, E. Dornisch, N. Kondrashova in D. Zec. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications. str. 240–266.
- Korpus Gigafida: <http://www.gigafida.net/>.
- Krapova, Iliyana in Guglielmo Cinque, 2005: On the order of *wh*-phrases in Bulgarian multiple *wh*-fronting. *University of Venice Working Papers in Linguistics* 15: 171–197.
- Kuno, Susumu, 1993: *Grammar and discourse principles: Functional syntax and GB theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Meyer, Roland, 2004: Superiority effects in Russian, Polish and Czech: Judgments and Grammar. University of Leipzig/ University of Regensburg.
- Mišmaš, Petra, 2015a: O neobveznosti večkratnega *k*-premika v slovenščini. V *Škrabčevi dnevi 8. Zbornik prispevkov s simpozija 2013*. Ur. H. Dobrovoljc in D. Zuljan Kumar. Nova Gorica: Založba UNG. str. 55–67.
- Mišmaš, Petra, 2015b: *On the optionality of wh-fronting in a multiple wh-fronting language*. Doktorska disertacija, Univerza v Novi Gorici.
- Mišmaš, Petra, v *tisku*: The Left Periphery of Multiple *Wh*-Questions in Slovenian. V *Formal Studies in Slovenian Syntax*. Ur. F. Marušič in R. Žaucer. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Rizzi, Luigi, 1997: The fine structure of the left periphery. V *Elements of Grammar. A Handbook in Generative Syntax*. Ur. L. Haegeman. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. str. 281–337.
- Rizzi, Luigi, 2001. On the position —Int(errogative) in the left periphery of the clause. V *Current studies in Italian syntax: Essays offered to L. Renzi*. Ur. G. Cinque in G. Salvi. New York: Elsevier. str. 287–296.
- Rojina, Nina, 2011: *The syntactic structures of Russian wh-questions*. Doktorska disertacija, Université de Genève.
- Rudin, Catherine, 1988: On multiple questions and multiple fronting. *Natural Language and Linguistic Theory* 6.4: 445–501.
- Shlonsky, Ur, 2010: The cartographic enterprise in syntax. *Language and linguistics compass* 4.6: 417–429.
- Stepanov, Arthur in Tsai, Wei-Tien Dylan, 2008: Cartography and licensing of *wh*-adjuncts: a cross-linguistic perspective. *Natural Language & Linguistic Theory* 26.3: 589–638.
- Tomaszewicz, Babrbara, 2011: Against Spurious Coordination in Multiple *Wh*-Questions. V *Proceedings of the 28th West Coast Conference on Formal Linguistics*. Ur. M. Byram Washburn, K. McKinney-Bock, E. Varis, A. Sawyer in B. Tomaszewicz. Somerville: Cascadilla Proceedings Project. str. 186–95.
- Toporišič, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja

I Dodatek

V tabelah zaznanje vrstica *Sum* seštevek vseh odgovorov, medtem ko vrstica *Skupaj* kaže rezultate v odstotkih, pri čemer so izključeni govorci, ki ne sprejmejo nobenega vrstnega reda.

	os > pr	pr > os	oba	noben
<i>En par</i>	13	1	2	0
<i>Seznam parov</i>	13	0	3	0
<i>Sum</i>	26	1	5	0
<i>Skupaj: 32</i>	81,2 %	3,1 %	15,6 %	

Tabela 1: Vrstni red *k*-osebkov in *k*-predmetov z oznako [+živo] v enostavnih vprašanjih

	os [+č] > pr [-č]	pr [-č] > os [+č]	oba	noben
<i>En par</i>	4	0	12	0
<i>Seznam parov</i>	4	4	5	1
<i>Sum</i>	8	4	17	1
<i>Skupaj: 29</i>	27,6 %	13,8 %	58,6 %	

Tabela 2: Vrstni red *k*-osebkov in *k*-predmetov z različno vrednostjo znake [živo] v enostavnih vprašanjih

	os [+č] > pr [+č]	os [+č] > pr [+č]	oba	noben
<i>En par</i>	10	0	6	0
<i>Seznam parov</i>	9	0	6	1
<i>Sum</i>	19	0	12	1
<i>Skupaj: 31</i>	61,2 %	0 %	38,7 %	

Tabela 3: Vrstni red *k*-osebkov in *k*-predmetov z oznako [+živo] v odvisnih stavkih

	os [+č] > pr [-č]	os [-č] > pr [+č]	oba	noben
<i>En par</i>	4	5	6	1
<i>Seznam parov</i>	4	3	9	0
<i>Sum</i>	8	8	15	2
<i>Skupaj: 31</i>	25,8 %	25,8 %	48,4 %	

Tabela 4: Vrstni red *k*-osebkov in *k*-predmetov z različno vrednostjo znake [živo] v odvisnih stavkih

	os > pr	pr > os	oba	noben
<i>D-vezan osebek</i>	6	2	4	3
<i>D-vezan predmet</i>	9	0	6	1
<i>Sum</i>	15	2	10	4
<i>Skupaj: 27</i>	55,6 %	7,4 %	37,0 %	

Tabela 5: Vrstni red *D*-vezanih in preprostih *k*-zvez v enostavnih vprašanjih

	os > pr	pr > os	oba	noben
<i>D-vezan osebek</i>	5	2	8	0
<i>D-vezan predmet</i>	2	8	3	2
<i>Sum</i>	7	10	11	1
<i>Skupaj: 28</i>	25,0 %	35,7 %	39,3 %	

Tabela 6: Vrstni red *D*-vezanih in preprostih *k*-zvez v odvisnih stavkih

	os > prisl	prisl > os	oba	noben
<i>k</i> -osebek, <i>zakaj</i>	2	9	2	3
<i>k</i> -osebek, <i>kako</i>	3	10	2	1
<i>k</i> -osebek, <i>kdaj</i>	2	10	4	0
<i>k</i> -osebek, <i>kje</i>	5	7	4	0
<i>Sum</i>	12	36	12	4
<i>Skupaj: 60</i>	20,0 %	60,0 %	20,0 %	

Tabela 7: Vrstni red *k*-osebka in *k*-prislova v enostavnih vprašanjih

	pr > pris	pris > pr	oba	noben
<i>k</i> -osebek, <i>zakaj</i>	1	11	3	1
<i>k</i> -osebek, <i>kako</i>	3	10	2	1
<i>k</i> -osebek, <i>kje</i>	2	6	7	1
<i>k</i> -osebek, <i>kdaj</i>	3	4	9	0
<i>Sum</i>	9	31	21	3
<i>Skupaj: 61</i>	14,8 %	58,8 %	34,4 %	

Tabela 8: Vrstni red *k*-osebka in *k*-prislova v odvisnih stavkih

	os > pris	pris > os	oba	noben
<i>k</i> -predmet, <i>zakaj</i>	1	8	5	2
<i>k</i> -predmet, <i>kako</i>	3	8	3	2
<i>k</i> -predmet, <i>kdaj</i>	1	8	5	2
<i>k</i> -predmet, <i>kje</i>	4	5	5	2
<i>Sum</i>	9	29	18	8
<i>Skupaj: 56</i>	16,1 %	51,8 %	32,1 %	

Tabela 9: Vrstni red *k*-predmeta in *k*-prislova v enostavnih vprašanjih

	pr > pris	pris > pr	Oba	noben
<i>k</i> -predmet, <i>zakaj</i>	2	13	0	1
<i>k</i> -predmet, <i>kako</i>	2	11	3	0
<i>k</i> -predmet, <i>kdaj</i>	5	6	5	0
<i>k</i> -predmet, <i>kje</i>	2	4	9	0
<i>Sum</i>	11	34	17	1
<i>Skupaj: 62</i>	17,7 %	54,8 %	27,4 %	

Tabela 10: Vrstni red *k*-predmeta in *k*-prislova v odvisnih stavkih

JEDRNE ODPOJITVE IN VPRAŠALNO-OZIRALNA STAVČNOST V SLOVENŠČINI: POMENOSLOVNO- SKLADENJSKI VIDIK

MORENO MITROVIĆ
Univerza v Gradcu

Povzetek

Prispevek predlaga novo izpeljevalno in interpretativno analizo vprašalnih in oziralnih stavkov v slovenščini na podlagi novih teoretičnih dognanj s področja formalne skladnje in pomenoslovja. V prispevku podamo in branimo tezo, da ima oziralno obrazilo *-r* stavčni izvor v topikalnem jedru, pri čemer skušamo strnjeno podati vmesniške vidike tega izvora. Pojasnimo tudi prenos na pomenski vmesnik, pri čemer povzemamo hipotezo enotnosti vprašalno-oziralne pomenotvornosti. V drugem delu prispevka dodatno opredelimo tudi prenos iz skladnje na glasovni vmesnik, s čimer skušamo obrazložiti oblikoslovne vidike vprašalnic in oziralnic z alomorfičnega stališča, in sicer s sklopom arhitekturnih predpostavk iz teorije razpršenega oblikoslovja.

Ključne besede: oziralni stavki, vprašalni stavki, slovenščina, skladnja, pomenoslovna sestavnishkost

1 Uvod

Prispevek predlaga novo izpeljevalno in interpretativno analizo vprašalnih in oziralnih stavkov v slovenščini na podlagi novih teoretičnih dognanj s področja formalne skladnje in pomenoslovja (npr. Chierchia in Caponigro 2013, Shimada 2007, cf. Cecchetto in Donati 2010 idr.).

Glavno in splošno vprašanje, ki ga članek postavlja, zadeva pomensko oziroma pomenoslovno razliko med vprašalnimi in prostimi oziralnimi stavki v slovenščini, (1). *K*-zvezo v vprašalnih stavkih (VS) in oziralnih stavkih (OS) označujemo z oznakama VPR (tj. vprašalnica) za prve in OZR (tj. oziralnica) za slednje stavke.

- (1) a. [**Kaj**_{VPR} je Marija skuhala?]
b. Janez jé, [**kar**_{OZR} je Marija skuhala].

Medjezikovno se oblikoslovno-skladenjska strategija tvorjenja vprašalnih oz. oziralnih stavkov v slovenščini razlikuje od večine ostalih jezikov, npr. od angleščine, prikazane v primeru (2), kjer sta primera enakovredna slovenskim v (1).

- (2) a. [**What**_{VPR} did Mary cook?] (angleščina)
 b. John ate [**what**_{OZR} Mary cooked].

Medtem ko je v angleščini oblikoslovna razlika med oziralnico in vprašalnico navidez sinkretizirana, je razlikovanje med VPR in OZR v slovenščini oblikoslovno razloženo v vprašalno in oziralno obliko. Razlikovanje slednje oblike je razvidno iz leksikalizacije oziralnega obrazila *-r*, čigar pomenotvornost v članku dokazujemo. Metodološko povzemamo arhitekturna načela slovnične teorije razpršenega oblikoslovja¹, ki jih podrobno predstavimo v § 3 in s pomočjo katerih dokažemo neatomarnost oziralnic. Še več, pokazali bomo, da je izpeljevalno oziralnica tvorjena oz. izpeljana iz vprašalnice.

V preostanku uvodnega dela podajamo splošna teoretična izhodišča o razlikovanju VS in OS na tako skladenjskih kot pomenoslovnih ravneh.

1.1 O razlikovanju med VS in OS na skladenjski ravni

Skladenjsko so VS podobni OS, saj oboji sprožajo priklopni premik *k*-zveze v stavčno polje. Tako oziralni kot vprašalni stavki namreč vsebujejo (neslišno) stavčno jedro z oznako [+K], ki sproža tovrsten *k*-premik. Formalna oznaka vprašalnosti [α Q] na C jedru pa razlikuje VS in OS, kot to predvideva teoretično izhodišče (gl. Alexiadou idr. 2000: 21ff.). Ta nabor formalnih oznak na VS in OS prikazujemo v (3).

- (3) Formalne oznake na neslišnem stavčnem vezniku v VS in OS:
 a. VS: C⁰ [+Q, +K]
 b. OS: C⁰ [-Q, +K]

Od predpostavke, da stavčno jedro v OS ni označeno za vprašalnost, odstopimo s teoretično in empirično motivacijo, potrebno za ta teoretičen korak.

1.2 O razlikovanju med VS in OS na pomenoslovni ravni

Tudi na pomenoslovni ravni se OS razlikujejo od VS. Medtem ko privzemamo, da so OS nestavčni in posledično nevprašalni, je hkrati privzeto, da so VS stavčni in vprašalni.

Povzeli bomo teorijo Chierchie in Caponigra (2013), po kateri so OS izpeljani iz VS. OS denotirajo element(e) *e*-tipa, ki obenem denotirajo kratek odgovor, katerega operator in pomen definiramo v § 1.2. V za zdaj še manj formalni obliki to prikazujemo v (4).

- (4) $\overbrace{\text{Janez je [kar je Marija skuhala]}}^{\text{CP}_1}$
 $\underbrace{\hspace{10em}}_{\text{CP}_2}$

¹ Terminologija je karseda v skladu s poslovenjenimi termini, za zgled sem vzel Živanovića (2007).

- a. $[[CP_1]] \approx \text{Janez je } x (= \text{nekaj})$.
 b. $[[CP_2]] = x (= \text{nekaj}) \approx$ kratek odgovor na vprašanje “Kaj je Marija skuhala?” (npr. “krompir”)

Chierchia in Caponigro (2013) na podlagi predhodnih empiričnih rezultatov (Caponigro 2003, 2004) navajata troje jezikov (angleščina, italijanščina in nieveška mištekanščina (otomanguanska družina, Mehika)), ki motivirajo (5).

(5) Caponigrova posplošitev (Caponigro 2003, 2004)

Če jezik uporablja *k*-strategijo za izpeljavo tako VS in OS, potem so *k*-izrazi, ki jih najdemo v OS, vedno podmnožica tistih *k*-izrazov, ki jih najdemo v VS. Razmerje ni nikoli obratno oz. ne obstaja nikakršno samovoljno razmerje med dvema množicama *k*-izrazov. To prikazujemo v razpredelnici 1.

		kdo	kaj	kje	kđaj	kako	koliko	zakaj	kater- + NP	koliko + prid./prisl.
angleščina	<i>k</i> -VS	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	<i>k</i> -OS	✓/★	✓	✓	✓	✓	★	★	★	★
italijanščina	<i>k</i> -VS	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	<i>k</i> -OS	✓	%	✓	✓	✓	%	★	★	★
Nieves mištekanščini	<i>k</i> -VS	✓	✓	✓	✓	✓	∅	✓	✓	✓
	<i>k</i> -OS	✓	✓	✓	✓	✓	∅	★	★	✓

Razpredelnica 1. Uporaba *k*-izrazov v *k*-tvorjenih VS (*k*-VS) in OS (*k*-OS) v angleščini, italijanščini in nieveški mištekanščini (Chierchia in Caponigro 2013)

1.3 Nabor skladenjskih predpostavk

V tem delu uvoda opredelimo dvoje ključnih skladenjskih predpostavk, na podlagi katerih sloni analiza podana v § 2.

1.3.1 Odpojitveno-izpeljevalna teorija stavčnega ogrodja

Povzemamo izpeljevalno teorijo Shimade (2007), ki trdi, da se izpeljevalni postopek v stavku prične z jedrnim kompleksom, ki se sukcesivno odpaja tako, kot to prikazuje (6), kjer so jedra v končni konfiguraciji uokvirjena.

(6)

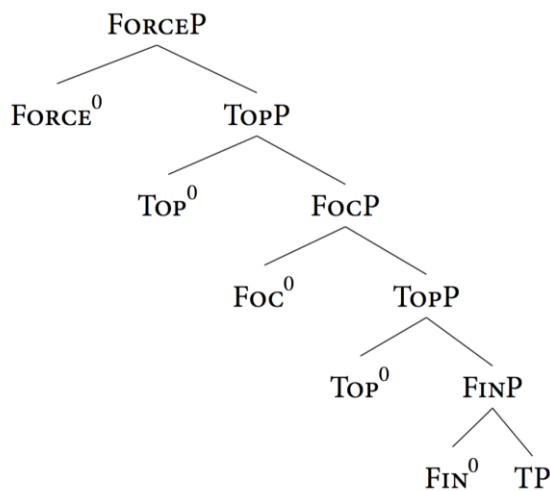
$$\begin{aligned}
 & \text{a. } \left[\text{CP } C^0 \left[\text{TP } T^0 \left[\text{vP } v^0 \left[\text{VP } V^0 \right] \right] \right] \right] \\
 & \text{b. } \left[\text{V } V^0 \left[\text{v } v^0 \left[\text{T } T^0 \left[\text{C } C^0 \right] \right] \right] \right] > \left[\text{CP } C^0 \left[\text{TP } T^0 \left[\text{vP } v^0 \left[\text{VP } V^0 \right] \right] \right] \right] \\
 & \quad \text{i. } \left[\text{V } V^0 \left[\text{v } v^0 \left[\text{T } T^0 \left[\text{C } C^0 \right] \right] \right] \right] > \\
 & \quad \quad \left[\left[\text{v } v^0 \left[\text{T } T^0 \left[\text{C } C^0 \right] \right] \right]_v \left[\text{V } V^0 t_v^1 \right] \right] \\
 & \quad \text{ii. } \left[\left[\text{v } v^0 \left[\text{T } T^0 \left[\text{C } C^0 \right] \right] \right]_v \left[\text{V } V^0 t_v^1 \right] \right] > \\
 & \quad \quad \left[\left[\text{T } T^0 \left[\text{C } C^0 \right] \right]_T^2 \left[\left[\text{v } v^0 t_T^2 \right]_v^1 \left[\text{V } V^0 t_v^1 \right] \right] \right] \\
 & \quad \text{iii. } \left[\left[\text{T } T^0 \left[\text{C } C^0 \right] \right]_T^2 \left[\left[\text{v } v^0 t_T^2 \right]_v^1 \left[\text{V } V^0 t_v^1 \right] \right] \right] > \\
 & \quad \quad \left[\left[\text{C } C^0 \right]_C^3 \left[\left[\text{T } T^0 t_C^3 \right]_T^2 \left[\left[\text{v } v^0 t_T^2 \right]_v^1 \left[\text{V } V^0 t_v^1 \right] \right] \right] \right]
 \end{aligned}$$

Shimadov izpeljevalni model zadeva zgolj postopkovno naravo oblikoslovno skladenjskih izpeljav in je kot tak skladen z minimalističnimi postavkami (Chomsky 1995), hkrati pa tudi neodvisen od le-teh.

1.3.2 Razdrobljeno stavčno ogrodje

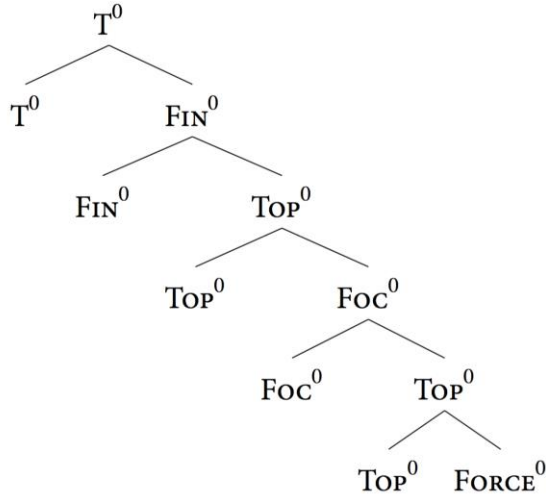
Poleg postopkovne razlike v izpeljavi, tj. Shimada (2007), povzemamo tudi model razdrobljenega stavčnega ogrodja. V povezavi z levim stavčnim ogrodjem po Rizziju (1997) povzemamo model, po katerem je stavčno jedro (C^0) oz. stavčen sloj neatomaren ter razslojen na informacijsko-sestavne dele.

(7) Razdrobljeno obrobje stavčnega sloja (Rizzi 1997):

Na podlagi neodvisnosti Shimadovega modela tako združimo predpostavko o razdrobljenem stavčnem ogrodju in predpostavko o jedrnem odpajanju. Prenovljeno ogrodje CP je prikazano v (8).

(8) Odpojitveni vidik razdrobljenega stavčnega obrobja:

1.4 Nabor pomenoslovnih predpostavk

V pomenoslovnem smislu povzemamo dvoje soodvisnih predpostavk o pomen(oslovju)u vprašanj in pomenoslovne sestavine vprašalnega pomena.

1.4.1 Vprašanja

Vse od Hamblinovega (1958, 1973) poglobitvenega dela na področju vprašalnosti in vprašalnega pomenoslovja je znano, da vprašanja niso ne resnična in ne neresnična, v čemer se razlikujejo od stavčnih propozicij. Ker se resničnost vprašanj vrednoti zgolj na podlagi odgovorljivostnih pogojev, vprašanja ne denotirajo propozicij, temveč množice propozicij.

Pri 'resničnostnem' vprašaljenju (ki ima za odgovor zgolj dvoje vrednosti, tj. 'da' oz. 'ne') vprašanje denotira en možen odgovor (p) in njegovo negacijo ($\neg p$), gl. (9).

- (9) a. $\llbracket \text{Janez pleše.} \rrbracket^{M,g,w} = \{p\}$
 b. $\llbracket \text{Ali Janez pleše?} \rrbracket^{M,g,w} = \{p, \neg p\}$

Pri k -vprašaljenju vprašanje denotira toliko možnih odgovorov oz. propozicij, kot je denotacijska množica k -izraza, kar prikazuje (10).

- (10) $\llbracket \text{Kdo pleše?} \rrbracket^{M,g,w} = \left\{ \begin{array}{l} p = \{ \text{PLEŠE}(\text{PETRA})(w) \} \\ \vee p = \{ \text{PLEŠE}(\text{ROK})(w) \} \\ \vee p = \{ \text{PLEŠE}(\text{LANKO})(w) \} \end{array} \right\}$
 \approx 'množica propozicij, ki so enake propoziciji *Petra pleše* ali propoziciji *Rok pleše* ali propoziciji *Lanko pleše*'
 $= \lambda p [\exists x [p = \lambda w [\text{OSEBA}_w(x) \wedge \text{PLEŠE}_w(x)]]]$
 \approx 'množica propozicij, ki so enake propoziciji *Nekdo pleše*'

1.4.2 Pomenoslovne sestavine vprašalnosti

Za uspešno analizo potrebujemo še nekaj dodatnih pomenoslovnih pojmov oz. sestavin: pojem odgovorljivosti, pojem topikalnosti ter pojem lastnóstne pretvorbe.

1.4.2.1 Odgovorljivost

Opredelimo najprej odgovorljivost. Vprašanja (Q) predpostavljajo enolične, edinstvene in maksimalno resnične odgovore, ki jih vprašanja denotirajo. V ta namen definiramo odgovorljivostni operator v (11), povzet po Dayal (1996). Operator Ans bo zagotovil enoličnostno predpostavko vprašanj.

(11) Definicija odgovorljivostnega operatorja Ans v dolgi (a) in kratki (b) obliki:

- a. $[[\text{Ans}]]^w(Q) = \iota p \in Q[p_w \wedge \forall q \in Q[q_w \rightarrow p \subset q]]$
- b. $[[\text{Ans}]]^w(Q) = \iota x[[\text{TopPr}]_w(x)]$

1.4.2.2 Topikalnost

Sledimo Chierchiu in Caponigru (2013), ki predpostavljata obstoj operatorja TopPr, ki vprašanje spremeni v lastnost (P), ki je obenem kratek odgovor na dano vprašanje. Formalno ta operator še opredelimo:

(12) Definicija (operatorja) topikalnosti vprašanja:

$$[[\text{TopPr}]](Q) = \iota P \forall w \forall x [P_w(x) \leftrightarrow \lambda w' [P_{w'}(x) = \text{Ans}_w(Q)]]$$

Operator TopPr tako 'izvleče' iz vprašanja enolično lastnost, ki v kratki obliki odgovarja na vprašanje.

1.4.2.3 Lastnóstna pretvorba

Sledimo Chierchiu in Caponigru (2013) in dodatno predpostavimo obstoj operatorja Drel, ki je pomenoslovno enak Ans, vendar ima Drel samostalniški status ter tako spremeni lastnosti (ki jih TopPr izčrpa iz vprašanj) v samostalniške oz. določilniške zveze (v obliki posplošenih kvantifikatorjev). Motivacija za obstoj tovrstnega operatorja je v modelu Chierchie in Caponigra (2013) teoretična, saj so OS pomenoslovno samostalniške narave. V nadaljevanju predlagamo empirično motivacijo za obstoj Drel. Tudi ta operator formalno opredelimo:

- (13) a. $[[\text{DREL}]]^w(Q) = [[\text{Ans}]]_w(Q)$
b. $[[\text{DREL}]]^w(Q) = \lambda P \exists x [[\text{TopPr}(Q)]_w \wedge P_w(x)]$

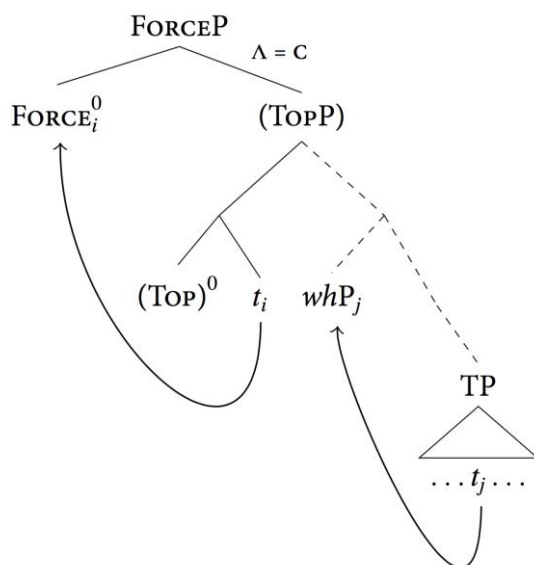
2 Analiza

Z naborom predpostavk in teoretičnih izhodišč tako predlagamo naslednjo analizo: operator TopPr, ki kodira kratko odgovorljivost vprašanj je denotacijski del višje topikalne zveze (Top⁰ v smislu Rizzija 1997). V oblikoslovnem smislu predvidevamo, da oziralno obrazilo -r 'izvira' v topikalnem jedru, skupaj s potrebnimi operatorji iz prejšnjih odstavkov. Kvaziformalno to strnemo v (14).

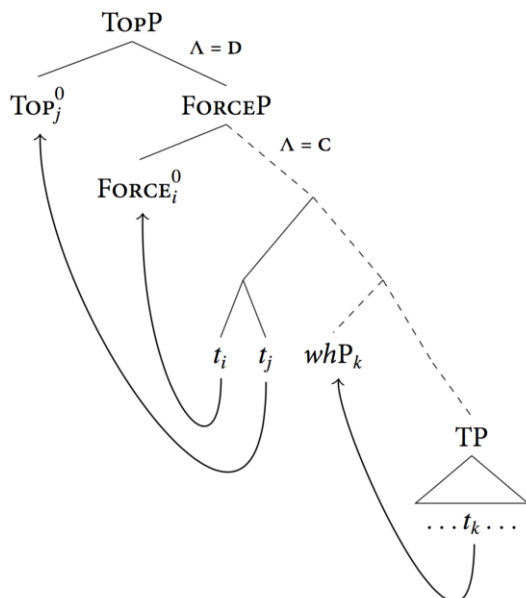
- (14) a. $[[\text{TopPr}]] \in [[\text{Top}^0]]$
 b. $\text{Top}^0 = \text{Drel} \approx \langle -r \rangle$

Tako je ozka skladnja OS in VS poenotena in v (15) in (16) prikazana z odpojitvenimi koraki. Kategorialno prvinske oznake OS in VS nakazujemo s simbolom Λ in s tem obenem podajamo širšo konceptualizacijo analize, saj so OS v svoji denotacijski naravi samostalniške narave, kar motivira kategorialno oznako $\Lambda = D$ za OS in $\Lambda = C$ za VS. Za podrobnosti gl. Cecchetto in Donati (2010) ter Chomsky (2013) idr.

- (15) Ozka skladnja VS:

- (16) Ozka skladnja OS:

V ozki skladnji tako izpeljemo VS in OS iz enakih stavčnih sestavin, z izjemo, in s tem parametrično razliko, premečnega postopka, pri čemer predpostavljamo, da je zadnji odpojitveni korak značajan za sestavniško interpretacijo. VS so tako

ozkoskladenjsko kartografsko standardne stavčne zveze z jedrom Force v stavčnem korenu, medtem ko imajo OS stavčne zveze v svojem skrajnem (stavčnem) korenu topikalno jedro, ki se povelevalno pripoji zvezi Force v smislu Shimade (2007).

Zadnji premični korak, v katerem se OS razlikujejo od VS, pa motiviramo na podlagi označnosti. Medtem ko so OS inherentno samostalniški (korenska oznaka stavka $\Lambda = N$), so VS stavčni (korenska oznaka stavka $\Lambda = C$), kot smo to opredelili zgoraj. Izbira med odpojitvijo topikalnega jedra oz. pripojitev na vrh stavčnega ogrodja je tako odvisna od označne oz. kategorialne subkategorizaje jedra, ki ta stavek izbira za dopolnilo.²

Interpretativno je ta skladijska zgradba tudi pomenoslovno sestavniška. Lokalno v skrajnem jedru stavčne zveze VS tako sledi sestavniška funkcijska uporaba (functional application) denotacije same povedi $\llbracket TP \rrbracket$ ter vprašalnice oz. jedra Force.

- (17) a. **Kaj** kuha Marija?
 b. Janez jé, [**ka-r** je Marija skuhala]
- (18) Sestavniškost in interpretacija VS (17a):
 $\llbracket (17a) \rrbracket = \llbracket Force^0[+Q] \rrbracket (\llbracket TP \rrbracket)$
 $= \lambda p[p](\exists x[STVAR_w(x) \wedge p = \lambda w[SKUHALA_w(m, x)])]$
 $= \lambda p \exists x[STVAR_w(x) \wedge p = \lambda w[SKUHALA_w(m, x)]]$

Iz skladijske analize sledi, da je sestavniškost OS neenaka VS:

- (19) Sestavniškost in interpretacija OS (17b):
 $\llbracket (17b) \rrbracket = \llbracket Top^0 \rrbracket (\llbracket TP \rrbracket)$
 $= \lambda p[D_{REL}(TopPr(p))](\lambda p \exists x[STVAR_w(x) \wedge$
 $\quad \wedge p = \lambda w[SKUHALA_w(m, x)])]$
 $= \lambda p[D_{REL}(TopPr(\lambda p \exists x[STVAR_w(x) \wedge$
 $\quad \wedge p = \lambda w[SKUHALA_w(m, x)])))]$
 $= \lambda P \exists x[x = ix[SKUHALA_w(m, x)] \wedge P(x)]$

Tako je pomenskost VS in OS sorazmerna skladnji, ki je obema skupna – edina razlika med njima je časovno zaporedje izpeljevanja. Ta tudi izpelje slovničnokategorialno označno razliko med VS in OS, kar ugotovi konceptualni potrebi teorije.

3 Postskladijski oblikoslovni poteki: alomorfičnost vprašalnic in oziralnic

Posvajamo arhitekturna načela slovnične teorije razpršenega oblikoslovja (RO/DM) (Halle in Marantz 1994; Embick in Noyer, 1999, 2001; Marvin 2003; Embick 2010; Bobaljik 2012; Myler 2014, 2015a,b). Načela RO bodo uspešno razložila leksikalno neatomarnost oziralnic. Prvi argument sloni na dejstvu, da je zlogovna nuklearnost k -izraza oz. k -jedra oblikoslovno-skladijsko pogojena. Vzemimo na primer pare vprašalnic in oziralnic, ki v dvozložnih oblikah kažejo na alomorfične premene v naglasnem smislu, kot to prikazujemo s poudarjenim celičnim ozadjem v razpredelnici št. 2.

² Za tehnične podrobnosti gl. Mitrović (2016).

VPRAŠALNICA	kdó	káj	kjé	ka.kó	kdáj
OZIRALNICA	kdór	kár	kjér	ká.kor	ká.dar

Razpredelnica 2. Naglasne preme v korespondenčnih dvozdložnih oblikah vprašalnic in oziralnic

Tako je prvi deziderat postskladenjsko oblikoslovne analize v tem pogledu pojasnitev alomorfije naglasnih premen. V sklopu RO modela tako izpeljemo skladenjsko pogojenost tovrstnih naglasnih premen. Da bi uspeli zadovoljiti ta deziderat, natančneje opredelimo ozko skladnjo jedrnih premikov, iz katerih izhaja s skladnjo pogojeno slovarsko vmeščanje in s tem povezana naglasna premena.

3.1 Korenske pripojitve in skladenjsko-oblikoslovna okolja

Korenska jedra niso le pripajajoča, temveč tudi premična (gl. Johns 2007 idr.). Iz pripajajoče lastnosti jeder izhaja logična in konceptualno potrebna dedukcija, da se jedra odpajajo (Roberts 1991). Korensko pripajanje v luči moderne skladnjske teorije (Roberts 2010) tehnično predvidevamo na podlagi načela pomanjkljivosti.³

(20) **Pomanjkljivostno načelo** (angl. ‘Defectivity’) (Roberts 2010)

Ciljno jedro G je pomanjkljivo čče so formalne oznake (F) na G prava podmnožica tistih formalnih oznak na sondnem jedru P , ki potrjevalno sondira G . ($\neq F_G \subset F_P$)

Pomanjkljivostno načelo je prvotno teoretično motivirano za sestavo pojasnjevalno polne teorije naslonk in naslonskoskladenjskih pojavov. Roberts (2010) tako pokaže, da formalne oznake naslonk vedno tvorijo pravo podmnožico formalnih oznak, s katerimi je označeno poveljevalno jedro, ki sondira (poveljevano) jedro in ga jedrnopremično ‘pretvori’ v naslonko.

Ta skladenjski mehanizem oz. to pomanjkljivostno načelo izkoristimo, prenašamo in empirično prilagajamo na področje oblikotvornosti korenov in korenskega premika. Tako predpostavljamo, da se korensko jedro k -izraza jedrno pripoji jedru topikalne zveze v levem obrobju, za katero velja pravilo slovarskega vmeščanja obrazila $\langle r \rangle$. Tako velja strogo lokalna konfiguracija znotraj topikalnega jedra, ki ne le umesti oziralno obrazilo, temveč tudi pogoji naglasni vzorec dvozdložnih k -izrazov.⁴

Vrnimo se k tehničnim vidikom jedrnega pripajanja k -izrazih korenov, ki jih potrebujemo za zgoraj navedene izpeljave. Najprej dokažemo jedrno premičnost korenov, ki sloni na Robertsovem (2010) pomanjkljivostnem načelu.

³ Za strogo logično pogojenost uporabim ‘čče’, ki pomeni ‘če in samo če’ (prim. angl ‘iff’).

⁴ Tako lahko imamo vzročno skladenjsko naravo oziralnega obrazila $\langle r \rangle$ tudi za antilokalno tonemsko obrazilo.

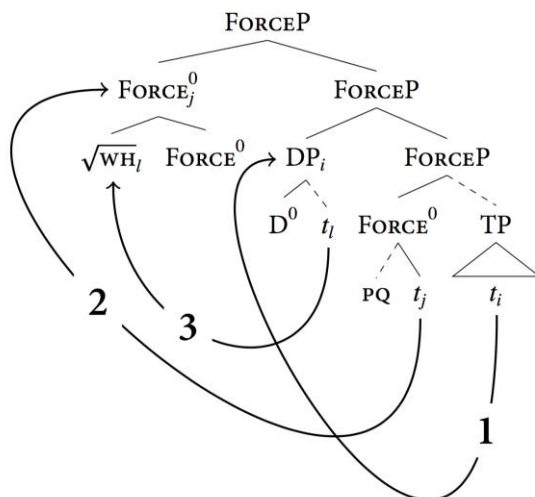
(21) **Dokaz jedrne premičnosti korenov** (po pomankljivostnem načelu)

Dokažemo, da so korenenska jedra univerzalno jedrno premična. Po PN se jedra s podmnožičnimi oznakami jedrno pripajajo sondam. Korenenska jedra \sqrt{x} nimajo formalnih oznak, zato je označni nabor F na korenu \sqrt{x} vedno prazna množica, $F(\sqrt{x}) = \emptyset$. Za vsako sondo P univerzalno velja neprazen nabor formalnih oznak, $F(P) \neq \emptyset$, zato je PN zadoščeno in se korenenska jedra univerzalno pripajajo, saj velja $F(\sqrt{x}) \subset F(P)$. ■

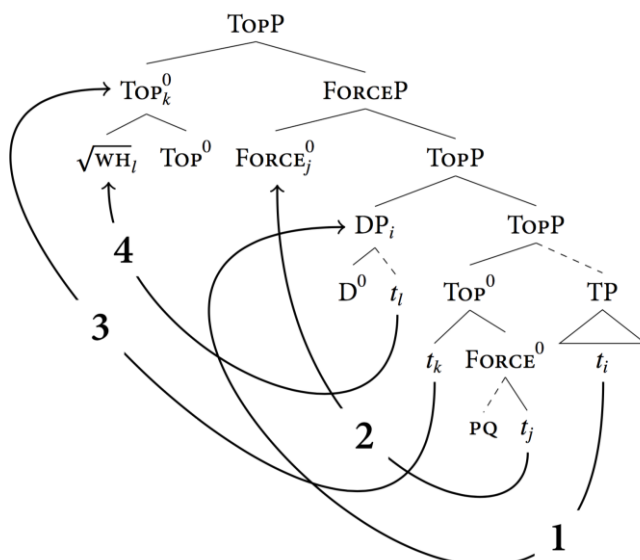
Glede na (21) določimo načelo, po katerem se korenenska k -jedra dosledno in sosledno pripajajo določenim (in ne vsem) jedrom, tj. jedru Force^0 v VPR ter Top^0 v OZR.

Za tovrstno načelo predlagamo pojem skladijske aktivnosti: \sqrt{k} jedro se pripoji jedru, ki je skladijsko najbolj aktivno, tj. jedru, ki je bilo nazadnje člen premične operacije. V našem primeru je zadnji tovrstni premik odpojivna operacija, ki diferencialno izpelje VS oz. OS. Pri izpeljevanju VS je najbolj aktivno jedro Force^0 , ki se odpojivno pripoji stavčnemu vrhu. Kot tako posledično sproža pripojitev korenenskega jedra zaimka v svoje jedrno vozlišče.

(22) Izpeljevanje VS:

(23) Izpeljevanje OS:

Pri izpeljavi OS je Top^0 tisto jedro, ki sproži pripojitev \sqrt{k} , kar vodi v posplošeno izpeljavo v (23), to pa omogoči lokalno konfiguracijo topikalnega in k -jedra.

3.2 Glasoslovno-oblikoslovna okolja

V tem razdelku se obrnemo h glasoslovnim okoljem. Vzemimo za primer k -izraz ‘kdáj’, v vprašalni obliki, ki pa se v svoji oziralni dvozložni obliki glasi ‘ká.dar’.

- (24) a. $\sqrt{\text{KDAJ}} \Leftrightarrow [\text{gdáj}]$
 b. $\sqrt{\text{KDAJ}} \Leftrightarrow [\text{ká.dar}] / \text{ ___ } [+Top]$

Tako poleg slovarske umestitve oziralnega obrazila smatramo, da je lokalna konfiguracija znotraj topikalne zveze tudi naglasno določljiva. V tem pogledu predvidevamo pravilo izbrisa nenaglašene samoglasnika v dvozložnih k -izrazih, ki iz elementarno dvozložnega obrazila /ká.da/ v lokalni zvezi z vprašalnim jedrom tvori alomorf [gdá(j)].

- (25) Pravilo izbrisa nenaglašene samoglasnika:
 $V_{[-NAGLAS]} \rightarrow \emptyset$

Trdonebni drsnik se umesti v izglasju, in sicer v okolju z odprtim samoglasnikom.

- (26) Pravilo vmestitve trdonebnega drsnika za k -zaimke:
 $\sqrt{k} \Leftrightarrow /j/ / [[+ODPRT]^\emptyset, [+K, +N]^\Sigma] \text{ ___ } \#$

Kar zadeva sestavniškost k -izraza, kot je ‘kdaj’, predpostavimo, da je ta razčlenljiv na oznaki [+K] ter [+ČAS], ki sta v okoljski soodvisnosti slovarskega umeščanja, kot to prikazujemo v (27a). Bolj celosten vidik slovarskega umeščanja in oblikoslovno-skladenjske sestave vprašalnic oz. oziralnic je podan v (27b).

- (27) a. Morfemično pravilo za ‘kdaj’:
 $\sqrt{k} \Leftrightarrow /ka.dá/ / \text{ ___ } [+ČAS]_{DP}$
 b. Dvoje alomorfičnih pravil za ‘kdaj’:
 i. Vprašalnica ‘kdaj’:
 $/ka.dá/ \Rightarrow [kdáj] / \text{ ___ }]_{\text{ForceP}}$
 1. Vmeščanje trdonebnega drsnika:
 $\emptyset \Rightarrow [j] / V_{[+ODPRT]} \#$
 2. Samoglasniški izbris in enozložljivost:
 $V \Rightarrow \emptyset / C \text{ ___ } C V_{[+NAGLAS]} \#$
 ii. Oziralnica ‘kdaj’:
 $/ka.dá/ \Rightarrow [ká.dar] / \text{ ___ }]_{\text{TopP}}$
 1. Umeščanje oziralnega obrazila:
 $\text{Top}^0 \Rightarrow [r] / \sqrt{k} \text{ ___ }]_{\text{TopP}}$

2. Naglasna retrakcija:
 $\sigma' \sigma \Rightarrow ' \sigma \sigma / ___]_{\text{TopP}}$

3.3 Časovna zaporednost slovarskega umeščanja

V zadnjem delu razpravljamo o časovni zaporednosti slovarskega umeščanja, saj so glasoslovno-oblikoslovni poteki odvisni od pravilno konceptualizirane zaporednosti delovanja predloženih pravil in soodvisnega slovarskega umeščanja. Predlagana analiza tako predpostavlja neatomarna skladišča, za obrazložitev katerih povzemamo Mylerjev (2015) algoritem za časovno zaporednost slovarskega umeščanja.

- (28) Mylerjev algoritem za časovno zaporednost slovarskega umeščanja (SV) (Myler 2015a)
 Za par terminalnih skladišč $\langle x, y \rangle$, velja sledeče.
- a. Če je x jedro sestavljenega izraza (= maksimalne projekcije) M , tako da je M imensko oz. slovničnokategorialno neenako imenu y in M dominira y , potem velja $y \triangleright x$.
 - b. Če velja $y \triangleright x$, potem je y zaporedno predhoden v slovarskem umeščanju, kot je x .

Mylerjev algoritem prenesemo in uporabimo na naših izpeljavah oz. izpeljanih terminalnih vozliščih. Tako je postopek slovarskega umeščanja za oziralnico 'kdor' (29a) ter za oziralnico 'kadar' prikazan v (29b).

- (29) Postopek slovarskega umeščanja v OS:
- a. Oziralnica 'kdor':
 - i. $\langle \sqrt{\text{KDO-Top}^0} \rangle$
 - ii. $\langle \mathbf{kdo-Top}^0, \mathbf{kdo-r} \rangle$
 - iii. $\langle \mathbf{kdo-r} \rangle$
 - b. Oziralnica 'kadar':
 - i. $\langle \sqrt{\text{KDAJ-Top}^0} \rangle$
 - ii. $\langle \mathbf{kadá-Top}^0 \rangle$
 - iii. $\langle \mathbf{kadá-r, káda-r} \rangle$
 - iv. $\langle \mathbf{káda-r} \rangle$ (nagl. retr., gl. 27b-ii-2)

Podoben postopek slovarskega umeščanja velja tudi za vprašalnice, npr. 'kdo', (30a), in 'kdaj', (30b).

- (30) Postopek slovarskega umeščanja v VS:
- a. Vprašalnica 'kdo':
 - i. $\langle \sqrt{\text{KDO-Force}^0} \rangle$
 - ii. $\langle \mathbf{kdo-Force}^0 \rangle$
 - iii. $\langle \mathbf{kdo-\emptyset} \rangle$

- b. Vprašalnica ‘kdaj’:
- i. $\langle \sqrt{\text{KDAJ-Force}^0} \rangle$
 - ii. $\langle \text{kadá-Force}^0 \rangle$
 - iii. $\langle \text{kadá-}\emptyset \rangle$
 - iv. $\langle \text{kdá-}\emptyset \rangle$ (samogl. izbris, gl. 25, 27b-i-2)
 - v. $\langle \text{kdáj-}\emptyset \rangle$ (vmest. drsnika, gl. 26, 27b-i-1)

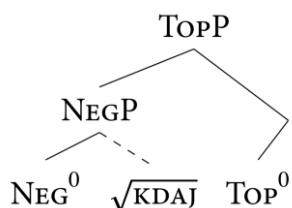
Obstajajo tudi nikalni prislovi, kot je ‘nikdar’. Če tovrstne prislove analiziramo kot prislovne oziralnice v nikalnih oblikah, potem izkazujejo zanimivo protiutež podani obrazložitvi OS, saj so prima facie nasprotno predlagani analizi. Pri tem je najbolj zanimivo, da nikalni prislov ‘nikdar’ ne izkazuje naglasne retrakcije na *k*-izrazu:

- (31) a. ní-kdar (ni-kdár)
b. *ni-kádar

Kar se zdi protidokaz, se pravzaprav izkaže za neodvisen dokaz za predlagano analizo, saj je alomorfičnost, kot smo jo povzeli po načelih RO/DM, omejena zvezno (Bobaljik 2012). Če predpostavimo pripojitev *k*-jedra v korenski obliki k nikalnostnem jedru Neg^0 , potem je nepričakovana alomorfičnost nikalnih oziralnic pojasnjena navkljub linearno očitni sosednosti *k*-jedra (*kdá*-) ter topikalnega jedra (*-r*). Nepričakovana je enozložnost *k*-izraza, kar pojasnimo z drugačno analizo sestavnika, v katerem nastopa *k*-izraz. Oblika nikalne oziralnice se tako pojasni z dvema praviloma za fonetično obliko vprašalnice ‘kdaj’, kot smo ju podali v (27b-i): lokalno oblikoslovno oz. skladenjsko okolje nikalne oziralnice ne dopušča umeščanja trdonebnega drsnika, tj. pravilo (27b-i-1) ne velja. Za razliko od slednjega pa pravilo samoglasniškega izbrisa in enozložljivosti, podano v (27b-i-2), v danem okolju velja.

In ravno v tem pogledu je Mylerjev (2015a) algoritem izjemnega pomena, saj ne le pojasni časovno zaporednost slovarskega umeščanja, temveč tudi časovno zaporednost aplikacije fonoloških oz. fonotaktičnih pravil, ki smo jih podali v (27b). Ta vidik povzemamo v (32).

(32)

- a. Enote za slovarsko umeščanje:
- i. $\sqrt{\text{Neg}^0} \Leftrightarrow [\text{ni}]$
 - ii. $\sqrt{\text{KDAJ}} \Leftrightarrow [\text{ka.dá}]$
 - iii. $\text{Top}^0 \Leftrightarrow [\text{r}]$

- b. Postopek slovarskega umeščanja:
- i. $\langle \text{Neg}^0 - \sqrt{\text{KDAJ-Top}^0} \rangle$
 - ii. $\langle \text{Neg}^0 - \text{ka.dá-Top}^0 \rangle$
 - iii. $\langle \text{ni-ka.dá-Top}^0 \rangle$
 - iv. $\langle \text{ni-kdá-Top}^0 \rangle$
 - v. $\langle \text{ni-kdá-r} \rangle$

Za nekatere jezikoslovce (Embick 2010) je alomorfičnost zgolj omejena z občutljivostjo na oznake v danem faznem naboru. Trenutna analiza sloni na zveznodoločljivi alomorfičnosti, zato fazen status nikalnih zvez oz. hipotetično nikalnih faz, ni izrecno opredeljen. Konceptualno in tehnično lahko oba pristopa združimo v smislu faznega statusa minimalnih kategorij, tj. ‘besed’, v smislu Marantza (2001), Mavrogiorgosa (2006) oz. Robertsa (2010).

Iz vidika aktivnostnega pogoja, ki zadeva premik oz. primik *k*-jedra, sledi, da je Neg^0 tisto jedro, h kateremu se *k*-koren pripaja. Ta korak zaenkrat še hipotetično motiviramo s konceptualno potrebo po predpostavki o dvigu nikalnice.⁵

4 Sklep

V prispevku smo podali in branili tezo, da ima oziralno obrazilo *-r* stavčni izvor v topikalnem jedru, pri čemer smo skušali strnjeno podati vmesniške vidike tega izvora.

Pojasnili smo prenos na pomenski vmesnik, pri čemer smo povzeli hipotezo enotnosti vprašalno-oziralne pomenotvornosti, kot to predvideva model Chierchie in Caponigra (2013). Vidik prenosa smo dodatno opredelili z vključitvijo razdrobljenega stavčnega ogrodja. V drugem delu prispevka smo dodatno opredelili tudi prenos iz skladnje na glasovni vmesnik in tako skušali obrazložiti oblikoslovne vidike vprašalnic in oziralnic z alomorfičnega stališča in to s sklopom arhitekturnih predpostavk iz teorije razpršenega oblikoslovja.

Dejstvo, da ob sklepu ostaja odprtih več vprašanj kot na začetku, vzamemo za dobro: glavino empiričnih dejstev smo pojasnili s pomočjo (med sabo karseda doslednih) tehničnih orodij. Eno od vprašanj zadeva ozkosladenjsko sestavo in označni položaj oziralnice ‘kater-’, ki lahko zamenjuje osebno *k*-oziralnico ‘kdor’:⁶

(33) {Kdor, Kateri} je razmetal sobo, naj še pospravi za sabo.

V vprašalnih stavkih pa razlika v sprejemljivosti ostaja, saj, kot predvideva naša analiza, oziralnica ni zmožna izraziti stavčne vprašalnosti, medtem ko z vidika trenutne analize to lahko naredi izraz ‘kater-’:

- (34) a. Kateri je bil?
b. *Kdor je bil?

‘Kater-’ je tako izomorfična *k*-vprašalnica in *k*-oziralnica za pridevniške zveze. Prisotnost obrazila {r} v ‘kater-’ je navidezna (Majer 2015), saj je zgodovinski razvoj *k*-izraza ‘kater-’ neenak razvoju ostalih oziralnic, ki smo jih obravnavali. Vsekakor pa

⁵ V povezavi z dvigom nikalnice gl. Gajewskega 2007 ter tam navedene vire.

⁶ Za ta pomislek sem hvaležen anonimnemu recenzentu.

notranja zgradba in podrobnosti izvora in razvoja *k*-zveze 'kater-' ostaja pomembno poglavje za nadaljnje raziskave.

Zahvala

Zahvala recenzentom, ki so zvišali kakovost in doslednost končne različice članka. Za pomoč pri jezikovnih in tipkarskih napakah se še zahvaljujem Petri Mišmaš, Poloni Burnik ter Dinu in Ramizi Mitrović. Za preostale napake ne prevzemam odgovornosti.

Literatura

- Alexiadou, Artemis, Paul Law, André Meinunger in Chris Wilder, 2000: Introduction. V *The syntax of relative clauses*. Ur. A. Alexiadou, P. Law, A. Meinunger in C. Wilder. Amsterdam: John Benjamins.
- Bobaljik, Johnatan D., 2012: *Universals in Comparative Morphology: Suppletion, superlatives, and the structure of Words*. Cambridge: MIT Press.
- Caponigro, Ivano, 2003: *Free Not to Ask: On the Semantics of Free Relatives and Wh-Words Cross-linguistically*. Doktorska disertacija, UCLA.
- Caponigro, Ivano, 2004: The semantic contribution of *Wh*-words and type shifts: Evidence from free relatives crosslinguistically. V *Proceedings of SALT 14*. Ur. R. B. Young. Ithaca: CLC Publications, Cornell University.
- Cecchetto, Carlo in Caterina Donati, 2010: On labeling: Principle C and head movement. *Syntax* 13.3: 241–278.
- Chierchia, Gennaro in Ivano Caponigro, 2013: Questions on questions and free relatives. *Sinn und Bedeutung* 18. Izroček na voljno na povezavi: http://scholar.harvard.edu/files/chierchia/files/frs_and_qs_iii_2013-9-11.pdf.
- Chomsky, Noam, 1995: *The Minimalist Program*. Cambridge: MIT Press.
- Chomsky, Noam, 2013: Problems of projection. *Lingua* 130: 33–49.
- Dayal, Veneeta, 1996: *Locality in Wh-Quantification: Questions and Relative Clauses in Hindi*. Dordrecht: Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Embick, David, 2010: *Localism versus Globalism in Morphology and Phonology*. Cambridge: MIT Press.
- Embick, David in Ralf Noyer, 1999: Locality in post-syntactic operations. *MIT Working Papers in Linguistics* 34: 265–317.
- Embick, David in Ralf Noyer, 2001: Movement operations after syntax. *Linguistic Inquiry* 32: 555–595.
- Gajewski, John Robert, 2007: Neg-raising and polarity. *Linguistics and Philosophy* 30.3: 289–328.
- Halle, Morris in Alec Marantz, 1994: Some key features of distributed morphology. *MIT Working Papers in Linguistics* 21: 275–288.
- Hamblin, Charles Leonard, 1958: Questions. *Australasian Journal of Philosophy* 36: 159–168.
- Hamblin, Charles Leonard, 1973: Questions in Montague English. *Foundations of Language* 10.1: 41–53.
- Johns, Alana, 2007: Restricting noun incorporation: root movement. *Natural Language and Linguistic Theory* 25.3: 535–576.

- Majer, Marek, 2015: Russian kotóryj, Czech který, Slovene katéri: Vowel variation in the reflexes of proto-slavic *koter'(j) 'which (of the two)'. *Scando-Slavica* 61.2: 154–179.
- Marantz, Alec, 2001: Words. Referat predstavljen na 20th West Coast Conference on Formal Linguistics. University of Southern California. 23.–25. februar, 2001. Izroček dostopen na naslovu <web.mit.edu/~marantz/Public/WCCFL.doc >.
- Marvin, Tatjana, 2003: *Topics in the Stress and Syntax of Words*. Doktorska disertacija, Massachusetts Institute of Technology.
- Mavrogiorgos, Marios, 2006: The syntax-morphology interface is at the edge. Referat predstavljen na 29th meeting of the Generative Linguistics in the Old World. 6.–8. april.
- Mitrović, Moreno, 2016: A relative syntax and semantics for Slovenian. V *Formal Studies in Slovenian Syntax*. Ur. F. Marušič in R. Žaucer. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Myler, Neil, 2014: *Building and Interpreting Possession Sentences*. Doktorska disertacija, New York University.
- Myler, Neil, 2015a: Exceptions to the mirror principle and morphophonological “action at a distance”: The role of “word”-internal phrasal movement and spell out. V *The Structure of Words at the Interfaces*. Ur. H. Newell, M. Noonan, G. Piggott in L. Travis. Oxford: Oxford University Press.
- Myler, Neil, 2015b: Stem storage? not proven: A reply to Bermúdez-Otero 2013. *Linguistic Inquiry* 46.1: 173–186.
- Rizzi, Luigi, 1997: The fine structure of the left periphery. V *Elements of Grammar. A Handbook in Generative Syntax*. Ur. L. Haegeman. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. str. 281–337.
- Roberts, Ian, 2010: *Agreement and Head Movement: Clitics, Incorporation, and Defective Goals*. Linguistic Inquiry Monographs. Cambridge: MIT Press.

O DVOPREDMETNI DAJALNIŠKI STRUKTURI V SLOVENSKEM ZNAKOVNEM JEZIKU

MATIC PAVLIČ

Univerza Ca' Foscari v Benetkah

Povzetek

Glagoli slovenskega znakovnega jezika, ki oddajo tri udeleženske vloge, lahko izrazijo ujemanje le z dvema argumentoma. Ujemalna shema teh glagolov se razlikuje glede na to, ali je nepremi predmet obvezen ali neobvezen del njihove argumentne strukture. Gibanje glagolov z obveznim nepremim predmetom se začne v kretalnem prostoru osebk in končuje v kretalnem prostoru nepremega predmeta – s čimer je izraženo ujemanje s tema dvema argumentoma. Gibanje glagolov z neobveznim nepremim predmetom se začne v kretalnem prostoru osebk in konča v kretalnem prostoru premega predmeta – s čimer je izraženo ujemanje, ki je sicer značilno za prehodne glagole.

Ključne besede: dvopredmetnost, slovenski znakovni jezik, ujemanje, argumentna struktura

1 Uvod¹

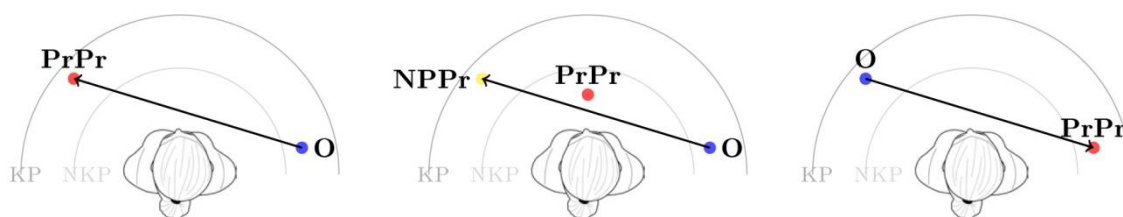
1.1 Gibanje glagolov v prostoru

Glagole v znakovnih jezikih razvrščamo glede na njihovo gibanje v prostoru. Gibanje tako imenovanih neujemalnih glagolov je omejeno na en sam kretalni prostor.² Gibanje tako imenovanih ujemalnih glagolov pa povezuje dva kretalna prostora tako, da se glagolska kretnja začne v enem in končuje v drugem kretalnem prostoru. Pri pravilnih prehodnih glagolih se gibanje začne v prostoru, ki ga zaseda osebek, in se končuje v prostoru, ki ga zaseda premi predmet (1a). Pri pravilnih dvoprehodnih glagolih se gibanje začne v prostoru, ki ga zaseda osebek in se končuje v prostoru, ki ga zaseda nepremi predmet (1b). Pri nepravilnih prehodnih glagolih pa se gibanje začne v

¹ Članek je nastal na osnovi nekaterih delov moje doktorske naloge. Za vse koristne napotke in opombe se zahvaljujem anonimnima recenzentoma, uredniškemu odboru in ne nazadnje poslušalstvu na deveti izvedbi konference Škrabčevi dnevi 2015.

² Kretnja je definirana kot osnovna pomenska enota znakovnih jezikov in kot taka primerljiva z besedo v govornih jezikih. Sestavljena je iz petih nepomenonosnih (fonoloških) komponent – in sicer (smeri) gibanja, usmeritve (dlani), oblike dlani, kretalnega prostora in mimike (Podboršek in Kranjc 2012).

prostoru, ki ga zaseda premi predmet in se končuje v prostoru, ki ga zaseda osebek (1c). Razdelitev je prvič predlagala Padden (1988) za ameriški znakovni jezik (ASL), a ustreza podatkom iz večine znakovnih jezikov, ki jih poznamo danes.³

(1) a. OSEBEK_a a GLAGOL_b PrPr_b b. OSEBEK_a a GLAGOL_c NPPr_c PrPr_b c. OSEBEK_b b GLAGOL_a PrPr_a

1.2 Ujemanje

Spreminjanje začetne in končne točke gibanja pri artikulaciji glagolske kretnje ne spreminja pomena samemu glagolu, ampak predstavlja ključ za razumevanje njegove argumentne strukture. Argumente namreč kretalci⁴ enoznačno identificirajo s prostorom, v katerem so bili odkretani.⁵ Ker se prek njihovega kretalnega prostora lahko nanje tudi sklicujejo, ti kretalni prostori služijo kot ujemalne oznake. Ko glagol svoje gibanje uskladi s kretalnima prostoroma dveh svojih argumentov, prevzame njune ujemalne oznake – čeprav so na glagolu te ujemalne oznake neinterpretabilne.⁶ Opisani pojav ustreza Steelovi (1981) definiciji ujemanja, ko zapiše, da se »z izrazom ujemanje nanašamo na sistematično kovarianco med semantično ali formalno lastnostjo enega elementa in formalno lastnostjo drugega elementa.« Raziskovalci, kot so Janis (1995), Bahan (1996), Rathmann (2000), Mathur (2000), Meir (2002), Quadros in Quer (2006), Quer (2011), Lillo-Martin in Meier (2011), navajajo tudi štiri nadaljnje elemente, s katerimi Corbett (2006) natančneje opredeljuje »sistematično kovarianco« iz Steelovega citata:

1. ujemalo (element, ki nadzira ujemanje; ang. controller)
2. cilj (element, čigar oblika je določena v procesu ujemanja; ang. target)
3. domeno (skladenjsko okolje, v katerem do ujemanja lahko pride; ang. domain)

³ Massone in Curiel (2004) za argentinski (LSA), Johnston in Schembri (2007) za avstralski, Quadros (1999) za brazilski (LSB), Sutton-Spence in Woll (1999) za britanski, Quer in Frigola (2006) za kastiljski, Rathmann (2000) za nemški (DGS), Sapountzaki (2005) za grški (GSL), Zeshan (2000) za indopakistanski (IPSL), Meir (1998) za izraelski (ISL), Fischer (1996) za japonski, Hong (2008) za kongkongški, Smith (1990) za tajvanski, Milković (2005) za hrvaški, Bos (1994) za nizozemski in Pavlič (2016) za slovenski znakovni jezik (SZJ).

⁴ V slovenskem prostoru je med uporabniki znakovnega jezika v rabi ustaljen izraz *kretalec* (ang. signer), ki se uporablja enakovredno kot izraz *govorec* v govornih jezikih in je izpeljan iz izraza *kretnja* (glej prvo opombo). Glede na to, da je iz istega korena izpeljan tudi izraz *kretati* (angl. to sign), bi morda veljalo razmisliti o poenotenju oziroma zamenjavi izraza *znakovni jezik* s *kretalni jezik*; sploh ker znak v jezikoslovju običajno razumemo v saussurjanskem smislu.

⁵ V besedilu in v primerih je kretalni prostor argumentov označen z indeksom ob koncu glose, na primer SAMOSTALNIK_a.

⁶ V besedilu in primerih je kretalni prostor glagolov označen z indeksom ob začetku in/ali koncu glose, na primer _iGLAGOL_j.

4. ujemalne oznake (v katerih se ujemalo ujema s ciljem; ang. features)

Enako kot v govornih jezikih je tudi v znakovnih jezikih ujemanje torej izraženo in izpeljano s pomočjo ujemalnih oznak. Ujemanje zato predstavlja ključ, po katerem prepoznavamo argumentno strukturo posameznega glagola znotraj stavka. Po drugi strani pa se pojav, ki ga označujemo kot ujemanje v znakovnih jezikih, v določenih podrobnostih razlikuje od ujemanja, kot ga poznamo iz govornih jezikov.

V govornih jezikih se ujemalni odnos med ujemalom in ciljem vzpostavlja glede na skladijsko strukturo. Hkrati se hierarhija tematskih vlog enoznačno pokriva s hierarhijo skladijskih funkcij, ki jih argumenti prevzemajo v stavku. V znakovnih jezikih ta slika ni tako čista zaradi nepravilnih glagolov, katerih začetna točka ustreza kretalnemu prostoru premega predmeta (ne pa osebk) in katerih končna točka ustreza kretalnemu prostoru osebk (in ne premega predmeta). Poleg tega so v govornih jezikih, ki izražajo ujemanje, vsi glagoli ujemalno označeni. V okvirih ujemanja kot ga definira minimalistična slovnica (med drugimi Chomsky 2000, 2001), je zato nepričakovano, da bi ujemanje izražala le podskupina glagolov danega jezika. V večini znakovnih jezikov pa se dejansko ujemajo le glagoli, ki z gibanjem povezujejo dve točki v prostoru, dobesedno ali preneseno označujejo transfer in oddajajo udeleženske vloge argumentom z oznako +živo.

V slovenskem znakovnem jeziku (SZJ), ki je predmet te raziskave, semantični omejitvi glede transferja in živosti argumentov ne držita (Pavlič 2016). Kljub temu pa SZJ predstavlja izziv in hkrati priložnost za minimalistično razumevanje ujemanja med glagolom in premim oziroma nepremim predmetom, saj je – podobno kot v ostalih znakovnih jezikih – v tem jeziku ta skladijski odnos izražen morfološko (sicer je za mnoge jezike običajno, da morfološko izražajo le ujemanje med glagolom in osebkom). V tem prispevku se osredotočam prav na ujemanje med glagolom in premim oziroma nepremim predmetom v dvoprehodnih zgradbah SZJ.

1.3 Dvoprehodne zgradbe

Dvoprehodne zgradbe so v znakovnih jezikih nezadostno raziskane. Kljub temu pa se primeri dvoprehodnih glagolov razmeroma pogosto pojavljajo v literaturi, saj raziskovalci z njimi ilustrirajo osnovni princip ujemanja, kot sem ga opisal v zgornjih vrsticah. Ker ti primeri niso bili odbrani in analizirani z namenom raziskovanja dvoprehodnih struktur, niso dovolj reprezentativni in zanesljivi za osnovno celostne medjezikovne primerjave. Kljub temu pa pri njihovem pregledu lahko ugotovimo, da v italijanskem (Bertone 2006, Brunelli 2006), nizozemskem (Brunelli 2006, Pfau 2008), ameriškem (Padden 1988), brazilskem (Quadros 1999) in honkongškem (Sze 2003) znakovnem jeziku velja naslednje:

1. začetna točka dvoprehodnega glagola ustreza osebkovemu kretalnemu prostoru
2. končna točka dvoprehodnega glagola ustreza kretalnemu prostoru nepremega predmeta
3. dvoprehodni glagol ne izraža ujemanja s premim predmetom
4. premi predmet sledi neprememu predmetu

V SVO znakovnih jezikih (na primer v ameriškem, brazilskem in honkongškem) z znakovnim redom osebek → glagol → nepremi predmet → premi predmet, se ujemanje iz artikulacijskega vidika zlahka odkreta (2).⁷ Kretalec prične z osebkom (DAVID_i). V istem kretalnem prostoru nato začne glagolsko kretnjo, ki jo konča v kretalnem prostoru, v katerem nato odkreta nepremi predmet (BETTE_j). Nazadnje se vrne v nevtralni kretalni prostor neposredno pred svojim trupom in tam odkreta še premi predmet (KNJIGA).

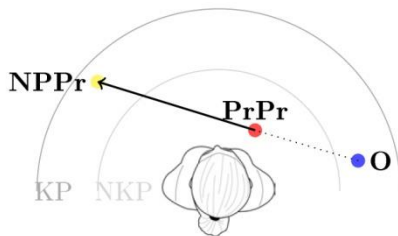
(2) DAVID_i _iDATI_j BETTE_j KNJIGA
 “David daje Bette knjigo.”

(Bahan 1996: 102; ASL)

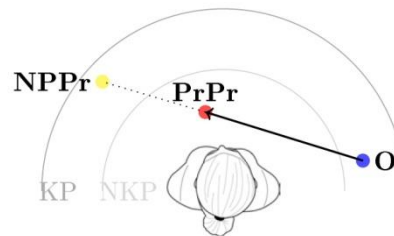
2 Izvedba raziskave

2.1 Raziskovalna vprašanja in hipoteze

Na prvi pogled ujemanje na dvoprehodnih glagolih slovenskega znakovnega jezika (SZJ) ne odstopa od dvoprehodne ujemalne sheme, o kateri poročajo raziskovalci drugih znakovnih jezikov in je shematično predstavljena v (1b), s primerom pa v (2). Tudi v slovenskem znakovnem jeziku se glagolska kretnja praviloma začne v prostoru, ki ga zaseda osebek (čeprav se občasno zdi, kot bi se glagolska kretnja začela šele v kretalnem prostoru premege predmeta) in se končuje v prostoru, ki ga zaseda nepremi predmet (3a). Vendar pa obstajajo tudi primeri, ko glagolska kretnja povezuje osebkov kretalni prostor s kretalnim prostorom premege predmeta (3b). Zakaj prihaja do dveh različnih ujemalnih shem in v čem se razlikuje zgradba odgovarjajočih dvopredmetnih stavkov?

(3) a.

b.

Po medjezikovnih podatkih iz govornih jezikov, obstaja več podvrst dvoprehodnih glagolov, ki projicirajo različne dvoprehodne strukture glede na vrstni red obeh predmetov in položaj glagola. Nekateri jeziki imajo na voljo le eno izmed teh zgradb, drugi jih omogočajo več. Predvidevamo lahko torej, da bi tudi v slovenskem znakovnem jeziku načeloma bilo mogoče odkriti več dvoprehodnih zgradb. V vsakem primeru pa se bo dvoprehodni glagol ujemal z osebkom in s tistim predmetom, kateremu

⁷ Pri glosanju primerov sledim uveljavljenim načelom, po katerih za vsako leksikalno kretnjo poiščemo pomensko najbližjo besedno zvezo v slovenščini in jo zapišemo s pomanjšanimi velikimi črkami. S črto in razlago nad njimi označujemo mimiko, z indeksi kretalne prostore, v katerih so bile kretnje izvedene, s kraticami v oklepajih pa njihovo obliko dlani in usmerjenost, če je le-ta relevantna. KL = klasifikator, IX = kazalna kretnja, (N)KP = (nevtralni) kretalni prostor, p = pogled, ng = nagib glave, O = osebek, G = glagol, PrPr = premi predmet, NPPr = nepremi predmet.

sestavniško poveljuje in med njima ne obstaja druga samostalniška zveza, ki bi lahko bila udeležena v ujemanju. Če je v slovenskem znakovnem jeziku res mogoče odkriti več dvoprehodnih zgradb in če se te zgradbe razlikujejo glede na to, s katerimi argumenti se njihov glagol ujema, do tega prihaja zaradi različnih skladijskih položajev, ki jih argumenti zasedajo v zgradbah teh dvoprehodnih stavkov.

2.2 Materiali in metode

Pridobivanje podatkov je bilo izvedeno v več zaporednih intervjujih, ki so potekali v slovenskem znakovnem jeziku s pomočjo tolmača in ob prisotnosti raziskovalca. Izbral sem šest informantov mlajše generacije (25 do 35 let), ki SZJ uporabljajo kot primarno sredstvo sporazumevanja že od rojstva, izhajajo iz različnih krajev po Sloveniji in iz družin z več gluhih osebami, ki prav tako uporabljajo SZJ kot primarno sredstvo sporazumevanja. Uporabil sem metodo opisa stimula (sličic/stripov/filmčkov), ki so jo razvili Volterra idr. (1984). Stimule sem oblikoval sam, informanti so si enega za drugim ogledali in videno opisali tolmaču. Nekaj dodatnih primerov sem pridobil s pomočjo metode ponavljanja stavkov. Vse primere sem nato še enkrat preveril z dvema izmed šestih informantov tako, da sem jima predvajal posneto obdelano gradivo ter ju prosil za slovnične sodbe videlih stavkov. Informanti so na sodelovanje pristali prostovoljno, niso bili plačani in se strinjajo s tiskano in spletno objavo oziroma javnim predvajanjem posnetega gradiva (ter njegove analize) v video obliki, obliki zamrznjenih posnetkov in transkripcije.

2.3 Cilji in struktura

V prispevku bom pokazal, da sta v slovenskem znakovnem jeziku uresničeni dve dvoprehodni zgradbi z dvema ujemalnima shemama (razdelek 3). Glagoli z obveznim nepremim predmetom se ujemajo z osebkom in nepremim predmetom ter niso označeni za ujemanje s premim predmetom (razdelek 3.1). Glagoli z neobveznim nepremim predmetom pa se ujemajo z osebkom in premim predmetom ter niso označeni za ujemanje z nepremim predmetom (razdelek 3.2). V razdelku 4 razčlenim dvoprehodne zgradbe slovenskega znakovnega jezika in ugotavljam, da je nepremi predmet v dvoprehodni stavek lahko vključen na dva načina. V zaključku (razdelek 5) izpostavim potrebo po dodatnih neodvisnih dokazih hierarhičnega razmerja med premim in nepremim predmetom s standardnimi testi dosega kvantifikatorjev, nadzora anafore in posamostaljenja, ki pa na dvoprehodnih zgradbah slovenskega znakovnega jezika trenutno še niso izvedljivi zaradi neraziskanosti kvantifikatorjev, anafor in posamostaljenja v tem jeziku.

3 Rezultati

V osnovnem znakovnem redu dvoprehodnih zgradb slovenskega znakovnega jezika se premi predmet umešča za predikat, kadar predikat zastopa polnopenski leksikalen glagol (4). Premi predmet se umešča pred predikat takrat, kadar predikat zastopa mali stavek, ki ga imenujemo klasifikatorski predikat (5).

- (4)
- $\frac{P_a}{IX_a}$ $_a\text{DATI}_b$ ŽOGA $_b$ OSEBA $_c$
 “On/ona je dala osebi žogo.” (SZJ; DOC24n)

- (5)
- $\frac{P_a}{\check{Z}\text{ENSKA KL}(P)_a}$ TRI KNJIGA $_b$ $\frac{P_{b \rightarrow c}}{_b\text{DATI-KL}(C)_c}$ $r:IX_c$ FANT
 $l: \dots \dots$
 “Ženska je dala fantu kup treh knjig.” (SZJ; m65)

V obeh primerih se premi predmet nahaja pred nepremim predmetom. Kretalec posledično ne more z glagolsko kretnjo neposredno povezati osebkovega kretalnega prostora 'a' in kretalnega prostora nepremega predmeta 'c', saj mora vmes odkretati še premi predmet v nevtralnem kretalnem prostoru, označenim kot 'b'. V primeru (4) se torej zdi, da se dvoprehodni glagol ujema s premim predmetom v začetni točki in nepremim predmetov v končni točki – kar ustreza ujemalni shemi, predstavljeni v (3a) zgoraj. Nekateri kretalci v takih dvoprehodnih stavkih odkretajo premi predmet v istem kretalnem prostoru kot nepremi predmet (6a). V primeru (5) pa se zdi, da se dvoprehodni glagol ujema s premim predmetom v začetni točki in nepremim predmetov v končni točki – kar ustreza ujemalni shemi, predstavljeni v (3b) zgoraj. Nekateri kretalci v takih dvoprehodnih stavkih odkretajo premi predmet v istem kretalnem prostoru kot osebek (6b).

- (6) a. IX_a $_a\text{DATI}_b$ KNJIGA $_b$ IX_b
 b. IX_a KNJIGA $_a$ $_a\text{DATI-KL}_b$ IX_b
 “On je dal njemu knjigo.”

Glagolsko kretnjo bi v vseh zgornjih primerih kretalec sicer lahko odkretal v celoti, začel pri osebkju in končal pri nepremem predmetu, se nato vrnil v nevtralni kretalni prostor in odkretal premi predmet ter se nazadnje še enkrat vrnil v kretalni prostor nepremega predmeta. Vendar pa se zdi, da jezik takih premikov rok med kretalnimi prostori ne dovoljuje. Ali sta torej začetna oziroma končna točka dvoprehodnih glagolov v SZJ le navidezno usklajeni s kretalnim prostorom premega predmeta, in sicer kot posledica artikulacijskih procesov? V razdelku 3.1 obravnavam glagole z obveznim nepremim predmetom v razdelku 3.2 pa glagole z neobveznim nepremim predmetom in skušam odkriti, ali je prilagajanje njihovega gibanja posledica skladenjskih ali artikulacijskih zahtev.

3.1 Glagoli z obveznim nepremim predmetom

Ujemanje dvoprehodnih glagolov, ki obvezno podelijo tri udeleženske vloge, lahko bolj natančno opazujemo, če odstranimo dejavnike, ki lahko vplivajo na artikulacijo glagolskega gibanja. V (7) sta tako osebek kot nepremi predmet neizražena zaimka pro(1) in pro(2). Referenca neizraženih zaimkov je razpoznavna iz konkretne kretalne situacije: osebek je prvoosebni, nepremi predmet pa drugoosebni. Njun sicer arbitrarni kretalni prostor ustreza dejanskemu fizičnemu položaju sporočevalca in naslovnika. Gibanje glagola se začne v kretalnem prostoru osebka in končuje v kretalnem prostoru nepremege predmeta. Premi predmet je odkretan v nevtralnem kretalnem prostoru. Z gibanjem dvoprehodnega glagola z obveznim nepremim predmetom je torej izražen ujemalni odnos do osebka in do nepremege predmeta.

(7) SEDAJ 1_a DATI 2_c PISMO b
 “Sedaj pro(1) dajem pismo pro(2).” (SZJ; n.12.1.a)

3.2 Glagoli z neobveznim nepremim predmetom

Glagoli z neobveznim nepremim predmetom so tisti, ki jih najdemo tako v prehodnih kot tudi v dvoprehodnih zgradbah. Oglejmo si glagol 'naliti', ki je predstavljen v primerih (8) in (9). Gibanje glagola se začne na kretalčevi desni v kretalnem prostoru osebka in se končuje v nevtralnem kretalnem prostoru, kjer je nato odkretan premi predmet (kakor je značilno za prehodne glagole v SZJ). Nepremi predmet je odkretan na levi in se z glagolom ne ujema.

(8) \checkmark ZENSKA $\overline{KL(P)}_a$ $r:a$ NALIVATI b $r:VODA$ $l: \dots$ IX c FANT c IX c
 “Ženska naliva fantu kozarec vode.” (SZJ; m69)

(9) \overline{MAMA}_{ng_a} $r:a$ NALIVATI b MLEKO b b PAM c SIN
 “Mama naliva sinu kozarec mleka.” (SZJ; 2.10.2)

Dvojno naravo glagola NALITI, ki lahko projicira tako prehodno kot dvoprehodno zgradbo, sem preveril s testom slovničnih sodb. Posnetka primerov (8) in (9) sem

predelal tako, da sem izbrisal zadnji del z nepremim predmetom in ju znova predstavil informantom.⁸ Sodili so, da gre za slovnična stavka. Pričakovano, saj zgradba obeh skrajšanih stavkov povsem ustreza zgradbi prehodnih stavkov v slovenskem znakovnem jeziku: besedni red je osebek → glagol → premi predmet, glagol pa izraža ujemanje z osebkom in premim predmetom. Nadalje se bom z obema primeroma ukvarjal v diskusiji.

4 Diskusija

Ujemanje je strukturalen odnos, ki se vzpostavi znotraj določene domene med ujemalom in ciljem, in sicer zato, ker cilj potrebuje določene ujemalne oznake, ki so lastne ujemalu. Pri iskanju ujemala z ustreznimi ujemalnimi oznakami, cilj po principu relativizirane minimalnosti (Rizzi 1990) odbere tisto ujemalo, ki mu sestavniško poveljuje in mu omogoča vzpostavitev minimalne ujemalne domene. Zato je ob identičnem znakovnem redu obeh dvoprehodnih zgradb v slovenskem znakovnem jeziku pomenljivo, da se glagol enkrat ujema s premim, drugič pa z nepremim predmetom. Glede na razliko v ujemalnem vzorcu bi morala biti zgradba dvoprehodnih stavkov, ki vsebujejo glagol z neobveznim nepremim predmetom, drugačna od zgradbe dvoprehodnih stavkov, ki vsebujejo glagol z obveznim nepremim predmetom. Tako analizo podkrepljuje kretnja z gloslo PAM, ki se pojavlja med premim in nepremim predmetom v primeru (9). Predpostavljam, da je ta kretnja lahko izražena ali neizražena – vendar pa prisotna v vseh zgradbah, ki vsebujejo glagol z neobveznim nepremim predmetom. V diskusiji jo bom analiziral kot jedro besedne zveze, ki uvaja nepremi predmet.

4.1 PAM kot ujemalni pomožni glagol

Nekateri znakovni jeziki so razvili pomožno strategijo označevanja skladenjskih vlog argumentov v stavku. V ta namen uporabljajo funkcijsko kretnjo, ki nima leksikalnega pomena in izraža ujemanje med dvema argumentoma tako, da ju poveže z gibanjem (Rathmann 2000). Zato se uporablja predvsem ob tistih glagolih in predikatih, ki v danem znakovnem jeziku zaradi svojih artikulacijskih značilnosti ne morejo izraziti ujemanja. Ker ima kretnja torej vse lastnosti ujemalnega glagola (njeno gibanje povezuje dva kretalna prostora) razen leksikalnega pomena (v stavku ne more nastopati sama, ampak obvezno spremlja polnopomenski glagol), je upravičeno razumljena kot ujemalni pomožni glagol. Pogosto jo raziskovalci glosajo kot AUX(ILINARY) ali bolj nevtralnno kot *person*⁹ *agreement marker* oziroma PAM (Sapountzaki 2012).

Steinbach in Pfau (2007) med jeziki, ki razpolagajo z ujemalnim pomožnim glagolom, naštevata nemški (DGS), kastilski (LSC), argentinski (LSA), avstrijski (OGS) in grški znakovni jezik (GSL) – medtem ko ameriški (ASL), honkongški (HKSL) in britanski znakovni jezik (BSL) takega elementa ne poznajo. Navzočnost ujemalnega pomožnega glagola v slovenskem znakovnem jeziku še ni bila opažena. Vendar pa je kretnja, ki sem jo že v primeru (9) zgoraj glosal kot PAM, zelo podobna ujemalnim

⁸ Ker sem modificirana primera predstavil v izolaciji (brez predhodnega konteksta), nepremi predmet v njih ne more biti v vlogi neizražene zaimek pro.

⁹ Navadno ujemalni pomožni glagol namreč izraža ujemanje le med argumenti z živimi referenti.

pomožnim glagolom iz zgoraj naštetih znakovnih jezikov. Povezuje namreč dve točki v prostoru, ki ju zasedata dva argumenta z oznakami +živo. Kretalec jo navadno izvaja z eno (dominantno) roko (10a), lahko tudi z obema rokama (10b). Usmeritev dlani se med izvedbo kretnje spremeni: če je dlan na začetku usmerjena navzdol (10c), konča usmerjena navzgor – in obratno (10č). Gibanje konice izproženega kazalca med končno in začetno točko opiše krožni lok. Kretnja nima leksikalnega pomena in večina kretalcev se verjetno sploh ne zaveda njene rabe, saj je moji informanti niso zavestno poznali, čeprav so jo uporabljali.

V primeru (9) zgoraj se opazovana kretnja PAM začinja v prostoru, kjer je bil odkretan premi predmet, in končuje v kretalnem prostoru nepremega predmeta.¹⁰ V prid analizi, ki PAM razume kot ujemalni pomožni glagol, priča dejstvo, da kretnjo najdemo tudi v zgradbah z glagoli, katerih gibanje ne povezuje dveh točk v prostoru in zato ujemanja ne morejo izraziti. Posplošili bi torej lahko, da PAM izraža ujemanje ob glagolih, ki ne morejo izraziti ujemanja z (vsemi) svojimi argumenti. V primeru (11) je PAM odkretan pred argumentom, ki se nanaša na prejemnika čestitk – vendar PAM ni nujno izražen (12). Predpostavljam, da je PAM v dvoprehodnih zgradbah z glagoli z obveznim nepremim predmetom vedno navzoč, izražen ali neizražen. Koncept *neizraženega* pomožnega glagola, katerega edina funkcija je *izražati* ujemanje, pa vsekakor ni zaželen in smiseln. Ta razmislek meče senco dvoma na analizo, po kateri bi bil PAM v SZJ dejansko ujemalni pomožni glagol.

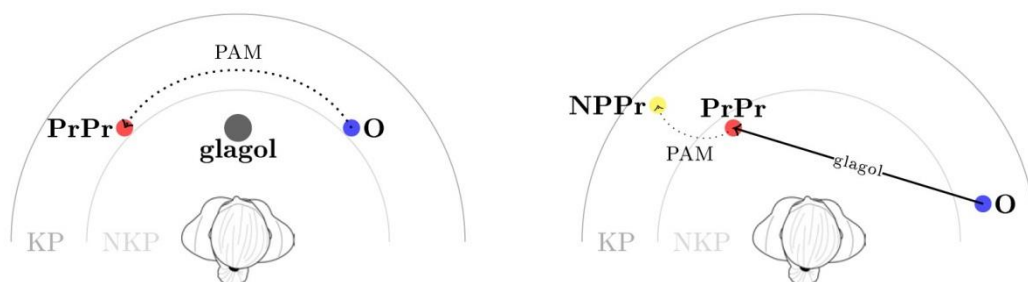
¹⁰ Oziroma v kretalnem prostoru, kjer bi bil odkretan nepremi predmet, če ne bi v tem konkretnem primeru kretalka zanj uporabila kretnje, ki ni umeščena v prostor, ampak je odkretana na telesu.

V večini znakovnih jezikov, ki poznajo ujemanli pomožni glagol, se ta pojavlja v položajih, ki jih povezujemo s tistimi znakovnimi zvezami, katerih jedra so cilji ujemanja. V slovenskem znakovnem jeziku pa se PAM nahaja za glagolom znotraj prehodnih zgradb oziroma med premim in nepremim predmetom znotraj dvoprehodnih zgradb. Tako globoko v stavčni strukturi pa vsekakor ne pričakujemo stavčnih funkcijskih jeder oziroma ciljev, v skupino katerih bi se vsekakor uvrstil ujemanli prehodni glagol.

4.2 PAM kot jedro predložne ali aplikativne zveze

Zdi se torej, da PAM v dvoprehodnih zgradbah slovenskega znakovnega jezika ni uporabljen zato, ker glagol z neobveznim premim predmetom ne more izraziti ujemanja z vsemi svojimi tremi argumenti.¹¹ Poleg tega ni jasno, zakaj bi PAM izražal ujemanje le ob eni vrsti dvoprehodnih glagolov – oziroma zakaj iste funkcije na opravlja tudi ob glagolih z obveznih nepremim predmetom. Je PAM v dvoprehodnih zgradbah uporabljen zato, ker glagol z neobveznim premim predmetom ne more sam odpreti dodatnega argumentnega mesta za nepremi predmet? Po tej razlagi bi PAM v prehodne stavke s prehodnim glagolom uvajal novo argumentno mesto z dodatno udeležensko vlogo – in tako prehodne stavke spreminjal v dvoprehodne, predhodne glagole pa v dvoprehodne.

Dejansko PAM predstavlja izraženo jedro, ki v argumentno sktrukturo glagola uvaja dodaten argument, in sicer nepremi predmet. Nepremi predmet je zato lahko izražen ali neizražen, pa tudi samo jedro (PAM) je lahko izraženo ali neizraženo. Pojavlja se ob neprehodnih glagolih z dvema +živima argumentoma, ki v stavku nastopata kot osebek (vršilec) in nepremi predmet (doživljalec/prejemnik), kakor prikazuje ujemanla shema v (13a). Gre za glagole, katerih gibanje ne povezuje dveh točk v prostoru in zato na ravni artikulacije ne omogoča izraza ujemanega odnosa. Primeri takih glagolov v SZJ so POMAHATI, LJUBITI in POZNATI. PAM pa se pojavlja tudi ob prehodnih glagolih z dvema argumentoma, in sicer osebkom (vršilcem) in premim predmetom (prizadetim), s katerima se glagol tudi ujema – tako, da se njegovo gibanje začneja v kretalnem prostoru osebka in končuje v kretalnem prostoru premega predmeta. Takim glagolom je lahko dodan tretji argument z udeležensko vlogo doživljalca/prejemnika, ki ga uvaja PAM – kakor prikazuje ujemanla shema v (13b). Primer takega glagola je NALITI.

(13) a. OSEBEK_a GLAGOL_b NPPR_c aPAM_c b. OSEBEK_a aGLAGOL_b PRPR_b (bPAM_c) NPPR_c

Znakovni red dvoprehodnega stavka, ki ga projicira glagol z neobveznim premim predmetom, je enak tistemu, ki ga projicira glagol z obveznim premim predmetom.

¹¹ Ob tem zanemarjam možnost ujemanja v mimičnih oznakah, kot so smer pogleda ali nagiba telesa oziroma glave.

Stavka se razlikujeta glede na prisotnost jedra PAM in glede na ujemanje, ki je izraženo na glagolu. Glede na to, da proces ujemanja temelji na strukturalnem razmerju med ujemalom in ciljem, lahko sklepamo, da sta zgradbi obeh dvoprehodnih stavkov različni.

Katero funkcijsko jedro bi PAM v tem primeru lahko predstavljal? Na mestu, kjer se v dvoprehodnih zgradbah slovenskega znakovnega jezika pojavlja PAM, je medjezikovno gledano pogosto moč najti funkcijska jedra, ki uvajajo nove argumente in se z njimi v nekaterih jezikih celo ujemajo.

Med taka funkcijska jedra sodijo na primer predlogi. Vendar obstaja razlog, zakaj se PAM v slovenskem znakovnem jeziku ne more uvrščati med predloge. Predlogi namreč ne dovolijo neizraženih argumentov, medtem ko se neizraženi argumenti ob PAM v slovenskem znakovnem jeziku lahko pojavljajo. To prikazuje primer (14), kjer bi ob kretnji PAM moral biti izražen prvoosebni argument z udeležensko vlogo doživljajca, če bi PAM dejansko nastopal kot funkcijski predlog.¹² Druga možnost, ki se ponuja za analizo kretnje PAM v SZJ je v smeri aplikativnih zvez, vendar pa podatki, ki so bili zbrani za pričujočo študijo, niso dovolj, da bi lahko z njimi takšno analizo tudi podprl.

hs
NE-VEDETI

IX_a aPAM₁

(14) “On/ona me ne pozna.” (SZJ; DOC19n)

5 Zaključek

Na osnovi analize pridobljenih dvoprehodnih stavkov slovenskega znakovnega jezika lahko oblikujem naslednje zaključke in posplošitve. Dvoprehodni glagol z obveznim nepremim predmetom se ujema z osebkom (v začetni točki) in nepremim predmetom (v končni točki). Dvoprehodni glagol z neobveznim nepremim predmetom se ujema z osebkom (v začetni točki) in premim predmetom (v končni točki).

V slovenskem znakovnem jeziku obstajata dve dvoprehodni zgradbi, ki se razlikujeta glede na to, s katerimi argumenti se njihov glagol ujema. Do tega prihaja zaradi različnih skladijskih položajev, ki jih argumenti zasedajo v zgradbah teh dvoprehodnih stavkov. Razlog, da tako stanje ni bilo identificirano v *nobenem* drugem znakovnem jeziku, je najverjetneje ta, da na nobenem izmed znakovnih jezikov še ni bila opravljena raziskava, ki bi bila namenjena specifično in izključno dvoprehodnih zgradbam.

Za dvoprehodne glagole z neobveznim nepremim predmetom in za dvoprehodne glagole z obveznim nepremim predmetom bo na osnovi razlik v ujemanju verjetno

¹² Začetek kretnje, ki je v primeru (14) označena kot aPAM₁, predstavlja peta sličica, njen konec pa šesta. Ujemanje je s to kretnjo označeno zato, ker se gibanje začne v kretalnem prostoru, ki je bilo že pred tem dodeljeno osebnemu zaimku IX_A, končuje pa se v kretalnem prostoru, ki velja za privzet kretalni prostor prvoosebnega pripovedovalca. Zaradi nerazločne perspektive zamrznjenega posnetka opozarjam, da v končni točki prst ni usmerjen pravokotno v prsi (kot pri prvoosebnem osebnem zaimku), ampak je umeščen vzporedno z grodnico in se torej dotika prsi s svojo celotno dolžino.

potrebno predlagati dve različni skladenjski zgradbi. V nadaljevanju raziskovanja dvoprehodnosti v slovenskem znakovnem jeziku ju bo treba podpreti z dodatnimi neodvisnimi dokazi. Priskrbeli bi jih lahko testi skladenjskega odnosa med premim in nepremim predmetom, ki temeljijo na ugotavljanju sestavniškega poveljevanja med obema argumentoma: test dosega kvantifikatorjev, nanašanja anafore in posamostaljenja.

Literatura

- Bahan, Benjamin J., 1996: *Non-manual realization of agreement in American Sign Language*. Doktorska disertacija, Boston University, Boston.
- Bertone, Carmela, 2006: *La struttura del sintagma determinante nella Lingua dei Segni Italiana (LIS)*. Doktorska disertacija, Università Ca' Foscari, Venice.
- Bos, Heleen, 1994: An auxiliary verb in Sign Language of the Netherlands. V *Perspectives on Sign Language Structure*. Ur. I. Ahlgren, B. Bergman in M. Brennan. Durham: ISLA. str. 37–53.
- Brunelli, Michele, 2006: *The grammar of Italian Sign Language, with a study about its restrictive relative clauses*. Magistrsko delo, Università Ca' Foscari Venezia.
- Chomsky, Noam, 2000: Minimalist inquiries: the framework. V *Step by Step. Essays on Minimalist Syntax in honor of Howard Lasnik*. Ur. R. Martin, D. Michaels in J. Uriagereka. Cambridge, MA: MIT Press. str. 89–155.
- Chomsky, Noam, 2001: Derivation by Phase. V *Ken Hale: a life in language*. Ur. M. Kenstowicz. Cambridge, MA: MIT Press. str. 1–52.
- Fischer, Susan D, 1996: The role of agreement and auxiliaries in Sign Language. *Lingua* 98: 103–120.
- Hong, Sung-Eun, 2008: *Eine Empirische Untersuchung zu Kongruenzverben in der Koreanischen Gebärdensprache*. Hamburg: Signum.
- Janis, Wynne D., 1995: A crosslinguistic perspective on ASL verb agreement. V *Language, gesture, and space*. Ur. K. Emmorey in J. S. Reilly. New York: Hillsdale. str. 195–223.
- Johnston, Trevor in Adam Schembri, 2007: *Australian Sign Language. An introduction to Sign Language linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lillo-Martin, Diane in Richard P. Meier, 2011: On the linguistic status of agreement in Sign Languages. *Theoretical Linguistics* 37.3–4: 95–141.
- Massone, María Ignacia in Mónica Curiel, 2004: Sign order in Argentine Sign Language. *Sign Language Studies* 5.4: 63–93.
- Mathur, Gaurav, 2000: *Verb Agreement as Alignment in Signed Languages*. Doktorska disertacija, MIT.
- Meir, Irit, 1998: Syntactic-semantic Interaction in Israeli Sign Language Verbs: The Case of Backwards Verbs. *Sign Language and Linguistics* 1: 1–33.
- Meir, Irit, 2002: A cross-modality perspective on verb agreement. *Natural Language and Linguistic Theory* 20.2: 413–450.
- Milković, Marina, 2005: *Word order in Croatian Sign Language*. Magistrsko delo.
- Neidle, Carol, Dawn MacLaughlin, Benjamin Bahan in Judy Kegl, 1996: Non-Manual Correlates of Syntactic Agreement in American Sign Language. Neobjavljeno.
- Padden, Carol, 1983/1988: *Interaction of Morphology and Syntax in American Sign Language*. Doktorska disertacija, University of California, San Diego.

- Pavlič, Matic, 2016: The word order parameter in Slovenian Sign Language: Transitive, ditransitive, classier and locative constructions. Doktorska disertacija, Ca' Foscari, Venice.
- Pfau, Roland, 2008: Woordvorming. V *Gebarentaalwetenschap*. Ur. A. Baker, B. van den Bogaerde, R. Pfau in T. Schermer. Deventer: Van Tricht. str. 168–193.
- De Quadros, Ronice M., 1999: *Phrase structure of Brazilian Sign Language*. Doktorska disertacija, Ponticia Universidade Católica do Rio Grande do Sul.
- De Quadros, Ronice M. in Josep Quer, 2008: Back to back(wards) and moving on: on agreement, auxiliaries and verb classes in Sign Languages. V *Sign Languages: spinning and unraveling the past, present and future*. Ur. R. M. De Quadros. Theoretical Issues in Sign Language Research, Petrópolis/RJ, Brazil, Editora Arara Azul. str. 530–551.
- Quer, Josep, 2011: When agreeing to disagree is not enough: Further arguments for the linguistic status of Sign Language agreement. *Theoretical Linguistics* 37: 3–4.
- Podboršek, Ljubica in Katja Kranjc, 2012: *Naučimo se slovenskega znakovnega jezika 1: učbenik za slovenski znakovni jezik*. Ljubljana, Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana.
- Rathmann, Christian, 2000: *The optionality of agreement phrase: Evidence from signed languages*. Magistrsko delo, Austin.
- Rizzi, Luigi, 1990: *Relativized Minimality*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Sapountzaki, Galini, 2005: *Free Functional Markers of Tense, Aspect, Modality and Agreement as Possible Auxiliaries in Greek Sign Language*. Doktorska disertacija, Centre of Deaf Studies, University of Bristol, Bristol.
- Sapountzaki, Galini, 2012: Agreement auxiliary. V *Sign Languages*. Ur. R. Pfau, M. Steinbach in B. Woll. Berlin/Boston: Mouton De Gruyter. str. 204–227.
- Schlenker, Philippe, 2011: Iconic Agreement. V *Theoretical Linguistics*. Ur. H.-M. Gärtner. Walter de Gruyter.
- Smith, Wayne W., 1990: Evidence for Auxiliaries in Taiwan Sign Language. V *Theoretical Issues in Sign Language Research*. Ur. S. Fischer in P. Siple. Chicago, Chicago University Press. str. 211–228.
- Steele, Susan, 1981: *An Encyclopedia of AUX: A Study In Cross-linguistic Equivalence*. Cambridge, MA: MIT.
- Steinbach, Markus in Roland Pfau, 2007: Grammaticalization of auxiliaries in Sign Languages. V *Visible variation: Cross-linguistic studies on Sign Language structure*. Berlin: Mouton de Gruyter. str. 303–339.
- Sutton-Spence, Rachel in Bencie Woll, 1998: *The linguistics of British Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sze, Felix, 2003: Word order of Hong Kong Sign Language. V *Cross-linguistic perspectives in Sign Language research. Selected papers from TISLR 2000*. Ur. A. E. Baker, B. van den Bogaerde in O. A. Crasborn. Hamburg, Signum. str. 163–192.
- Volterra, Virginia, Alessandro Laudanna, Serena Corazza, Elena Radutzky in Francesco Natale, 1984: Italian SignLanguage: the order of elements in the declarative sentence. V *Recent research on European Sign Languages*. Ur. F. Loncke, P. Boyes-Braem in Y. Lebrun. str. 19–48.

Zeshan, Ulrike, 2000: *Sign Language in Indo-Pakistan. A Description of a Signed Language*. Philadelphia/Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

DOLGOROČNA RAZISKAVA O RAZVOJU OTROŠKEGA GOVORA: SLOVENSKE SAMOSTALNIŠKE SKLANJATVE

TEODOR PETRIČ
Univerza v Mariboru

Povzetek

Z oblikoslovno analizo slovenskih samostalniških oblik v pogovorih staršev z deklico, staro med 22 in 36 meseci (med 1;10 in 3;0) in doma v spodnji Savinjski dolini, želimo prispevati k splošno relevantnemu vprašanju, kako oblikoslovna tipologija jezika vpliva na potek usvajanja jezikovnih kategorij. Osnova za jezikoslovno razlago je pristop o stopnjah oblikoslovnega razvoja v okviru teorije naravnosti (s poudarkom na protomorfološki stopnji). Sistemska ustreznost samostalniških sklanjatev deklice (CHI) se odraža v naslednjih težnjah: sklon se konča na samoglasnik; samostalnike razlikuje po spolu, zato tudi pripone obeh pglavitnih sklanjatev; skloni so lahko enakozvočni; manj zaznamovana sklona, imenovalnik in tožilnik, sta boljše izoblikovana kot odvisni skloni (dajalnik, mestnik, orodnik); sistem nastajajočih sklanjatev vsebuje predvsem produktivne samostalniške razrede.

Ključne besede: oblikoslovje, samostalnik, sklanjatve, usvajanje, teorija naravnosti

1 Uvod

Prispevek o usvajanju samostalniških sklanjatev je sestavni del dolgoročne raziskave o jezikovnem razvoju slovenske deklice, bralcu pa naj omogoči vpogled v zgodnja obdobja usvajanja slovenskega oblikoslovja. Raziskav o slovenskem otroškem govoru ni veliko (omenjeni naj bodo Kolarič 1959, Žagar 1993, Makovec-Černe 1994, Dressler, Makovec-Černe 1995, Kranjc 1999, Petrič 2004a, 2004b, Koltaj, Žagar 2007, Rus 2010, Petrič et alii 2015), zato si je avtor zastavil cilj, s prispevkom dopolnjevati naše vedenje o tem jezikoslovnem področju. Zaradi prostorskih omejitev prispevek poudarja tvorbeno plat jezika (produkcijo) in se samo posredno nanaša na razumevanje jezikovnih oblik. Izsledki dolgoročnih raziskav zgodnjega otroškega govora niso samo pomembni za področje usvajanja maternega jezika, temveč tudi za teorije o jezikovnem upovedovanju. Po eni strani nas seznanjajo z razvojnimi stopnjami v glasoslovju, oblikoslovju, skladnji in pomenoslovju ter z načini povezovanja posameznih podsistemov, po drugi strani pa z variacijami in posebnostmi poteka jezikovnega usvajanja. Še posebej pomembno je dopolnjevati naše znanje o tipološko različnih jezikih, tako da lahko ugotovimo, kaj je v jeziku splošno in kaj posebno. Tudi pri

raziskavah o usvajanju drugega ali tujega jezika nam to znanje pride še kako prav. Raziskovalni pristop, tj. teorija naravnosti, ki je izhodišče naše raziskave, se opira na tipologijo jezikov in nas ustrezno približuje zgoraj navedenim ciljem.

2 Stopnje otrokovega oblikoslovnega razvoja

Slovenščina spada med pretežno sintetične jezike, v katerih prevladuje pregibanje. S tipološkega stališča lahko pričakujemo, da bo govor slovenskega otroka v predmorfološkem obdobju podoben okrnjeni različici izolacijskega jezika (tj. z manjšim številom besednih oblik, naučenih na pamet in shranjenih v mentalnem slovarju otroka), in da bodo prevladovali zunajslovnični postopki (angl. extragrammatical operations) kot npr. podvajanje (npr. slov. *papa, tata* 'na svidenje', *koko* 'kokoš'), krajšanje (npr. slov. *lada* 'čokolada, marmelada'), analogija ali nalika (npr. ital. *mamamia* > *Papapia*), kontaminacija (npr. nem. *Hallofon* < *Hallo* + *Telefon*) in pravila, neznačilna za oblikoslovje (prim. Dressler, Makovec-Černe 1995: 250). Otrok, ki je izpostavljen oblikoslovno razvitemu jeziku, sčasoma odkriva možnosti za razstavljanje besednih oblik in z njimi povezanih pomenov. Zato je na protomorfološki stopnji značilno, da se delež zunajslovničnih postopkov v otrokovem govoru močno zmanjšuje (prim. Dressler 2005: 9–10). Prve tipološke razlike med jeziki se pojavljajo že v predmorfološkem obdobju (prim. Dressler 2005: 10), ko se otrok odziva na govor odraslih tako, da v svojem mentalnem slovarju shranjuje pogosto nastopajoče jezikovne oblike in osnovne skladske vzorce, ki pretežno vsebujejo nezaznamovane oblike (npr. imenovalnik ednine, velelnik ednine, tretjo osebo ednine sedanjika). Pogosto ti vzorci vsebujejo pomembne kazalce jezikovnega tipa (npr. tematske samoglasnike, značilne za spregatve ali sklanjatve v fuzijsko pregibalnih jezikih in neznačilne za aglutinacijske jezike) in predstavljajo pomembno izhodišče za razstavljanje besednih oblik v kasnejši fazi otrokovega jezikovnega razvoja. V protomorfološkem obdobju lahko (zaradi otrokovih teženj po razvidnosti, eno-enoznačnosti, ikoničnosti besednih oblik) vsaj sprva pričakujemo, da bo otrokov govor podoben okrnjeni različici aglutinacijskega jezika. V tem obdobju se sčasoma razvije jezik z mnogimi besednimi razredi in pregibalnimi vzorci, ki je podoben slovenščini odraslih oseb (prim. Makovec-Černe 1994: 46).

Večina jezikovnih teorij predvideva slovnične ravnine, predale ali module. V nasprotju s tvorbeno pretvorbno slovnico (prim. Fodor 1983) teorija naravnosti (prim. Karpf 1990) domneva, da ti slovnični predali niso podedovani oz. prirojeni, temveč da se razvijejo v odvisnosti od jezikovnih izzivov in nalog, ki izhajajo iz nejezikovnega okolja, in sicer takrat, ko se zapletenost nalog in postopkov v jezikovnem predalu tako stopnjuje, da enoten sistem nalogi ni več kos in doseže kritično točko (Nicolis, Prigogine 1987; po: Peltzer-Karpf, Zangl 1998: 7). Posledično se jezikovni sestav razcepi na podsisteme, ki imajo posebne naloge in postopke ter se lahko razvijejo v module (prim. Dressler, Makovec-Černe 1995: 251; Dressler 1997). Različna stanja dinamičnega sistema lahko zaradi nelinearnosti procesov zajamemo samo s kibernetičnimi modeli (npr. Haken 1988; Smith, Thelen 1993; po: Peltzer-Karpf, Zangl 1998: 7). Pričakujemo lahko (prim. Peltzer-Karpf, Zangl 1998: 7–8), da bo začetna faza (tj. predmorfološko obdobje) razmeroma stabilna, ker se tvorba jezikovnih povedi omejuje na nerazčlenjene vzorce, naučene na pamet. Sledi nemirna faza, v kateri otrok jezikovne vzorce razčlenjuje in jim skuša najti zadovoljiva pravila (tj. protomorfološko obdobje). Otrokove naraščajoče kognitivne zmogljivosti (tj. zaznavanje in shranjevanje vzorcev)

omogočajo intenzivnejše sprejemanje, shranjevanje in razstavljanje jezikovnih vzorcev odraslih na manjše sestavine, kar je osnova za oblikovanje lastnih vzorcev in zgradb (Zangl 1998: 22). V tej fazi je značilno, da jezikovna raba niha med različnimi možnostmi in pretirano uporabo produktivnih vzorcev. Živahni fazi sledi mirnejša faza, ki vodi do urejenega sistema, razmeroma odpornega proti motnjam (npr. napakam v jezikovnih povedih otrokovih sogovornikov). Informacije, ki jih otrok pridobiva, sprožajo reorganizacijo sistema oz. njegovih podsistemov (prim. Peltzer-Karpf, Zangl 1998: 7–8). V predmorfološkem obdobju jezikovnega razvoja samostojen sistem (ali modul) za oblikoslovje še ne obstaja, saj za zgoraj omenjene zunajslovnične postopke in redke predhodnike slovničnih pravil zadostujejo splošni kognitivni mehanizmi, besedne oblike so vnosi v mentalnem slovarju. Potem ko postanejo posplošitve o postopkih za rabo besednih oblik v otrokovem proto-slovarju preveč zapletene in raznovrstne, nastajajo slovnični podsistemi (Dressler, Karpf 1995: 102) in s tem tudi možnosti za hitrejšo rast besedišča in bolj zapletene skladenjske vzorce. Na naslednji stopnji, tj. v protomorfološkem obdobju, se razvije samostojen oblikoslovni sistem, ki se sčasoma razcepi na več podsistemov za pregibanje, izpeljavo in zlaganje jezikovnih prvin. Šele v morfološkem obdobju je upravičeno pričakovati izoblikovan modul za oblikoslovje s specializiranimi podsistemi (prim. Dressler, Makovec-Černe 1995: 251). Za oceno o razvoju otrokovega jezikovnega sistema je še posebej pomembno ugotoviti, kdaj nastopajo oblikoslovni vzorci in kako se razvijajo.

3 Jezikovno gradivo

Avtor prispevka je pripravil zapise pogovorov staršev z deklico, doma iz spodnje Savinjske doline (gl. tabelo 1). Prvi spodaj navedeni posnetek je nastal, ko je bila deklica stara eno leto, en mesec in 14 dni (tj. 1;4.14), zadnji spodaj navedeni posnetek pa, ko je bila stara tri leta in 20 dni (tj. 3;0.20). Zapisi posnetkov, ki so označeni z zvezdico, vsebujejo predvsem povedi deklice. Uporabljeni bodo v pregledu samostalniških oblik celotnega opazovalnega obdobja (tabela 2), v mesečnih primerjavah pa bodo izločeni iz statistike. V zapisih posnetkov od 5 do 22 je zbranih 695 materinih, 5898 očetovih in 4720 otrokovih povedi (skupno trajanje posnetkov: 7 ur in 12 minut). Mati deklice je na posnetkih samo občasno, zato njene samostalniške oblike v mesečnih primerjavah ne bodo prikazane. Besedilne zapise pogovorov v zapisovalnem standardu chat (MacWhinney 2008) je avtor prispevka ustvaril s programom Elan (Max Planckov inštitut za psiholingvistiko), pri oblikoslovni analizi si je pomagal z označevalnikom Obeliks (Grčar et alii 2012), s programom Clan (MacWhinney 2008) pa je sestavil oblikoslovni slovar samostalniških oblik in opravil glavnino slovničnih poizvedb v zapisih.

Posnetek	Otrokova starost	Dolžina zapisa	Dolžina posnetka
1*	1;1.14	0:14:07	0:36:51
2*	1;2.21	0:28:07	0:28:07
3*	1;4.14	0:39:00	0:39:00
4*	1;5.14	0:25:36	0:25:36
5	1;10.18	0:30:58	0:30:58
6	1;11.18	0:16:31	0:16:31
7	2;0.16	0:20:11	0:20:11
8	2;1.17	0:24:38	0:24:38
9	2;2.18	0:26:22	0:26:22
10	2;3.15	0:20:36	0:20:36
11	2;3.15	0:09:11	0:09:11
12	2;4.19	0:16:34	0:16:34
13	2;5.20	0:23:01	0:23:01
14	2;5.21	0:11:39	0:11:39
15	2;6.19	0:34:33	0:45:58
16	2;7.9	0:11:13	0:11:13
17	2;7.20	0:31:15	0:46:27
18	2;8.1	0:28:44	0:28:44
19	2;8.16	0:30:37	0:42:35
20	2;9.21	0:32:10	0:32:10
21	2;11.18	0:33:15	0:51:40
22	3;0.20	0:30:30	0:39:10
Skupaj		8:58:48	10:27:12

Tabela 1: Besedilni zapisi pogovorov staršev s slovensko dekllico

4 Primerjava samostalniških sklanjatvenih vzorcev

4.1 Domneva

Splošna domneva o razvoju oblikoslovja pri usvajanju prvega jezika, ki nas vodi v tej raziskavi, se glasi, da se otroci odzivajo na tipološke lastnosti jezika (npr. Slobin 1982). V pogovorih se odzivajo na relativno sporočanjško pomembnost in zgradbo oblikoslovnih vzorcev. Posebna domneva se glasi: Če je samostalniško oblikoslovje v govornih prispevkih (odraslih) sogovornikov (tj. vhodno oblikoslovje, angl. input morphology) raznovrstnejše, potem bo to otroka spodbudilo k hitrejšemu usvajanju

samostalniškega oblikoslovja. Z ozirom na načela teorije naravnosti (Dressler et alii 1987) in model o pred- in protomorfološkem razvoju otroškega jezika (Dressler, Karpf 1995) v našem jezikovnem gradivu pričakujemo:

H1. da se bodo samostalniške slovarske enote (angl. lemma) v predmorfološkem obdobju pojavljale pretežno v eni sami različnici (angl. type);

H2. da bo na prehodu iz predmorfološke stopnje v protomorfološko stopnjo število samostalniških različnic postopoma preraščalo število samostalniških slovarskih enot;

H3. da bo na prehodu iz predmorfološke stopnje v protomorfološko obdobje število slovarskih enot hitreje naraščalo (angl. vocabulary spurt);

H4. da bodo v protomorfološkem obdobju skladno s splošno zaznamovanostjo sklonov in števil nastajale samostalniške opozicije sklonov, ki se bodo razvile v miniparadigme (tj. okrnjene sklanjatvene vzorce z vsaj tremi glasoslovno različnimi različnicami ene slovarske enote v skladenjsko ali situacijsko različnih sobesedilih, posnetih v istem mesecu);

H5. da se bodo s prehodom v protomorfološko obdobje močneje uveljavljali parametri sistemske ustreznosti (nem. Systemadäquatheit, Wurzel 1984), in sicer na račun splošnih oblikoslovnih teženj (tj. ikoničnosti, indeksikalnosti, transparence, uniformnosti, perceptualne salience oblikoslovnih označevalcev in vzorcev), ki temeljijo na splošnih kognitivnih mehanizmih in so značilnejše v predmorfološkem obdobju, v katerem prevladujejo zunajslovnični postopki.

4.2 Ocena oblikoslovne raznovrstnosti jezikovnega gradiva odraslih

Slovenščina je oblikoslovno raznovrsten jezik, čeprav oblikoslovje samostalnika tako kot v drugih slovanskih jezikih nekoliko zaostaja za oblikoslovjem glagola. V slovenskih sklanjatvah lahko razlikujemo štiri osrednje sklone (imenovalnik, rodilnik, dajalnik, tožilnik), ki jih označujemo sintetično (tj. s pripono), in dva zunanja ali obrobna sklona (mestnik, orodnik), ki jih označujemo hkrati sintetično in analitično (tj. dodatno s predlogom). Samostalniške sklanjatve izkazujejo zmeren sinkretizem (tj. sovpadanje ali pokrivanje oblik). V pogovorni slovenščini, še posebej v govornih prispevkih, ki so namenjeni otrokom, je raznolikost sklanjatev nekoliko okrnjena:

– zaradi nadomeščanja dvojinske oblike z množinsko (npr. *dve sliki* > *slike*, *dve potrdili* > *dva potrdila*), kar povzroča, da dvojinskost v teh primerih ni več izražena sintetično na samostalniku, temveč analitično (s števnikom ali celo v širšem sobesedilu);

– zaradi rabe manjšalnic namesto osnovnih samostalnikov (npr. *miš* > *miška*);

– zaradi prehoda samostalnikov iz manj produktivnih sklanjatev v produktivnejšo prvo moško sklanjatev oz. drugo žensko sklanjatev (npr. *rit* > *rita*; iz četrte v prvo, npr. *dve ogledali* > *dva ogledala*);

– samostalniki pa se pogosto ne pojavljajo v vseh mogočih sklonih in številih.

Za oblikoslovne prvine in vzorce v govornih prispevkih, ki jih odrasli namenjajo otroku (CDS, angl. child directed speech), je torej značilno, da so prilagojeni otrokovemu kognitivnemu in govornemu razvoju. Zato v pogovorih staršev z otrokom nastopa le delna množica vseh mogočih oblik, kategorij in vzorcev v nekem jeziku. Zato se prispevki odraslih dokaj pogosto oblikovno ujemajo z otrokovimi (angl. adult repetition), tj. s ponavljanjem otrokovih besednih oblik in slovarskih enot, pogosto pa tudi s ponavljanjem lastnih delov povedi (angl. adult self-repetition). V obdobju, ko je

deklica v naši raziskavi stara med 1;10 in 3;0, se skoraj ena četrtnina očetovega jezikovnega gradiva (23 %) oblikovno ujema z otrokovim in kar 41 % se sklicuje na sestavne dele lastnih govornih prispevkov. CDS na različne načine olajšuje otroku vstop v svet materinščine (prim. Pine 1994, Cameron-Faulkner et alii 2003).

Oblikoslovne prvine, kategorije in vzorce CDS lahko ocenjujemo z več merili: tj. z razvidnostjo (angl. transparency), eno-eno-značnostjo (angl. uniformity, unifunctionality), opaznostjo (angl. salience) in oblikoslovno raznovrstnostjo (angl. morphological richness). V prispevku bo zaradi prostorskih omejitev nekoliko podrobneje obravnavana le oblikoslovna raznovrstnost.

Oblikoslovno raznovrstnost ocenjujemo sintagmatsko in paradigmatsko. Sintagmatsko raznovrstnost določimo s številom zaporednih pregibalnih pripon samostalnika. Paradigmatsko raznovrstnost določimo s številom oblikoslovnih kategorij samostalnikov (angl. form-type categories) ali povprečno velikostjo samostalniškega vzorca (MSP, angl. mean size of paradigm).

Sintagmatska raznovrstnost je v našem slovenskem CDS (SMR = 0,73 na osnovi 1353 oblikoslovnih različnic) na nekoliko nižji ravni kot v ruskem (0,8) in hrvaškem (0,92) CDS (prim. Stephany et alii 2007: 40). V slovenskem CDS se večina samostalniških pojavnic konča s pregibalno pripono. Izjeme so roditelj dvojine in množine samostalnikov druge (ženske) sklanjatve in samostalniki prve in tretje sklanjatve v imenovalniku in tožilniku ednine (v slednjem primeru za neživo), zato je količnik manjši od 1.

Paradigmatska oblikoslovna raznovrstnost samostalnikov (PMR) je v slovanskih jezikih precej večja kot v germanskih in romanskih jezikih ali v grščini (Stephany et alii 2007: 38; Laaha et alii 2007: 24). V našem slovenskem CDS (gl. tabela 2, stolpec FAT, oče) nastopa 16 od 18 mogočih kategorij za označevanje sklona in števila (angl. case-number forms). Zastopane so vse edninske in množinske samostalniške oblike, dvojninskih je nekaj v imenovalniku in tožilniku, mestnika in orodnika dvojine je le malo, roditelja in dajalnika dvojine pa sploh ni. Otrok nima veliko priložnosti slišati dvojninske oblike samostalnikov. To se odraža tudi v samostalniških oblikah deklice (CHI): v opazovalnem obdobju najdemo vse edninske in množinske oblike, od dvojninskih pa samo imenovalnik in (morebitni) tožilnik. Dekličino gradivo samostalniških oblik (CHI) izkazuje večji delež imenovalniških oblik kot naš slovenski CDS (FAT + MOT), zaostaja pa za deleži tožilniških in roditeljskih oblik v CDS (tabela 2).

Odrasli v svojih govornih prispevkih ne uporabljajo vseh mogočih oblik. V našem slovenskem CDS otrokov oče FAT uporablja 744 samostalniških slovarskih enot (angl. lemma) v 1353 oblikoslovnih različnicah (angl. type) s 3671 pojavitvami (angl. token). Razmerje med različnicami in pojavnicami (ang. type-token-ratio) je 0,37. Samo trije samostalniki (ime otroka, *mama* in *voda*) se pojavljajo sto in večkrat, samo 81 samostalnikov (npr. kruh, roka, avto, kava, usta, noga, žlica, mleko, papir, prst, glava) več kot 10-krat in kar 304 samostalnikov (tj. 40,86 %) samo enkrat v celotnem jezikovnem gradivu očeta. V povprečju ima samostalniška slovarska enota 4,91 pojavnic. Mnogi samostalniki v CDS (58 %) nastopajo samo v eni ali dveh različnih oblikah. Otrok bo svojo pozornost najbrž usmerjal na samostalnike, ki se pojavljajo pogosteje in v različnih oblikah.

Število	Sklon	CHI	FAT	MOT	CHI %	FAT %	MOT %
Ednina	imenovalnik	1269	1122	94	76	44	46
	rodilnik	67	233	15	4	9	7
	dajalnik	16	25	5	1	1	2
	tožilnik	251	836	70	15	33	34
	mestnik	48	244	16	3	10	8
	orodnik	21	84	5	1	3	2
Množina	imenovalnik	78	172	4	39	29	8
	rodilnik	8	70	11	4	12	23
	dajalnik	1	2	0	1	0	0
	tožilnik	103	289	28	52	49	58
	mestnik	1	34	4	1	6	8
	orodnik	8	28	1	4	5	2
Dvojina	imenovalnik	9	22	0	90	61	0
	rodilnik	0	0	0	0	0	0
	dajalnik	0	0	0	0	0	0
	tožilnik	1	10	6	10	28	100
	mestnik	0	1	0	0	3	0
	orodnik	0	3	0	0	8	0

Tabela 2: Število pojavnic občih samostalnikov v različnih sklonih in številih (CHI = deklica, FAT = oče, MOT = mati; starost otroka: 1;4.14 –3;0.20; skupno trajanje zapisanih pogovorov: 8 ur in 16 minut)

4.3 Časovna primerjava samostalniških oblik v jezikovnem gradivu

Dekličini sklanjatveni vzorci so v celotnem opazovalnem obdobju (1;10 do 3;0) in tudi po tretjem rojstnem dnevu nepopolni (tabele 3–5). To je pričakovano, saj je raba samostalniških oblik odvisna od sobesedila in sotvarja, ki ne omogoča uporabe vseh teoretično mogočih oblik določenega samostalnika. Tudi CDS ne ponuja vseh oblik nekega samostalnika. V posnetih govornih prispevkih deklice nastopa mnogo samostalnikov samo v eni ali dveh oblikah, najpogostejši različnici in največkrat med prvimi sta imenovalnik in tožilnik ednine (slednji pogosto z glagolom *imeti*), strukturna sklona, ki ju v zanikanih stavkih nadomešča rodilnik (v deklčinem govoru najdemo predvsem osebkov in delni rodilnik).

Najbolj razviti so sklanjatveni vzorci samostalnikov, ki jih deklica mnogokrat uporablja (npr. *voda*, *avto*). Predlogov večinoma ne uporablja (npr. *x je 0*v vodo padel/skočil; x gre 0*v šolo*), saj so v nekaterih primerih redundantni (npr. *0*z avtom, ven 0*iz vode*). Njihova raba niha (s predlogom ali brez, npr. (*v*) *avtu*, (*v*) *vodi*, (*na*) *avtu*, (*na*) *okna*).

Dajalnik in mestnik ednine se zaradi manjkajočih predlogov skoraj nikoli ne razlikujeta, pri samostalnikih druge sklanjatve tudi tožilnik in orodnik ednine ne. Tožilnik za neživo pogosto nadomešča s tožilnikom za živo (npr. *avto*, *vlak* > *avta*, *vlak*), čeprav sprva še ne. Pri novo pridobljenih samostalnikih se mešajo sklanjatveni vzorci (npr. *olupek*: *olupko*, *olupke*, *olupkami*). Deklica samostalnik *olupek* izgovarja [jupek], torej podobno kot narečno obliko samostalnika *jabolko* (po savinjskem narečju je samostalnik ženskega spola *japka*). V govoru odraslih sliši samostalnik *olupek* razmeroma pogosto v tožilniku množine (npr. *daj mi olupke*), ki ima enako pripono kot

tožilnik množine samostalnika ženskega spola (tj. *-e*), npr. kot podobno zveneča oblika *japke* samostalnika *japka* 'jabolko'. Samostalnike srednjega spola včasih sklanja po drugi (ženski) sklanjatvi (npr. *okno, usta, vrata* > *okne, uste, ustah, vrate*). Množinske samostalnike uporablja z glagolom v ednini (npr. *vrata*). Osebkov rodilnik (npr. *mame ni*) je bolj razvit kot druge vrste rodilnika. Tožilnika v zanikanem stavku ne nadomešča z rodilnikom (npr. tožilnik množine *ne noge dol dat*'). Množinski in dvojniski sklanjatveni vzorci močno zaostajajo za edninskimi.

Razlikovanje enakozvočnih sklonov (tj. mestnika in dajalnika pri vseh samostalnikih, tožilnika in orodnika pri samostalnikih druge sklanjatve in tožilnika in rodilnika pri samostalnikih prve in četrte sklanjatve) pogosto ni bilo preprosto. Pogosto je avtor prispevka enakozvočne sklone razvrstil glede na pričakovan odziv odraslega v določenem sobesedilu. Ker se otrok odziva na jezikovne dražljaje odraslih, ta pristop nemara ni zgrešen. V starostnem obdobju do 2;2 je bil to pogosto edini način, saj otrok predlogov za analitično označevanje sklonov skorajda ni uporabljal, otrokove povedi pa pogosto niso vsebovale glagolskih oblik (ponekod glagol *biti*), pogosteje le prislov (npr. *aka, tu, tam*). Z vstopom velelnikov in drugih glagolskih oblik v povedi deklice je avtor za razlikovanje enakozvočnih sklonov lahko uporabljal skladenjsko utemeljeno merilo (tj. vezljivost glagolov).

V 14-mesečnem opazovalnem obdobju od 1;10 do 3;0 je oče (FAT) v svojih govornih prispevkih uporabljal skoraj trikrat več samostalniških slovarskih enot kot hči (CHI). To razmerje je približno enako za samostalnike vseh štirih poglavitnih samostalniških sklanjatev. Deklica najpogosteje uporablja oblikoslovne različnice samostalnikov prve (moške) sklanjatve (43 %) in druge (ženske) sklanjatve (45 %), samo 4 % različnic sklanja po tretji (ženski) sklanjatvi in 8 % po četrti sklanjatvi (samostalniki srednjega spola). Očetove samostalniške različnice se porazdeljujejo na skoraj enak način (44 % delež prve sklanjatve, 43 % delež druge, 4 % delež tretje in 9 % delež četrte). Najproduktivnejša sklanjatvena vzorca v slovenščini sta moška sklanjatev s soglasniškim izglasjem (prva sklanjatev) in ženska sklanjatev s samoglasniškim izglasjem (druga sklanjatev). To izkazuje vključevanje tujk in neologizmov v prvo ali drugo sklanjatev, ne pa v ostala dva poglavitna sklanjatvena vzorca. S tega zornega kota je vpliv produktivnih oblikoslovnih vzorcev CDS na značilnosti otrokove slovnice še najbolj opazen.

O. starost	imenovalnik	tožilnik	Rodilnik	dajalnik	Mestnik	orodnik
1;10.18	voda	*voda				
1;11.18	voda					
2;0.16						
2;1.17	vlak, voda	*vlaka			0*v vodi	
2;2.18	roka	roko				
2;3.15	voda	(mojo) roko, roko (noter), vodo, v (!) vodo, ve (!) vodo, v (!) vodo	Vode		0*v vodi	(ujel) 0*z roko
2;4.19						
2;5.21	avto, vlak	avto, *vlaka	Avta		0*v avtu, na (!) avtu	
2;6.19	avto, vlak, voda	vodo, vodico, 0*v vodo	(dosti) vode, ven 0*iz vode		0*v vodi, v (!) vodi, vi (!) vodi	0*z avtom
2;7.9		*avta				
2;7.20	voda					
2;8.1						
2;8.16			(malo) vode			0*z vodo
2;9.21	voda	*avta				
2;11.18	dojenček, avto, olupek	dojenčka, *avta, avto, *olupka, 0*v vodo	ven 0*iz vode	(pomagaj) dojenčku	v (!) avtu	(kopat v morje) 0*z *dojenčkov, 0*z *olupko
3;0.20	voda	dojenčka, vodo				

Tabela 3: Izbor samostalniških oblik deklince (CHI) v ednini

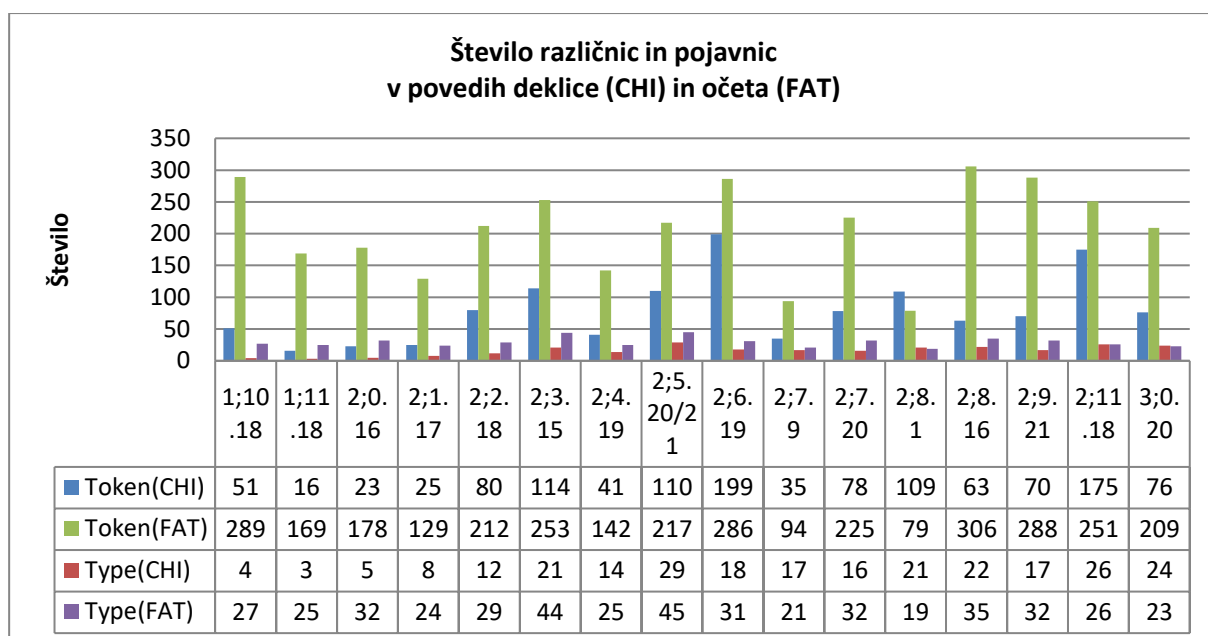
O. starost	imenovalnik	tožilnik	Rodilnik	dajalnik	Mestnik	orodnik
2;2.18	(ni) *roke, krila ["], vrata (*ni)	roke				0*z očali ["]
2;5.21	avti	*avti				
2;6.19	(kje so) vrata					
2;7.9	(kje so) očala					
2;7.20		(nimaš mastne) *roke				
2;8.1	(tole so) *uste	(ne tvoje) *roke (dati), na (!) okna, (totele) *okne, vrata (zaprla)				
2;9.21	kolesa					
2;11.18		olupke, (rdeče) roke (imam)	(ven) 0*iz ust			0*z *olupkami

Tabela 4: Izbor samostalniških oblik dekllice (CHI) v množini

O. starost	imenovalnik	tožilnik	Rodilnik	dajalnik	mestnik	orodnik
2;3.15	(dve) roki					
2;6.19	(nista) kužija, zmaja, (dve) *vrate					
2;8.1	(dve) žogi	(dva) koščka				
2;11.18	(dve) luknji					

Tabela 5: Izbor samostalniških oblik dekllice (CHI) v dvojini

V vseh posnetkih deklica rabi manj samostalniških pojavnic kot oče (slika 1). Število samostalniških različnic se sprva le počasi povečuje, skoraj vsak njen samostalnik nastopa le v eni obliki. Opaznejši prirastek beležimo, ko je stara 2;3 in 2;5, število njenih samostalniških različnic pa se izenačuje z očetovimi na koncu opazovalnega obdobja (tj. 2;11 in 3;0).

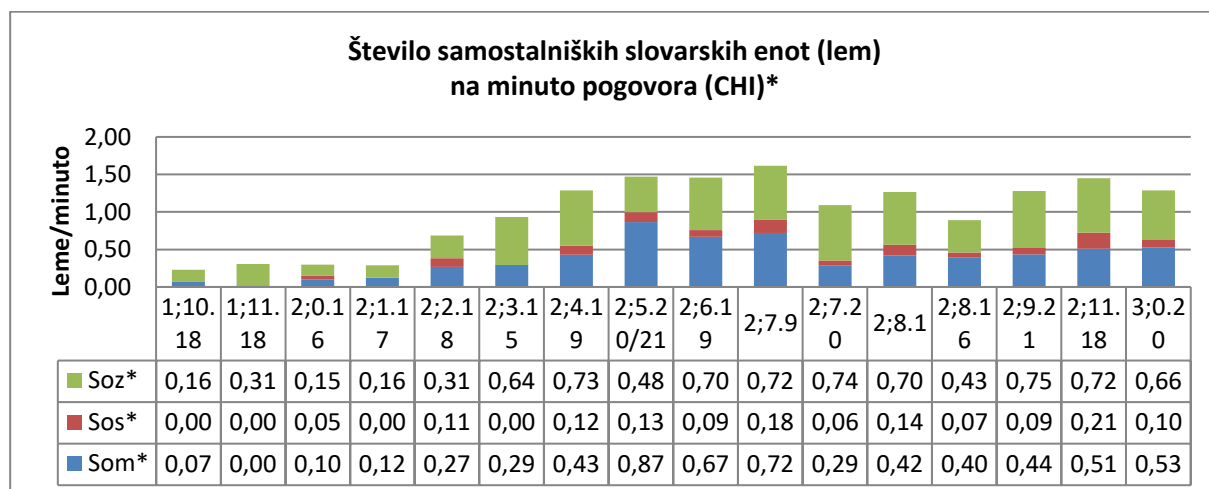

Slika 1: Število različnic (type) in pojavnic (token) samostalnikov v ednini, dvojini in množini

Temelj slovenskih samostalniških sklanjatev je razlikovanje po (slovničnem ali biološkem) spolu. Zato je pomembno upoštevati spolno razlikovanje samostalnikov v dekličinih povedih. Porazdelitev dekličinih samostalnikov moškega, ženskega in srednjega spola se v opazovalnem obdobju (1;10.18 do 3;0.20) precej dobro ujema s porazdelitvijo v očetovem CDS. Če izločimo obče samostalnike, ki se nanašajo na dekličine sogovornike v posnetkih (tj. *ata, ati, mama, mami*), se v dekličinih povedih že v prvih mesecih opazovalnega obdobja (1;10 do 2;1) najpogosteje pojavljajo samostalniki ženskega spola (53 % vseh samostalniških pojavnic), sledijo samostalniki moškega spola (41 %) in samostalniki srednjega spola (6 %). Podobno razmerje je značilno tudi za očeta CDS, čeprav z nekoliko višjem deležem samostalnikov srednjega spola (51 % ženskega spola, 40 % moškega spola, 9 % srednjega spola). Prednost samostalnikov ženskega spola lahko delno utemeljujejo s temami pogovora (npr. kopanje igrač v vodi), delno pa z večjo razvidnostjo druge slovenske sklanjatve, ki zajema predvsem samostalnike ženskega spola s samoglasniškim izglasjem na *a*. Zaostajanje samostalnikov srednjega spola v dekličinih in očetovih povedih pa se ujema z njihovo slabšo zastopanostjo v slovenščini.

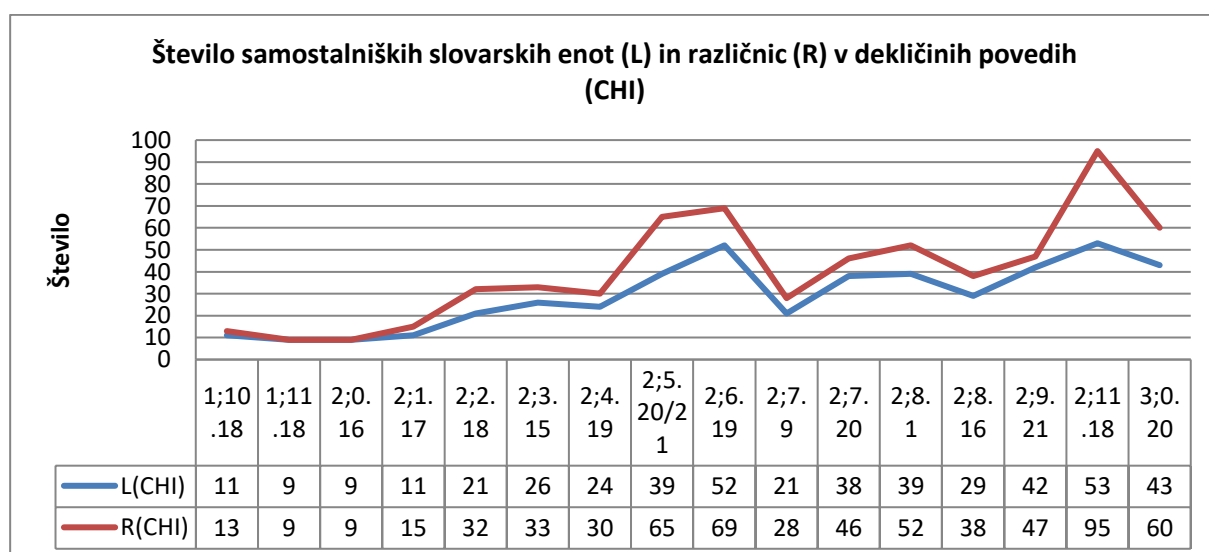
Samostalniških slovarskih enot, značilnih za slovenščino odraslih oseb, je v prvih štirih mesecih opazovalnega obdobja še malo (gl. sliko 2, imena za sogovornike, tj. *ata, ati, mama* in *mami*, so izločena): do 2;1.17 rabi le eno samostalniško slovarsko enoto na pet minut pogovora. Rahlo številčno prednost imajo samostalniške slovarske enote ženskega spola (Soz*) na *-a*. Prvi izrazitejši prirastek je opazen, ko je deklica stara 2;2.18 (tri samostalniške slovarske enote na pet minut pogovora). Do starosti 2;7.9 se samostalniško besedišče hitreje povečuje in doseže vrednosti, ki so pet- do osemkrat večje kot v prvih štirih mesecih opazovalnega obdobja (torej do osem samostalniških slovarskih enot na pet minut pogovora). V preostalem delu opazovalnega obdobja (tj. med 2;7.20 in 3;0.20) je število uporabljenih samostalniških slovarskih enot razmeroma ustaljeno (štiri do sedem samostalniških slovarskih enot na pet minut pogovora). Po hitrem razvoju samostalniškega besedišča (angl. vocabulary spurt) sklepamo, da

dekličin jezikovni sistem prehaja iz predmorfološkega obdobja v protomorfološko obdobje. Razvojni skoki so skladni z našim teoretičnim pristopom (prim. domnevo H3).

Slika 2: Število slovarskih enot občin samostalnikov (Som* moški, Sos* srednji, Soz* ženski spol) v povedih slovenske deklice (CHI), izvzeti so samostalniki ata, ati, mama in mami

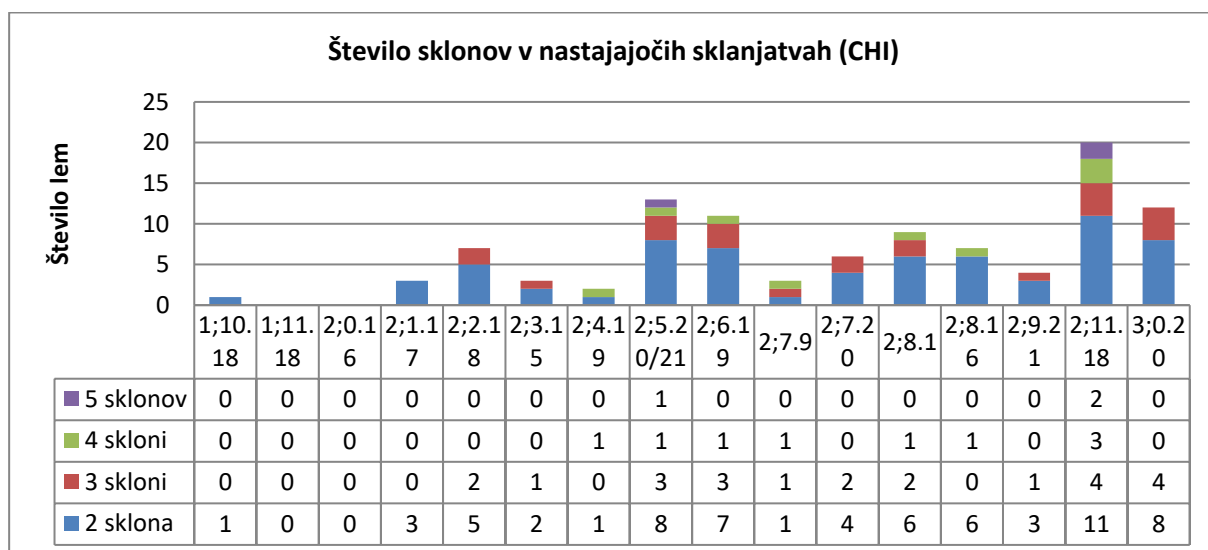
Razvoj dekličinih sklanjatvenih vzorcev je mogoče prikazovati z razmerjem med številom slovarskih enot in številom različnic. Prvo število nam pove velikost samostalniškega besedišča, drugo pa, v koliko različnih sklonih se slovarske enote pojavljajo v povedih. Sprva sta obe števili izenačeni (tj. slovarska enota nastopa samo v eni različnici), iz česar sklepamo, da je deklica še v predmorfološki fazi razvoja (prim. domnevo H1). Od starosti 2;2 dalje število dekličinih samostalniških slovarskih enot hitro raste (prim. H3), še hitrejša pa je rast števila različnic (prim. H2). Potek krivulj (slika 3) odraža naraščajoče število slovarskih enot v opozicijah in mini sklanjatvah (prim. H4).

Slika 3: Število slovarskih enot (angl. lemma) in različnic (angl. type) dekličinih samostalnikov v ednini, dvojini in množini

Prve opozicije samostalniških oblik (največkrat imenovalnik in tožilnik ednine) se sicer pojavljajo že pred dopolnjenim drugim letom starosti (npr. imenovalnik ednine

mama in dajalnik/mestnik ednine *mami*, pri 1;10), vendar se šele s starostjo 2;1 (samostalniki ženskega spola) in 2;2 (samostalniki moškega spola) začnejo pojavljati tudi z drugimi samostalniki, pri čemer imajo časovno in številčno prednost samostalniki ženskega spola pred drugimi: ženski (38-krat) > moški (21-krat) > srednji spol (7-krat). S starostjo 2;2 se pojavljajo tudi že prve mini sklanjatve. Pri razvoju mini sklanjatev imajo samostalniki moškega spola rahlo številčno prednost (20-krat) pred samostalniki ženskega spola (12-krat), saj so pri slednjih samostalniške oblike zaradi manjkajočega predloga pogosteje dvoumne. Samostalniki srednjega spola močno zaostajajo (tri mini sklanjatve in sedem opozicij). Slika 4 ponazarja, da se število samostalniških opozicij in mini sklanjatev močno povečuje, kar je značilno za protomorfološko stopnjo (gl. domnevo H4).

Slika 4: (Pol)mesečno število samostalniških slovarskih enot (lem), uporabljenih v opozicijah in mini sklanjatvah

Z ozirom na domnevi H4 in H5 nas zanima, ali se časovno zaporedje in pogostnost dekličinih samostalniških sklonov v protomorfološkem obdobju ujemata s pričakovano hierarhijo sklonov v imenovalniško tožilniških jezikovnih sistemih (prim. Caha 2008: 247–248 za slovanske jezike) in kako se dekličini sklanjatveni vzorci razvijajo z ozirom na parametre systemske ustreznosti in splošne (kognitivne) zaznamovanosti. Naslednji prikazi (slike od 5 do 10) se osredinjajo na rabo sklonov v ednini, saj je množinskih in dvojinskih oblik v celotnem opazovalnem obdobju precej manj. Vselej je izpostavljen imenovalnik ednine samostalnikov *ata*, *ati*, *mama* in *mami*, ki v dekličinih povedih pogosto nastopajo v zvalniški vlogi, ker sta mati in oče njena najpogostejša sogovornika. Časovno zaporedje sklonov v ednini povzemamo s tremi lestvicami (levo navedeno nastopa prej kot desno navedeno), in sicer ločeno za dekličine samostalnike moškega (1), ženskega (2) in srednjega spola (3):

(1) edn. imenovalnik > tožilnik > (osebkov) roditelj > mestnik/dajalnik > orodnik

(2) edn. imenovalnik > mestnik/dajalnik, tožilnik, (osebkov) roditelj > orodnik

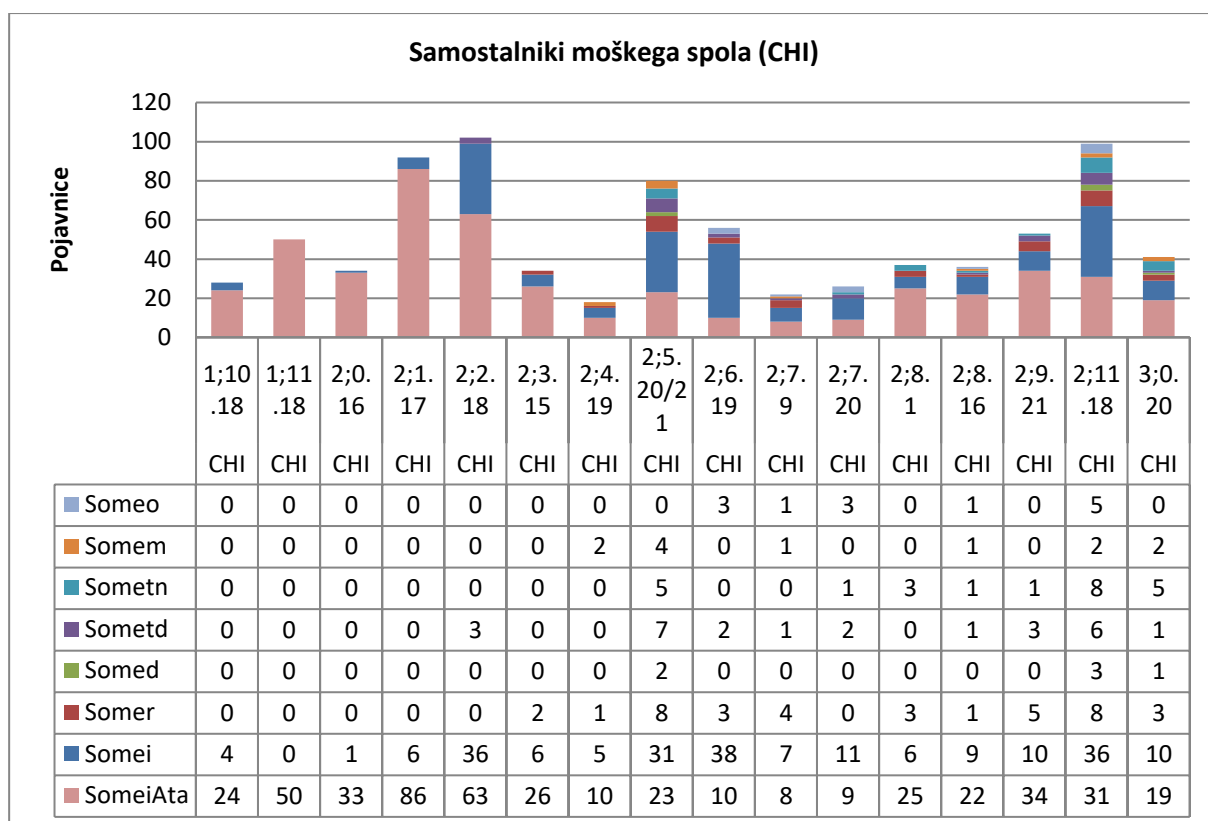
(3) edn. imenovalnik > tožilnik > roditelj > (mestnik)

Časovno zaporedje sklonov na gornjih treh lestvicah je podobno: z ozirom na tipološko ustreznost (tj. slovenščino uvrščamo med imenovalniško tožilniške jezike) je

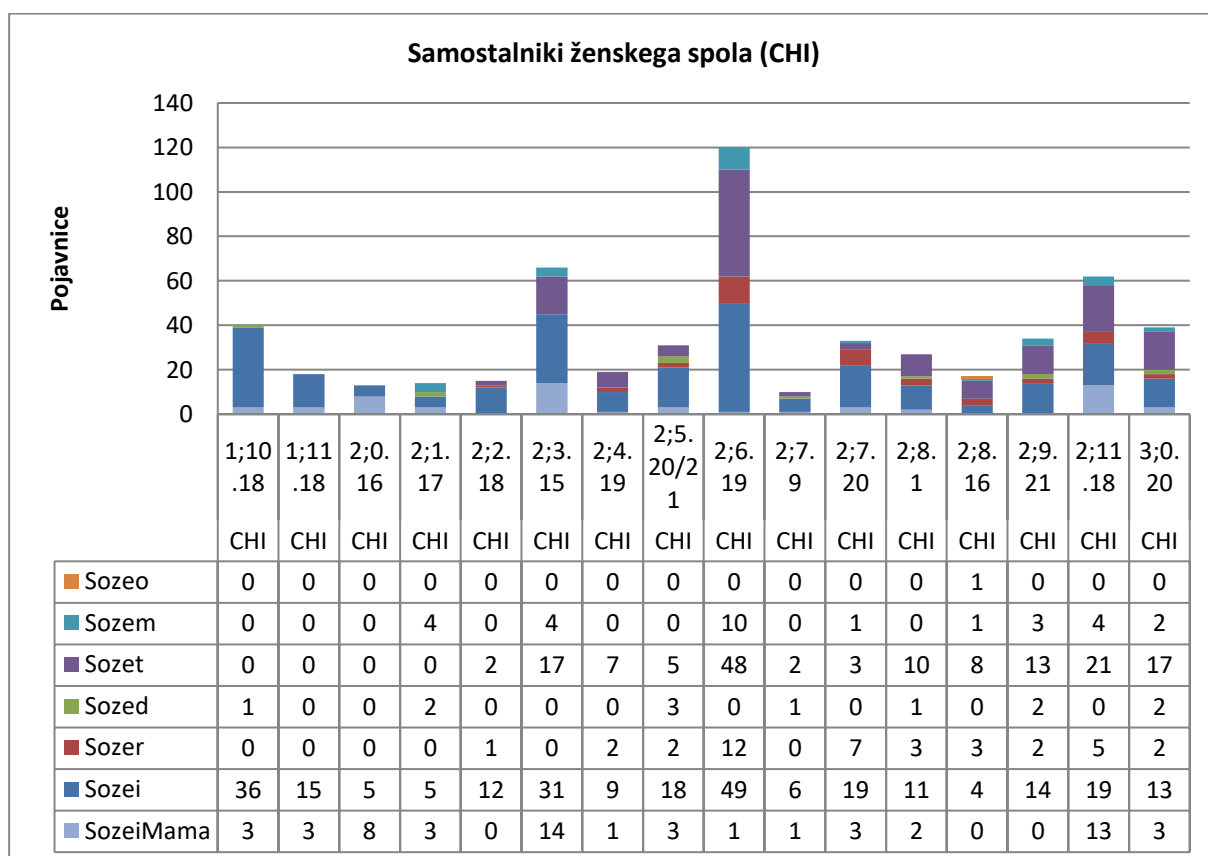
pričakovano, da imenovalnik in tožilnik ednine časovno in številčno prednjačita pred drugimi skloni. Poseben razvoj vidimo pri samostalnikih ženskega spola, saj se mestnik/dajalnik (brez predloga) uveljavlja prej kot pri samostalnikih moškega (in srednjega) spola. Zgodnejši vstop označevalca za mestnik/dajalnik pa je predvsem povezan s pogosto nastopajočo slovarsko enoto *voda*, ki je snovno ime, torej neprototipičen samostalniček.

Deklica v obdobju od 1;10 do 2;1 uporablja le imenovalnik ednine samostalnikov moškega spola, čeprav večinoma le samostalnika *ata* in *ati* za njenega sogovornika (slika 5). Prvi tožilnik in rodilnik ednine se pojavljata med 2;2 in 2;3, šele z 2;4 je raba sklonov samostalnikov moškega spola pestrejša. V tem kasnejšem obdobju je tudi značilno, da namesto tožilnika za neživo uporablja tožilnik za živo (npr. namesto tož. ed. *avto* > *avta*, *vlak* > *vlaka*). Nekaj je tudi samostalniških oblik, ki bi lahko glede na situacijski in/ali stavčni okvir bile mestniške (npr. *toboganu*), kar pa ob manjkajočih predlogih ni vedno zanesljiva interpretacija. Dajalnik ednine je v celotnem obdobju redko zastopan. Eden v naših posnetkih skopo posejanih glagolov s samostalniško izraženim dajalniškim predmetom je *pomagati* (npr. *pomagaj dojenčku*). Orodnik ednine se pojavlja zadnji, nastopa le občasno in brez predloga (npr. *peskom*). V opazovalnem 14-mesečnem obdobju deklica razvija predvsem imenovalniško-tožilniške sklanjatvene vzorce s prehodnimi glagoli (npr. *imeti*). V zanikanih stavkih imenovalnik ednine nadomešča z rodilnikom (npr. *medeka ni*, *mame ni*), še posebej v kasnejšem delu opazovalnega obdobja. Rodilnik ednine se sicer v kasnejšem obdobju pojavlja za nedoločnimi zaimki (partitivno, npr. *malo kruha*, *nič ne kruha papa*; 3;0.20). Na koncu opazovalnega obdobja deklica razlikuje sklone samostalnikov moškega spola po soglasniškem izglasju (tj. imenovalnik), sicer pa po treh aditivnih označevalcih (tj. s priponami *-a*, *-u* in *-om*). Hkratno sintetično in analitično označevanje sklonov (npr. s predlogoma *v*, *na*) nastopa le redko kdaj in nesistematično, zato pripona *-u* označuje kraj (mestnik), ponekod pa smer ali naslovnika (dajalnik).

Pri samostalnikih ženskega spola je opazen hitrejši razvoj deklice (slika 6). Najbrž se deklica odziva na prevladujoč zlogovni vzorec v slovenščini (tj. trohej) in prototipičen samoglasnik v izglasju (*-a*), mogoče pa je tudi, da pogosto naslavljanje deklice s samostalniki ženskega spola prispeva k tej prednosti. Obdobje, v katerem je imenovalnik ednine dekličin edini sklon, se konča že ob njenem drugem rojstnem dnevu. Od 2;1 dalje že nastopajo samostalniki v drugih sklonih, poleg tožilnika tudi že mestnik (npr. *vodi*), čeprav tudi do 3;0 (pretežno) brez predloga, zato je dvoumnosti precej (mestnik ali dajalnik?). Ena oblika večinoma pokriva obe poglavitni funkciji (kraj ali smer, naslovnik), nameravano misel pomaga razlikovati glagol ali drugo jezikovno gradivo. Najpogosteje se pojavljata imenovalnik in tožilnik ednine, orodnik pa spet kot zadnji sklon.

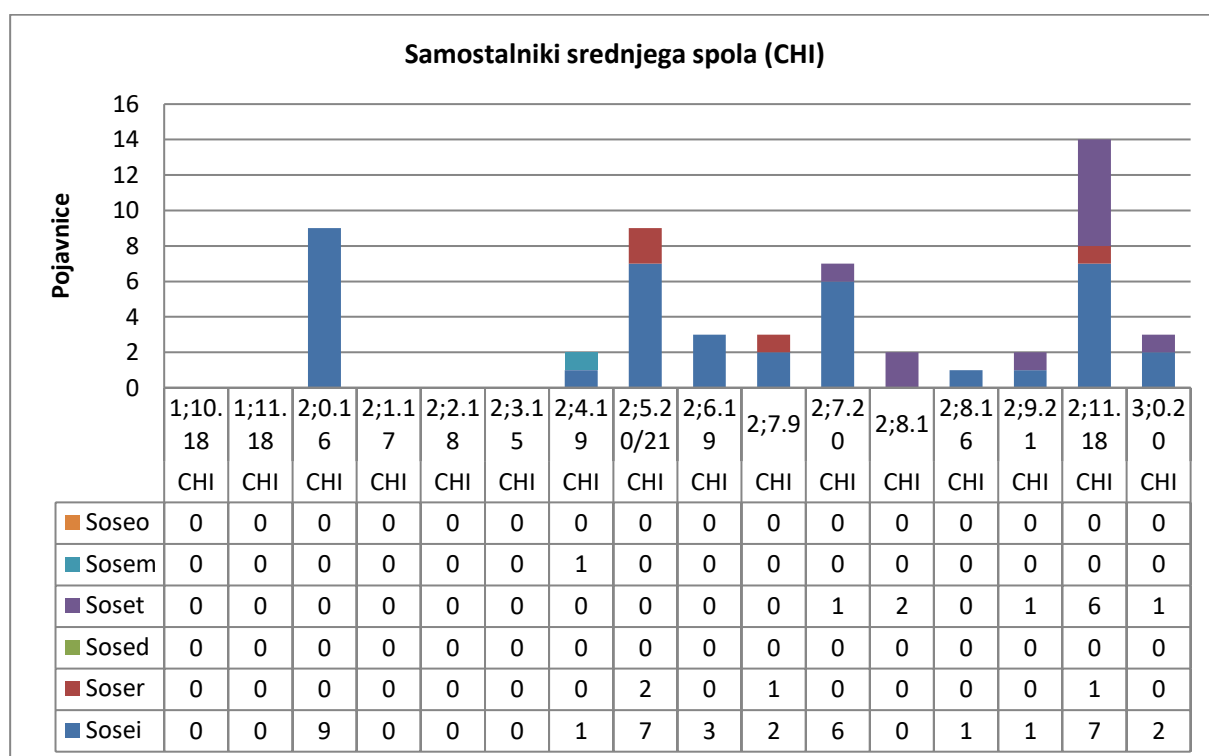
Slika 5: Število edninskih samostalniških pojavnih moškega spola (Some*) v povedih slovenske deklce (CHI)

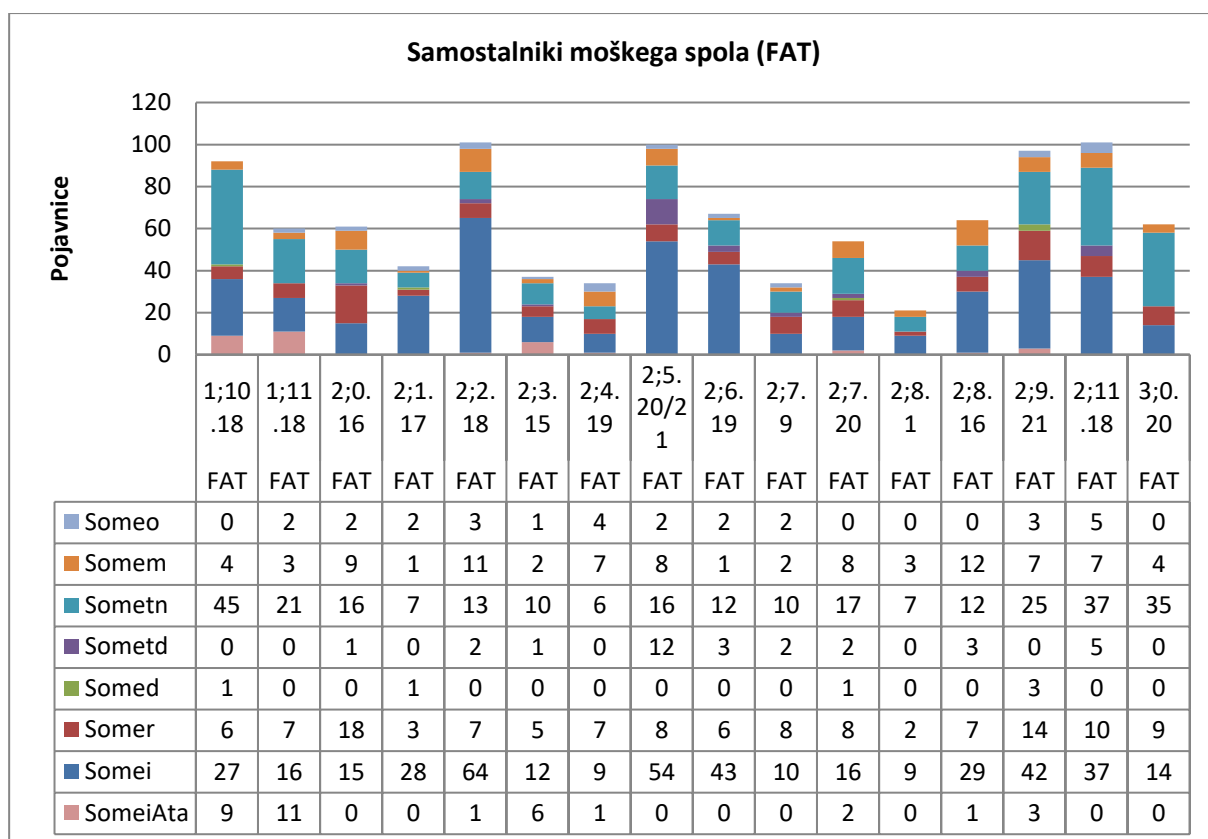
Slika 6: Število edninskih samostalniških pojavnih ženskega spola (Soze*) v povedih slovenske deklce (CHI)

Pri samostalnikih srednjega spola se deklica v glavnem omejuje na imenovalnik in tožilnik ednine, roditelj ednine zaostaja za njima (slika 7). V nekaterih posnetkih deklica ne uporablja nobenega samostalnika srednjega spola (1;10 do 2;3). Dajalnika in orodnika ednine v dekličinih prispevkih ni, mestnik ednine pa se pojavlja nekajkrat, vendar (skoraj vsakokrat) brez predloga.

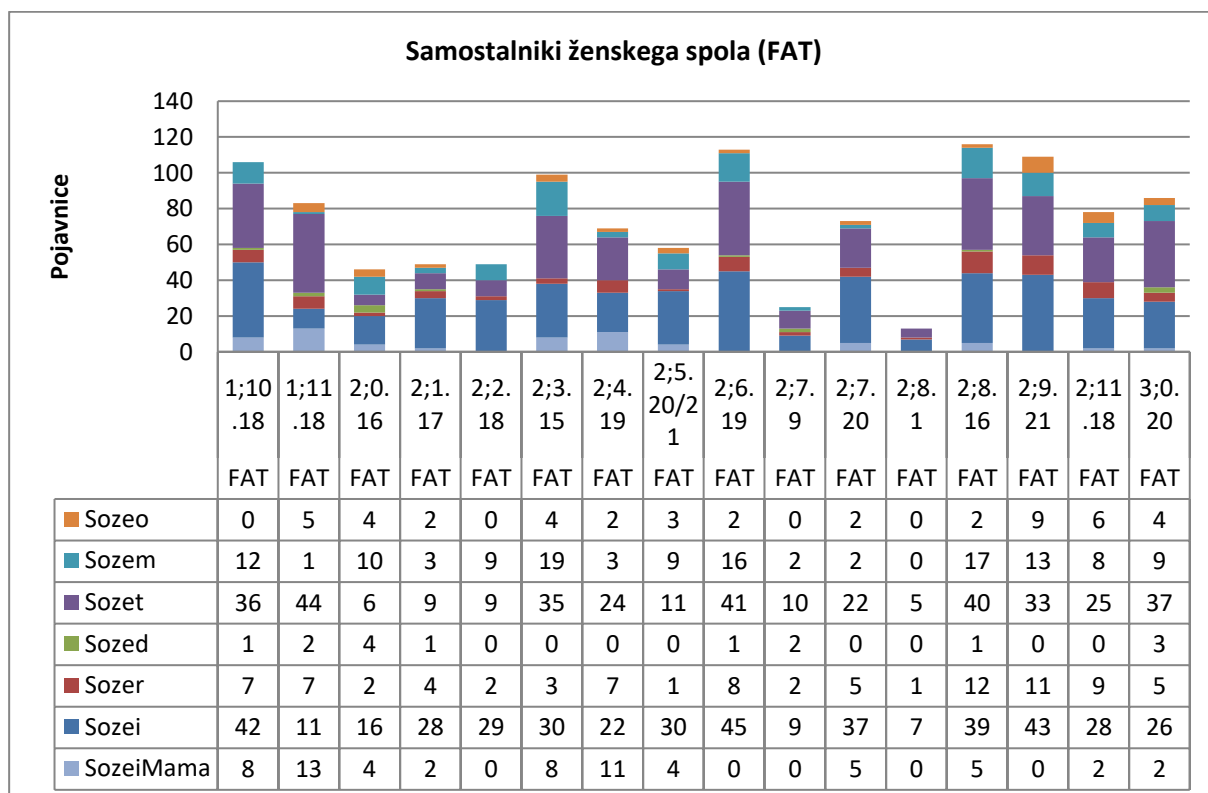
Dekličin oče (FAT) v vseh posnetkih opazovalnega obdobja uporablja različne sklonov samostalnikov moškega in ženskega spola, opazno manj pestra pa je porazdelitev sklonov pri (manj produktivnih) samostalnikih srednjega spola (slike 8 do 10). Najpogostejša sta imenovalnik in tožilnik ednine, slednji pogosteje za neživo, kar je značilno za tožilniški predmet stavka. Poleg obeh omenjenih sklonov je v vseh posnetkih mogoče slišati tudi roditelj ednine (v različnih funkcijah). Orodnika ednine v nekaterih posnetkih ni ali pa ga je malo. Najpogosteje manjka dajalnik ednine (prim. tudi podatke v Kranjc 1999: 93–95, 101–102). Z dajalnikom ednine v pogovorih pogosto naslavljamo sogovornika, zato je dobro zastopan v zaimenski obliki (tj. *daj meni, daj mi*), ne pa v samostalniški.

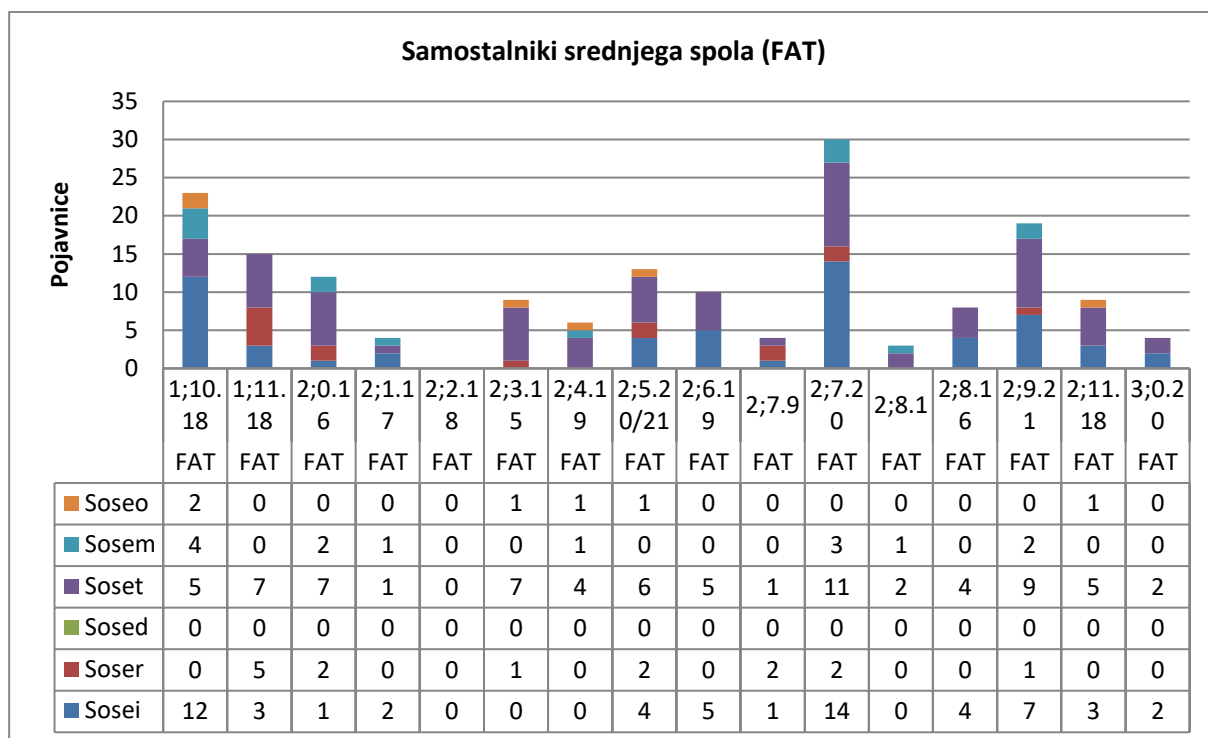
Slika 7: Število edninskih samostalniških pojavnic srednjega spola (Sose*) v povedih slovenske deklice (CHI)

Slika 8: Število edninskih samostalniških pojavnici moškega spola (Some*) v povedih očeta (FAT) slovenske deklce

Slika 9: Število edninskih samostalniških pojavnici ženskega spola (Soze*) v povedih očeta (FAT) slovenske deklce

Slika 10: Število edninskih samostalniških pojavnih srednjega spola (Sose*) v povedih očeta (FAT) slovenske deklince

5 Sklep

Jezikoslovna analiza govornih prispevkov slovenske deklince (CHI), ki smo ji podrobneje sledili v njenem starostnem obdobju od 1;10 do 3;0, potrjuje domnevo, da se otrok odziva na tipološke značilnosti slovenščine in da oblikoslovna raznovrstnost ni ovira, temveč da spodbuja otroka k hitremu usvajanju jezikovnih oblik, saj spoznava, da imajo pomembne razlikovalne funkcije v slovenščini. V predmorfološkem obdobju (pred 2;2) se samostalniške slovarske enote pojavljajo skoraj izključno v eni sami obliki (domneva H1), na prehodu iz predmorfološke stopnje v protomorfološko obdobje pa začne število slovarskih enot hitreje naraščati (H3), število samostalniških različnic postopoma prerašča število samostalniških slovarskih enot (H2). Izrazite ločnice med pred- in protomorfološko stopnjo (tj. med sprva le slovarsko podprtim usvajanjem in kasnejšim oblikoslovno podprtim razvojem) ni, kar dokumentira hitrejša rast oblikoslovnih različnic ob počasnejši rasti samostalniških slovarskih enot. V protomorfološkem obdobju se skladno s splošno zaznamovanostjo sklonov in števil širijo samostalniške opozicije sklonov in mini sklanjatve (H4). S protomorfološkim obdobjem se močneje uveljavljajo sistemske posebnosti slovenščine (H5), in sicer na račun splošnih kognitivno utemeljenih oblikoslovnih teženj, ki so značilnejše v predmorfološkem obdobju.

Najproduktivnejša sklanjatvena vzorca v slovenščini (tj. prva in druga sklanjatev) prevladujeta tudi v dekličinem govoru (skladno z domnevo H5). Časovno in številčno prednjači druga sklanjatev, nemara zaradi prevladujočega trohejskega zlogovnega vzorca v slovenščini in večje razvidnosti oblikoslovnega vzorca v primerjavi s prvo poglavitno sklanjativjo. Sistematično razlikovanje sklonov se s samostalniki druge sklanjatve začne že dva do tri mesece prej (2;1) kot s samostalniki prve sklanjatve (2;3)

ali razvojno zaostajajoče četrte sklanjatve (2;4–2;5). Tretja sklanjatev (tj. samostalniki ženskega spola s soglasniškim izglasjem) je slabo zastopana (samo v enakozvočnih sklonih imenovalnik in tožilnik ednine).

Deklica uporablja pretežno edninske samostalniške oblike (skladno z domnevo H4). Po usvojitvi prvih glavnih števnikov slišimo v njenem govoru tudi prve množinske samostalniške oblike (2;2) in celo nekaj samostalnikov v dvojini (od 2;3 dalje). Tako časovno zaporedje je skladno s pogostnostjo samostalniških oblik v govoru staršev (CDS), pričakovano pa je tudi z ozirom na splošno zaznamovanost množine in (še posebej) dvojine.

V dekličinem govoru do starosti 2;1 slišimo samostalnike v eni obliki, tj. v imenovalniku ednine (domneva H1). Izjeme so onomatopoetsko navdahnjeni samostalniki (npr. *koko* 'kokoš', *eja* 'mačka, kunec') in nekaj samostalnikov, ki jih je deklica ponovila za starši ali drugače reproducirala (angl. rote-learned), npr. tožilniško obliko *torto* samostalnika *torta* (1;5). Sistematično razlikovanje sklonov (in števila) časovno sledi uvajanju prvih glavnih števnikov (že med 1;10 in 2;1) in pospešenemu vstopu glagolskih oblik v dekličine povedi (predvsem velelnikov, sistematično od 2;2 dalje, prim. Petrič 2004a, 2004b).

V ednini je sistem dekličinih sklonov bolj razvit kot v množini, v tej pa bolj kot v dvojini (skladno z domnevo H4). V ednini se med 2;1 in 3;0 pojavljajo vsi skloni, v množini in dvojini pa ostajajo oblikoslovni vzorci nepopolni. Imenovalnik množine se sicer začne uveljavljati v otrokovi starosti 2;2, kmalu za njim tudi tožilnik množine, drugi množinski skloni v dekličinem govoru (tj. roditelj, mestnik in orodnik) pa nastopajo šele na koncu opazovalnega obdobja (2;11–3;0). Še bolj okleščena je dvojina, v kateri samevata imenovalnik dvojine (prvi z 2;3) in tožilnik dvojine (z 2;8).

V prispevkih deklice imata imenovalnik in tožilnik v vseh treh številih (skladno z domnevo H4) izrazito prednost pred drugimi skloni (časovno; večje število pojavnih in različnih). V ednini je bilo opazno naslednje časovno zaporedje sklonov (levo navedeni prej kot desno navedeni), in sicer najbolj izoblikovano pri samostalnikih, ki jih je deklica pogosto uporabljala (npr. *avto*, *voda*):

(4) imenovalnik (pred 2;2) > tožilnik (2;2), mestnik/dajalnik (2;1) > (osebikov) roditelj (2;3) > orodnik (2;8–2;11).

Tožilnik samostalnikov moškega spola v dekličinih povedih nastopa s pripono *-a* in brez nje (tj. glede na živost). Po starosti 2;5 deklica pripono razmeroma pogosto dodaja tudi neživim tožilnikom (npr. *avta*, *vlaka*), kar je za nekatere tipe samostalnikov značilno tudi v govoru odraslih Slovencev (tj. posebljanje). V prvi slovenski sklanjatvi se tožilnik za neživo pogosto ne razlikuje od imenovalnika ednine. To nasprotuje splošni zaznamovanosti (predvsem transparenca oblik) in zato utegne biti v nasprotju s pričakovanjem otrok, ki odraščajo v slovenščini: v dobro razvidnem pregibalnem sistemu naj bi imel vsak sklon samoglasniško pripono, tožilnik pa naj bi se razlikoval od imenovalnika, oba se pogosto pojavljata, razlikovanje je pomembno. Dodaten zaplet za otroka je, da ima števniki ali svojilni zaimki ob izpuščenem samostalniku v tožilniku ednine pripono *-ega*.

Orodnik se v dekličinih povedih, skladno s hierarhijo sklonov (prim. domnevo H4), uveljavlja zadnji, čeprav samo s samostalniki prve in druge sklanjatve (orodnik samostalnikov četrte sklanjatve v ednini ne nastopa).

Deklica do konca opazovalnega obdobja (3;0.20) predlogov ni sistematično uporabljala, kar pomeni, da je (edninske) sklone skoraj brez izjeme razlikovala sintetično (tipološko ustrezno za fuzijsko pregibalni jezik, vendar ne povsem skladno s sistemsko ustreznostjo, prim. H5), in sicer z največ štirimi različnimi priponami (aditivnimi označevalci): za samostalnike prve sklanjatve tri aditivne označevalce (-*o*; -*a*, -*u* in -*om*), za samostalnike druge sklanjatve štiri (-*a*, -*e*, -*i* in -*o*), za maloštevilne in redko nastopajoče samostalnike tretje sklanjatve le soglasniško izglasje (-*o*) in za maloštevilne samostalniške slovarske enote četrte sklanjatve tri (-*o*, -*a*, -*u*). V okrnjeni množini in okleščeni dvojini je deklica vselej uporabljala aditivne označevalce (pripone). Mešanje sklanjatev v opazovalnem obdobju sicer ni bilo značilno, se pa pojavlja v prispevkih deklice pri nekaterih na novo usvojenih samostalnikih (npr. orodnik samostalnika *olupek*) in pri (množinskih) samostalnikih četrte sklanjatve (npr. *okno*, *vrata*, *usta*).

Časovni razvoj samostalniških oblik v jezikovnem gradivu naše deklice (CHI) kaže precej vzporednic z razvojem samostalniških oblik druge slovenske deklice, Sare (Dressler, Makovec-Černe 1995), nekaj vzporednic lahko najdemo tudi z drugimi otroki v raziskavah otroških skupin (npr. Kranjc 1999, Koltaj, Žagar 2007). Samostalniški razredi in sklanjatveni vzorci se izoblikujejo najprej na osnovi prototipičnih samostalnikov (imena kontaktnih oseb, imena za predmete v neposredni otrokovi okolici), potem pa se sklanjatveni vzorci posameznih samostalnikov postopoma dopolnjujejo, in sicer v odvisnosti od jezikovnih dražljajev v otrokovem okolju. Ob prehodu v protomorfološko obdobje otroškega govora sledi razvoj samostalniških sklanjatev načelom tipološke ustreznosti (npr. razvoj sintetično izraženih sklonov brez analitičnih sredstev, tj. brez predlogov), pri izoblikovanju posameznih oblikoslovnih modulov se postopoma uveljavljajo načela jezikovno specifične systemske ustreznosti (prim. domnevo H5). Systemsko ustreznost samostalniških sklanjatev naše deklice (CHI) lahko povzemamo takole:

- Vsak sklon deklice se konča na samoglasnik (izjeme: imenovalnik in tožilnik samostalnikov prve in tretje sklanjatve).
- Deklica razlikuje samostalnike po spolu, zato se sklon prve poglavitne sklanjatve ne ujema z istim sklonom druge poglavitne sklanjatve (izjema je tožilnik množine, gl. zgoraj *olupek*).
- Skloni iste sklanjatve so lahko enakozvočni (njihovo stavčno vlogo razlikuje sobesedilo in sotvarje, kasneje izraziteje tudi skladnja).
- Morfosemantično manj zaznamovane kategorije so bolj izoblikovane kot zaznamovane: odvisni skloni (dajalnik, mestnik, orodnik) nastopajo predvsem v ednini, strukturna sklona (lat. casus rectus) imenovalnik in tožilnik pa sta bolj razširjena kot odvisni skloni (lat. casus obliquus).
- Sistem mini sklanjatev vsebuje predvsem produktivne samostalniške razrede (prvo in drugo sklanjatev).

Literatura

- Caha, Pavel, 2008: The Case Hierarchy as Functional Sequence. *Scales*. Ur. M. Richards in A. L. Malchukov. Leipzig: Universität Leipzig. str. 247–276.
- Cameron-Faulkner, Thea, Elena Lieven in Michael Tomasello, 2003: A construction based analysis of child directed speech. *Cognitive Science* 27.6: 843–873.

- Dressler, Wolfgang U., Willi Mayerthaler, Oswald Panagl in Wurzel, Wolfgang U., 1987: *Leitmotifs in Natural Morphology*. Ann Arbor: Karoma.
- Dressler, Wolfgang U. in Annemarie Karpf, 1995: The theoretical relevance of pre- and protomorphology in language acquisition. *Yearbook of Morphology* 1994, Vol. I. Ur. G. E. Booij, C. Lehmann in J. Mugdan. Dordrecht: Kluwer Academicstr. str. 99–124.
- Dressler, Wolfgang U. in Jasna Makovec-Černe, 1995: Die ersten Stufen des Erwerbs der slowenischen Flexion. V *Prague Linguistic Circle Papers, Volume 1*. Ur. E. Hajičova, M. Červenka, O. Leška in P. Sgall. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins. str. 249–260.
- Dressler, Wolfgang U. (ur.), 1997: *Studies in Pre- and Protomorphology*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Fodor, Jerry A., 1983: *The Modularity of Mind*. Cambridge, Mass.: MIT.
- Grčar, Miha, Simon Krek in Kaja Dobrovoljc, 2012: Obeliks: statistični oblikoskladenjski označevalnik in lematizator za slovenski jezik. *Zbornik Osme konference Jezikovne tehnologije*. Ur. T. Erjavec in J. Žganec Gros. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. str. 89–94.
- Karpf, Annemarie, 1990: *Selbstorganisationsprozesse in der sprachlichen Ontogenese: Erst- und Fremdsprache(n)*. Tübingen: Narr.
- Kolarič, Rudolf, 1959: Slovenski otroški govor. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* IV, 229–258.
- Koltaj, Pavel in Igor Žagar, 2007: Transcribing Children's Argumentation. *The School Field* 18.1/2: 171–184.
- Kranjc, Simona, 1999: *Razvoj govora predšolskih otrok*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Laaha, Sabine, Steven Gillis, Marianne Kilani-Schoch, Katharina Korecky-Kröll, Aris Xanthos, in Wolfgang U. Dressler, 2007: Weakly inflecting languages: French, Dutch, and German. *Typological perspectives on the acquisition of noun and verb morphology*. Ur. S. Laaha in S. Gillis. Antwerpen: University of Antwerp. str. 21–34.
- MacWhinney, Brian, 2008: Enriching Childe for morphosyntactic analysis. *Corpora in Language Acquisition Research: History, Methods, Perspectives*. Ur. H. Behrens. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins. str. 165–197.
- Makovec-Černe, Jasna, 1994: Der Beginn des Erstspracherwerbs im Slowenischen. Eine Fallstudie. *Grazer Linguistische Studien* 42: 37–50.
- Peltzer-Karpf, Annemarie, in Renate Zangl, 1998: *Die Dynamik des frühen Fremdspracherwerbs*. Tübingen: Narr.
- Petrič, Teodor, 2004a: Erstspracherwerb am Beispiel eines slowenischen Kindes : Parallelen im Erwerb des Slowenischen und Deutschen. V *Sprache und die modernen Medien : Akten des 37. Linguistischen Kolloquiums in Jena 2002 = Language and the modern media : proceedings of the 37th Linguistic Colloquium, Jena 2002*. Ur. R. Herwig. Frankfurt am Main [etc.]: Lang. str. 537–549.
- Petrič, Teodor, 2004b. Longitudinal study of the acquisition of verbal paradigms in a Slovenian child. V *Problemy socio- i psiholingvistiki: sbornik statej*,

- (Variativnost' rečevogo ontogeneza, Vypusk 6). Ur. I. Grigor'evna Ovčinnikova. Perm: Permskij Gosudarstvennyj Universitet. str. 112–129.
- Petrič, Teodor, Maja Ljubič, Valentina Oblak, Katharina Korecky-Kröll, in Wolfgang Dressler, 2015: Acquisition of Slovene adjectives inflection and semantics by a Slovene girl. V *Semantics and morphology of early adjectives in first language acquisition*. Ur. E. Tribushinina, M. Voeikova in S. Noccetti. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. str. 160–184.
- Pine, Julian M., 1994: The language of primary caregivers. V *Input and interaction in language acquisition*. Ur. C. Gallaway in B. J. Richards. Cambridge: Cambridge University Press. str. 15–37.
- Rus, Dominik, 2010: *The Acquisition of Verbal Inflection in Child Grammars in a Variability Model of Early Morphosyntactic Development: A Bilingual Perspective*. Disertacija. Ann Arbor: ProQuest.
- Slobin, Dan. I., 1982: Universal and particular in the acquisition of language. *Language Acquisition: The State of the Art*. Ur. E. Wanner, L. Gleitman. Cambridge: Cambridge University Press. str. 128–172.
- Stephany, Ursula, Maria D. Voeikova, Anastasia Christofidou, Natalia Gagarina, Melita Kovačević, Marijan Palmović in Gordana Hrzica, 2007: Strongly inflecting languages: Russian, Croatian, and Greek. *Typological perspectives on the acquisition of noun and verb morphology*. Ur. S. Laaha in S. Gillis. Antwerpen: University of Antwerp. str. 35–47.
- Žagar, France, 1993: Klemenov govorni razvoj v drugem letu njegove starosti. *Jezik in slovstvo* 38.7–8, 297–300.

PODVAJANJE VEZNIKOV OKOLI PODREDNIH

STAVKOV V SLOVENŠČINI¹

VESNA PLESNIČAR

Univerza v Novi Gorici

Povzetek

V prispevku je pojav podvajanja veznikov okoli podrednih stavkov v slovenščini utemeljen kot skladenjski pojav, predstavljeni so primeri in analize vezniškega podvajanja v romanskih jezikih (prim. Ledgeway 2005, Paoli 2006, Dagnac 2012, Villa-Garcia 2012, González i Planas 2014) ter aplikacija predhodno opravljenih analiz na slovenske primere. Predstavljene so tudi možnosti stave naslonk v podrednih stavkih in v konstrukcijah s podvajanim veznikom. Ugotovljeno je, da je razlaga vezniškega podvajanja v slovenščini mogoča zgolj ob predpostavki o obstoju členjene leve periferije (prim. Rizzi 1997) in da je na osnovi slovenskih primerov potrebna revizija predlogov analiz konstrukcij s podvajanim veznikom. Potrjeno je, da naslonke v slovenščini nimajo točno določene pozicije v stavčni zgradbi (prim. Marušič 2008) in da je jedro najvišje stavčne projekcije (prim. Franks 1998, Golden in Milojević Sheppard 2000) zgolj ena izmed mogočih pozicij, v kateri se naslonke lahko pojavijo.

Ključne besede: vezniško podvajanje, vezniška zveza, podredni stavki, hipoteza o členjeni levi periferiji, naslonke

1 Podvajanje veznikov okoli podrednih stavkov

Podvajanje veznikov okoli podrednih stavkov je pojav, pri katerem se v podrednem stavku pojavita dva (ne nujno fonološko enaka) podredna veznika. Prvi veznik podvajane vezniške konstrukcije uvaja podredni stavek, medtem ko se drugi, podvajani veznik, nahaja za elementom, ki se vrine za prvi veznik. Med veznikoma podvajane vezniške konstrukcije se torej obvezno nahaja tretji element. Ta element mora imeti v stavku vlogo skladenjskega sestavnika, torej besede ali skupine besed (besedne zveze ali stavka), ki v hierarhični strukturi stavka lahko prevzame vlogo samostojne enote. Če tega elementa ni, do podvajanja ne more priti.

¹ Prispevek sestoji iz opazanj in ugotovitev, ki so del magistrske naloge z naslovom *Primeri skladenjskega podvajanja veznikov okoli podrednih stavkov v slovenščini*.

Primer podvajane stavčne konstrukcije je prikazan v (1a). Pojavitev drugega veznika je v primerih podvajanja, kot je to razvidno iz primera (1b), neobvezna.

- (1) a. Mislim, **da** ker pošteno dela, **da** mu pripada plačilo. (2,93)²
b. Mislim, **da** ker pošteno dela, _ mu pripada plačilo. (3)

Na vprašanje, kakšna je motivacija, odgovorna za pojavitev drugega veznika v skladijski strukturi, na tem mestu ne bom poskušala odgovoriti. Bom pa po vzoru kartografskih analiz leve periferije oz. levega stavčnega obrobja (prim. Rizzi 2004) predpostavljala, da je mesto za podvajani veznik v skladijski zgradbi prisotno tudi takrat, ko ta veznik ni izražen.

Menim, da gre za podvajanje veznika tudi v primeru (2b), le da v tem primeru prvi in drugi veznik podvajane vezniške konstrukcije nista fonološko enaka elementa. Pri tem sledim ocenam govorcev, ki so podvajanje veznika *če*, v primerih tipa (2a), ocenili kot neslovnično (oziroma so primere, v katerih prihaja do vstavljanja veznika *da* na mesto podvajanega *če*, ocenili neprimerno bolje), ter sklepam, da je lahko v primerih vezniškega podvajanja le veznik *da* nosilec oznak, ki so nujne za realizacijo vezniškega podvajanja.

- (2) a. *Reši se lahko le, **če** ko ga ni doma, **če** mu pobegne. (1,4)
b. Reši se lahko le, **če** ko ga ni doma, **da** mu pobegne. (2,4)

Vezniško podvajanje torej lahko razumemo kot zmožnost ali inherentno lastnost stavkov podrednega tipa, do realizacije katere lahko pride, če se za veznik, ki uvaja podredni stavek, vrine dodaten stavčni element, katerega funkcija je dodatno opredeliti pomen podrednega stavka.

Stavčni element, ki se nahaja v podvajani vezniški konstrukciji med obema veznikoma, ni nujno podredni stavek, temveč je to lahko tudi prosti oziralni stavek, kot to prikazuje primer (3), ali samostalniška zveza, (4).

- (3) Prepričan je, **da** kdor laže, **da** mu tudi krade. (2,73)
(4) Rekel je, **da** Petrovim prijateljem, **da** ne zaupa.³

Primeri vezniškega podvajanja niso primeri napak v sami produkciji izven skladnje, niti niso omejeni zgolj na vipavsko-ajdovsko-goriško narečno različico slovenskega jezika, saj je tovrstne primere moč zaslediti tudi v reprezentativnem korpusu slovenskega jezika Gigafida (v katerem so zbrana besedila s celotnega slovenskega področja). Kljub pojavitvam v korpusu pa je smiselno vprašanje, ali gre v primeru podvajanja veznikov v vipavsko-ajdovsko-goriških govorih za pojav, ki je vezan na območje jezikovnega stika z romanskimi jeziki.

Trditev, da je pojav vezniškega podvajanja skladijske narave, podkrepijo primeri (5), (6) in (7), iz katerih je razvidno, da je podvajanje neslovnično v primerih

² Številke za primeri ponazarjajo stopnjo sprejemljivosti posameznega primera na lestvici od 1 do 3. Stopnja sprejemljivosti je izračunana iz sprejemljivostnih sodb, ki so jih za posamezen primer vezniškega podvajanja podali govorci vipavsko-ajdovsko-goriške regije.

³ Primeri brez številskih vrednosti so bili v analizo vključeni naknadno in niso bili del vprašalnika, s katerim sem preverjala stopnjo sprejemljivosti primerov vezniškega podvajanja.

(5a), (6a) in (7a), čeprav je konstrukcija z dvema zaporednima veznikoma brez podvajanja prvega veznika popolnoma sprejemljiva, kar je razvidno iz primerov (5b), (6b) in (7b). Podvajanje v primerih (5a), (6a), in (7a) je neslovnično, ker se na mestih podvajanih veznikov nahajajo vezniki *ko*, *ki* in *ker*, ti pa niso nosilci oznake, ki je nujna za zasedbo pozicije, ki je v podrednem stavku na razpolago podvajanemu vezniku. Tudi v teh primerih se slovničnost stavkov izboljša, kadar na mesto podvajanega veznika vstavimo veznik *da*, kot je že bilo pokazano v primeru (2).

- (5) a. * Smešen je takrat, **ko** da je ne bi zbudil, **ko** hodi po prstih.
- b. Smešen je takrat, **ko** da je ne bi zbudil, hodi po prstih.
- (6) a. * Vse preveč je tistih, **ki** ko naredijo izpit, **ki** mislijo, da znajo voziti.
- b. Vse preveč je tistih, **ki** ko naredijo izpit, mislijo, da znajo voziti.
- (7) a. * Ne sme se premakniti, **ker** če se premakne, **ker** mu lahko počijo kosti. (1,26)
- b. Ne sme se premakniti, **ker** če se premakne, mu lahko počijo kosti. (1,6)

Vezniško podvajanje v slovenščini je torej skladijski pojav, omejen zgolj na podredne stavke, ki jih v slovenščini lahko uvajata veznik *da* in pogojno tudi veznik *če*. To hkrati kaže, da primeri vezniškega podvajanja niso primeri napak v sami produkciji izven skladnje, saj bi v primeru, da gre za napake, pričakovali slovničnost vseh povedi, v katerih prihaja do podvajanja podrednega veznika.

Podvajanje veznikov je mogoče tako v podrednih stavkih, ki v povedi nastopajo kot stavčna dopolnila (prim. (1)), kot tudi v primeru prislovnodoločilnih odvisnikov, ki imajo v stavku vlogo modifikatorja (prim. (8)). Neslovničnost podvajanih konstrukcij v primerih (5a), (6a) in (7a) torej ni odraz razlike v zunanji zgradbi podrednega stavka in mora biti potemtakem lastnost podrednega stavka in ne rezultat zunanjih dejavnikov. Ob tem primera (1) in (8) pokažeta tudi, da na podvajanje ne vpliva niti notranja zgradba podrednega stavka. Pokazano je namreč, da so prislovnodoločilni odvisniki strukturno in interpretacijsko podobni vprašalnim povedim in da naj bi v določilu vezniške zveze imeli operatorja, ki stavku te vrste pripiše neodvisno interpretacijo (prim. Bhatt in Pancheva 2006, Haegeman 2009), česar za podredne stavke v vlogi stavčnih dopolnil ne moremo trditi. Mesto za podvajani veznik mora biti na razpolago tako v prislovnodoločilnih odvisnih stavkih kot tudi v podrednih stavkih, ki nastopajo v vlogi stavčnega dopolnila.

- (8) a. Je že tako, **da** ko ima hudič mlade, **da** jih ima veliko.
- b. Napisal jim je sporočilo, **da** ker ga jutri ne bo, **da** ne bodo v skrbeh.

Tradicionalno se veznike umešča v jedrno pozicijo leve periferije oziroma vezniške zveze. Če nadalje predpostavljamo, da se pojav vezniškega podvajanja vrši znotraj leve periferije podrednega stavka, bi morali biti za realizacijo tega pojava na razpolago vsaj dve jedrni poziciji, v katerih bi se prvi in drugi veznik podvajane konstrukcije lahko nahajala. Ob tem pa je treba zagotoviti tudi dodatno določilno pozicijo, ki bi gostila stavčni element, ki se nahaja med obema veznikoma. Iz tega sledi, da je za analizo pojava vezniškega podvajanja treba predpostavljati obstoj členjene leve periferije (Rizzi 1997), saj lahko le tako prilagodimo polje vezniške zveze, da bo ta zagotavljala zadostno število projekcij za vse stavčne elemente, ki se tja premaknejo ali so tam izvorno prisotni.

Pojav vezniškega podvajanja v slovenščini bom tako poskusila analizirati z aplikacijo analiz, ki so bile predlagane za podvajanje veznikov v romanskih jezikih, zaradi česar se v naslednjem poglavju, podrobneje posvetim tem analizam. Pred samo analizo pa je treba nekaj besed nameniti podatkom, ki so predstavljeni v prispevku.

1.1 Podatki

Podatki o sprejemljivosti posameznih primerov podvajanih vezniških konstrukcij in primerov, v katerih preverjam možnosti stave naslonk, so odraz sprejemljivostnih sodb 30 govorcev vipavsko-ajdovsko-goriške regije.⁴ Rezultati raziskave so prikazani v preglednici 1, v kateri so predstavljeni odgovori govorcev in numerične vrednosti⁵ vseh primerov, ki so bili vključeni v vprašalnik (vsi zgledi, zaradi omejitev v obsegu pričujočega prispevka, niso ponazorjeni s konkretnimi primeri, so pa v prispevku predstavljeni najbolj reprezentativni zgledi).

V preglednici prvi stolpec ponuja zglede posameznih primerov podrednih stavčnih konstrukcij, ki so jih ocenjevali govorcei, vsi ostali stolpci pa so namenjeni številskim vrednostim posameznih različic teh konstrukcij. Tako na primer zglede »*da ... ker*«, katerega različico iz stolpca 3, prikazuje primer (1), govorcei povprečno ocenjujejo z vrednostjo 2,93. Ocene primera (2), ki prikazuje neslovničnost podvajanja veznika *če* in pogojno sprejemljivost vstavljanja veznika *da*, lahko v preglednici najdemo v vrstici 17 itd. Poleg ocen primerov vezniškega podvajanja so v preglednici prikazane tudi ocene sprejemljivosti stave naslonk v posameznih primerih podvajanja, ki jih bom natančneje predstavila v 4. poglavju. Razlike v tisku so v tabeli rabljene zgolj za ločevanje različnih vrednosti.

⁴ Izprašanih je bilo 10 govorcev iz vipavske, 10 iz ajdovske in 10 iz goriške regije. Postavljeni sta bili starostna in spolna omejitev. Najvišja starost vseh izprašanih govorcev je 35 let, najnižja pa 18 (povprečna starost govorcev je 29 let). Od vseh izprašanih je bila polovica žensk in polovica moških (5 žensk in 5 moških iz posamezne regije).

⁵ Numerična vrednost za posamezen primer je vsota vseh sodb govorcev deljena s številom sodb. Število 1 označuje neslovničen stavek, 2 pogojno sprejemljiv stavek in 3 popolnoma sprejemljiv stavek.

POVPREČNA VREDNOST SPREJEMLJIVOSTNIH SODB GOVORCEV					
	KLITIKA PRED VRINJENIM STAVKOM	KLITIKA ZA VRINJENIM STAVKOM brez ponovitve C-ja	PODVAJANJE VEZNIKA (KLITIKA ZA PODVAJANIM VEZNIKOM)	VSTAVLJANJE VEZNIKA <i>DA</i> NA MESTO PODVAJANEGA VEZNIKA (KLITIKA ZA VSTAVLJENIM VEZNIKOM)	PODVAJANJE VEZNIKA (KLITIKA ZA PRVIM VEZNIKOM)
ki ... ko	2,9	2,83	1,3	1,6	1,03
ki ... ker	2,8	2,3	1,23	1,46	1,1
ki ... da	2,73	2,4	1,1	1,66	1
ki ... če	2,96	2,86	1,23	1,7	1,06
ko ... kdor	2,83	2,8	1,2	2,13	1,06
ko ... ker	2,63	2,43	1,67	2,37	1,2
ko ... da	2,86	2,03	1,2	1,83	1,13
ko ... če	2,86	2,66	2,2	1,86	1,43
ker ... ko	3	2,67	1,33	2,23	1,06
ker ... da	2,86	2,86	1,16	1,6	1
ker ... če	2,9	3	1,26	1,6	1,1
da ... kdor	2,8	3	2,73		1,3
da ... ko	2,83	2,93	2,86		1,3
da ... ker	2,96	3	2,93		1,43
da ... če	2,83	2,96	2,93		1,5
če ... kdor	2,8	2,4	2,1	2,43	1,63
če ... ko	2,73	2,16	1,4	2,4	1,46
če ... ker	2,83	2,3	1,6	2,33	1,13
če ... da	2,86	2,7	1,6	2,53	1,86
wh ... da ... ko	2,73	2,5	2,3		1,4
wh ... da ... ker	2,96 (ni klitike)		2,73 (ni klitike)		
wh ... da ... če	2,86		2,83		

Preglednica 1

2 Primeri in analize vezniškega podvajanja v romanskih jezikih

Pojav podvajanja veznikov ni omejen zgolj na slovenščino, tovrstne primere namreč najdemo tudi v romanskih jezikih. Na podobenost slovenskih in romanskih podatkov kaže primer (9a) iz španščine, ki ga lahko prevedemo v povsem vzporeden slovenski primer, naveden v (9b).

- (9 a. Me dijeron **que** el billete, **que** entonces, a tu (špa.)
meni povedali da vstopnice da potem tvojemu
padre, no se lo van a enviar.
očetu ne bodo poslali
»Povedali so mi, da tvojemu očetu _ ne bodo poslali vstopnice.«
(Villa-Garcia, 2012, str. 27, prim. (21b))
- b. Povedali so mi, **da** tvojemu očetu, **da** ne bodo poslali vstopnice.

Analize skladijskega podvajanja veznikov v romanskih jezikih pojav vezniškega podvajanja umeščajo v polje členjene leve periferije (prim. Rizzi 1997). Usmerjene so v iskanje natančnega mesta podvajanemu vezniku. V grobem se nagibajo v dve smeri, prve podvajani veznik postavljajo v jedro projekcije Fin (prim. Ledgeway 2005, Dagnac 2012), druge zagovarjajo pozicijo drugega veznika v jedru tematske

projekcije (prim. Paoli 2006, Mascarenhas 2007, Villa-Garcia 2012, Gonzalez i Planas 2014). V nadaljevanju predstavim ta tipa analiz.

2.1 Podvajani veznik in projekcija Fin

V francoskem narečju *oil* je vezniško podvajanje vezano na prisotnost časovne morfologije v stavku (Dagnac 2012). Tematsko zvezo *ech/ch' temps perdu* 'vsak trenutek zgubljen' lahko namreč v tem narečju gosti tudi stavek brez časovne morfologije, ki ga uvaja veznik *dé*, vendar je prisotnost veznika *che*, ki ga je v tem narečju mogoče podvajati, v tem stavku neslovnična, kot kaže (10). Ker se tematska zveza lahko nahaja v stavku brez časovne morfologije, podvajane veznikov pa ne, Dagnac (2012) sklene, da podvajanje veznikov ni povezano s tematsko projekcijo, temveč mora biti povezano s projekcijo Fin.

- (10) a. T' as raison Colas, faut tacher ech temps (fra.)
 ti imaš razlog Colas, moraš poskusit vsak trenutek
perdu_i dé l'_i rattraper.
 zgubljen C ga nadoknadiš
- b. *T' as raison Colas, faut tacher ech temps perdu_i **que** dé l'_i rattraper.
- c. *T' as raison Colas, faut tacher dé ch' temps perdu_i **qué** l'_i rattraper.
 »Prav imaš Colas, poskusiti moraš, kar je zamujeno, nadoknaditi.«
 (Dagnac, 2012, str 87, prim. (23))

Ledgeway (2005) predlaga, da gre v primeru podvajanja veznikov v južnoitalijanskih narečjih za dve kopiji istega veznika. Predpostavlja, da je jedro projekcije Fin izvorna pozicija veznika. V tej poziciji naj bi veznik preveril časovne in modalne oznake podrednega stavka, nato pa naj bi se ta isti veznik premaknil v jedro projekcije Force, kjer naj bi preveril še oznake za tip stavka (Ledgeway, 2005, str. 278). V primerih tipa (11) naj bi tako šlo za aktivacijo tematskega (oziroma tematsko-ožariščenega) polja, ki ga aktivirata zasedeni poziciji določil tematskih projekcij, v katerih se nahajata zvezi *de chilli dinare che eo agio vostri* 'od tega denarja, ki ga imam vašega' in *si non vi fusse troppo sconco* 'bi ne vam bilo preveč odveč'. V njunih jedrih sta realizirani kopiji veznika *che* 'da', ki se skozi premakne na poti do jedrne pozicije projekcije Force.

- (10) Pregove, madama, per l'amor de Dio, **che** (ita.)
 prosim vas gospa za ljubezen od Boga da
 de chilli dinare che eo agio vostri, **che** si non od
 tega denarja ki jaz imam vašega da bi ne
 vi fusse troppo sconco, **che** mi 'ndi impristiti una unca.
 vam bilo preveč odveč da mi bi posodili eno unčo.
 »Prosim vas, gospa, v imenu ljubezni Gospodove, ali mi lahko od tega vašega denarja,
 ki ga držim v rokah, če bi vam ne bilo preveč v nadlego, posodite eno unčo.«
 (Ledgeway, 2005, str. 388, prim. (53))

Kadar koli je v določilu projekcije tematsko-ožariščenega polja prisotna beseda ali besedna zveza, se to polje aktivira, veznik pa se v projekcijo Force premakne tudi skozi jedra aktiviranih projekcij. Tako lahko pride do realizacije kopij tega istega veznika v vsaki projekciji, skozi katero se je veznik premaknil (Ledgeway, 2005, str. 389), kar je v primeru (11) razvidno v pojavitvi veznika ob obeh tematskih zvezah, ter v jedru projekcije Force, ki uvaja podredni stavek *'ndi impristiti una unca 'bi posodili eno unčo'*.

2.2 Podvajani veznik in tematska zveza

Drugi veznik po mnenju Villa-Garcie (2012) ne more biti v jedru projekcije Fin, saj se lahko v španščini dislocirani elementi nahajajo tudi za drugim (podvajanim) veznikom, kot prikazuje primer (12). Dislocirani elementi, kot je v spodnjem primeru skladijski sestavnik *a tu padre 'tvojemu očetu'*, se iz svoje izvorne pozicije premaknejo v projekcijo leve periferije, ki se nahaja med projekcijo Force in projekcijo Fin. To je, kot trdi Villa-Garcia (2012), dokaz, da veznik, ki se nahaja pred predpostavljeno zvezo, ne more zasedati jedra projekcije Fin.

- (12) Me dijeron **que** el billete, **que** entonces, (špa.)
 meni povedali da te vstopnice da potem
 a tu padre, no se lo van a enviar.
 tvojemu očetu ne mu je bodo poslali
 »Povedali so mi, da tvojemu očetu _ ne bodo poslali vstopnice.«
 (Villa-Garcia, 2012, str. 27, prim. (21b))

Da jedro projekcije Fin v španščini ni primerna pozicija za podvajani veznik, dokazuje tudi primer (13). V španščini se znotraj leve periferije lahko pojavi več tematskih zvez, veznik pa lahko sledi čisto vsaki izmed njih (Villa-Garcia 2012), kar kaže na to, da je pozicija, v kateri se v španščini nahaja podvojeni veznik, lahko le jedro tematske projekcije.

- (13) a. Me dijeron **que** la madre de Angel, **que** (špa.)
 meni povedali da mama od Angela da
 al perro, **que** no le da de comer.
 psu da ne njemu dala za jesti
 »Povedali so mi, da Angelova mama psu ne daje jesti.«
 b. Dijo **que** el dinero, **que** a Juan, **que** se lo mandaban
 rekla da denar da Juanu da so ga poslali
 por correo.
 po pošti
 »Rekla je, da so Juanu poslali denar po pošti.«
 (Villa-Garcia, 2012, str. 28, prim. (22))

Prav tako so v španščini slovnične tudi povedi z mešanim vzorcem. Gonzalez i Planas (2014) navaja primere, v katerih je drugi veznik izražen le ob nekaterih predpostavljenih zvezah, kot je to prikazano v primeru (14).

- (14) a. Me dijeron **que** a tu hermana, en ese momento, **que** a tu hermana, en ese momento, meni povedali da tvoji sestri v tem momento, ese chollo de trabajo, **que** no se lo trenutku te dobre službe da ni so je querían ofrecer. želeli ponuditi
- b. Me dijeron **que** a tu hermana, en ese momento, meni povedali da tvoji sestri v tem trenutku **que** ese chollo de trabajo, **que** no se lo querían ofrecer. da te dobre službe da ni so je želeli ponuditi
- c. Me dijeron **que** a tu hermana, **que** en ese momento, ese chollo de trabajo **que** no se lo trenutku te dobre službe, da ni so je querían ofrecer. želeli ponuditi
 »Povedali so mi, da tvoji sestri, v tem trenutku, te dobre službe, niso želeli ponuditi.«
 (Gonzalez i Planas, 2014, str. 67, prim. (128))

V španščini lahko veznik sledi le tematskih zvezam, medtem ko v jedru projekcije, ki v določilu gosti novo zvezo in se v kontekstu izjavljanja še ni pojavila, veznika ni (Gonzalez i Planas 2014). Pojavitev drugega veznika za ožariščeno zvezo *solo dos portatiles* 'samo dva prenosnika', (15), je v španščini neslovnična (Villa-Garcia 2012). Ožariščene zveze se v hierarhični strukturi leve periferije nahajajo za tematskimi zvezami, kar pomeni, da je edina mogoča pozicija, v kateri se lahko pojavi podvajani veznik, jedro tematske zveze, ki v svojem določilu gosti sestavnik *a tu primo* 'tvojemu bratrancu'.

- (15) a. Me dijeron **que** a tu primo, **que** (špa.)
 mi pravijo da tvojemu bratrancu da
 SOLO DOS PORTATILES le robaron (no tres).
 samo dva prenosnika so ukradli (ne treh)
- b. *Me dijeron **que** SOLO DOS PORTATILES, **que** le
 mi pravijo da samo dva prenosnika da so
 robaron a tu primo (no tres).
 ukradli tvojemu bratrancu (ne treh)
 »Povedali so mi, da so tvojemu bratrancu ukradli samo dva prenosnika (ne treh).«
 (Villa-Garcia, 2012, str. 30, prim. (24a) in (24b))

Premik vprašalnice iz notranjosti stavka preko drugega veznika v španščini povzroči neslovničnost stavka. Medtem ko je premik vprašalnice v primeru (16b), v katerem je rabljen le en veznik, popolnoma sprejemljiv, povzroči v primeru (16a) neslovničnost stavka (Villa-Garcia 2012), saj se premik odvije preko drugega veznika. Na podlagi tega lahko sklepamo, da se podvajane vezniške konstrukcije v španščini obnašajo podobno kot skladijski otoki. Ob prisotnosti podvajane vezniške konstrukcije v stavku so preko nje onemogočeni skladijski premiki vprašalnic.

- (16) a. *Quien me dijiste **que** a tu madre **que** la va a llamar? (špa.)
 kdo meni rekel da tvojo mamó da bo poklical
- b. Quien me dijiste **que** a tu madre la va a llamar?
 kdo meni rekel da tvojo mamó bo poklical
 »Kdo si rekel, da bo poklical tvojo mamó?«
 (Villa-Garcia, 2012, str. 34, prim. (27))

V nasprotju s Paoli (2006), ki trdi, da so sestavniki, ki se morajo pojaviti med dvema veznikoma v levi periferiji, levo dislocirani (Paoli, 2006, str. 1075), Villa-Garcia (2012) na podlagi testa rekonstrukcije trdi, da so sestavniki, ki se nahajajo med dvema veznikoma, v tej poziciji zgenerirani oziroma izvorno locirani, za kar kot dokaz navaja primer (17). *Su* 'njegovega' je v primeru (17b) lahko poleg osebnega svojilnega zaimka tudi povratno svojilni zaimek, navezan na samostalniško zvezo *todo el mundo* 'vsak na svetu' le, če je na določeni stopnji derivacije stavka prišlo do spoštovanja načela A navezovalne teorije, ki narekuje, da mora biti zaimek *su* s pomenom 'svojemu (sinu)' navezan nižje v zgradbi stavka, torej v stavku, v katerem se nahaja tudi samostalniška zveza *todo el mundo* 'vsak na svetu' (Carnie, 2007, str. 142). Zaimek *su* v primeru (17a) pa je lahko le osebni svojilni zaimek, kar pomeni, da mora biti njegova izvorna pozicija višje v zgradbi stavka oziroma v domeni, v kateri ne more priti do spoštovanja navezovalnega načela A. Primer pokaže, da se v španščini posamezna zveza premakne v levo periferijo le ob odsotnosti drugega veznika.

- (17) a. Dice **que** en *su**_{i/j} hijo, **que** todo el mundo_i, (špa.)
 pravi da v njegovega sina da vsak na svetu
 tiene **que** confiar.
 ima da zaupa
 »Pravi, da mora vsak zaupati njegovemu sinu.«
- b. Dice **que** en *su*_{i/j} hijo, todo el mundo_i tiene
 pravi da v njegovega sina vsak na svetu ima
que confiar.
 da zaupa
 »Pravi, da mora vsak zaupati svojemu/njegovemu sinu.«
 (Villa-Garcia, 2012, str. 34, prim. (28))

Villa-Garcia (2012) poskuša razrešiti tudi primere neobvezne pojavitve drugega veznika. Predlaga, da je lahko drugi veznik izbrisan zgolj v primerih premika zveze čezenj (Villa-Garcia, 2012, str. 218). Kot dokaz navaja primer (18), v katerem se med veznikoma nahaja vstavljena viseča tematska zveza (*hanging topic* ali HTLD) *el balconesto* 'košarka'. Ena izmed ključnih značilnosti visečih tematskih zvez je namreč prav ta, da je določilo tematske projekcije njihova izvorna pozicija. Za neslovničnost stavka v (18a) je odgovorna odsotnost veznika, kar podpre trditev, ki jo poda Villa-Garcia, hkrati pa je ta primer tudi najbolj tehten argument v podporo predlogu, ki drugi veznik postavlja v jedro tematske projekcije.

- (18) a. *Me dijo **que** el baloncesto, ese deporte le encanta. (špa.)
 meni pravi da košarko ta šport ljubi
- b. Me dijo **que** el baloncesto, **que** ese deporte le encanta.
 meni pravi da košarko da ta šport ljubi
 »Rekla je, da je košarka šport, ki ga ima zares rada.«
 (Villa-Garcia, 2012, str. 219, prim. (224))

Za analizo pojava vezniškega podvajanja imamo torej dva tipa analiz, ki jih bomo v naslednjem poglavju skušali aplicirati na slovenščino in tako pojasniti slovenske primere.

3 Aplikacija predhodno opravljenih analiz na slovenske primere

Tako kot v francoskem dialektu oil je tudi v slovenščini pojavitev veznika *da* bolj kot na prisotnost tematske zveze vezana na prisotnost časovne morfologije v stavku, ki licencira vezniško podvajanje. To trditev ponazarja razlika med (19a) in (19b), saj je slednji neslovničen zaradi pojavitve veznika *da* v stavku, ki nima izražene časovne morfologije. Sklepamo lahko torej, da je pojavitev veznika *da* v stavku vezana na jedro projekcije Fin, v kateri se nahajajo oznake vezane na časovnost stavka.

- (19) a. Peter je hotel, ko ga ne bo nihče videl, prositi Metko za pomoč.
 b. *Peter je hotel, ko ga ne bo nihče videl, **da** prositi Metko za pomoč.

V nasprotju z južnoitalijanskimi primeri podvajanja veznikov okoli podrednih stavkov v slovenščini ne gre zgolj za realizacijo dveh kopij istega veznika, saj so v slovenščini slovnični primeri, v katerih sta prvi in drugi veznik različna, kot je to razvidno iz primera (20b). Primere, v katerih na mestu podvajanega veznika *če*, (20b), stoji veznik *da*, (20a), govorci sprejemajo neprimerljivo bolje.

- (20) a. Pametno bi bilo, če da se izogneš dezinterpretaciji, **da** mu svoje stališče jasno predstaviš. (2,53)
 b. Pametno bi bilo, če da se izogneš dezinterpretaciji, če mu svoje stališče jasno predstaviš. (1,6)

Če na mestu podvajanega veznika stoji veznik *da*, se izboljša celo slovničnost stavkov, ki so jih govorci ocenili kot popolnoma nesprejemljive, kot to pokaže primer (21).

- (21) a. *Vesela je, ker ko je lep dan, ker jo povabi na sprehod. (1,33)
 b. ? Vesela je, ker ko je lep dan, **da** jo povabi na sprehod. (2,23)

Da gre pri podvajanju veznikov v slovenščini za kopije istega elementa, ki se iz izvorne projekcije Fin lahko premika skozi jedra ostalih projekcij znotraj leve periferije in tam preverja svoje oznake (Ledgeway 2005), je vprašljivo tudi, ker bi morali ob taki analizi predpostavljati, da veznik *da* vsebuje tako oznake, potrebne za licenciranje modalnosti, prisotnosti časovne morfologije ter tip stavka, kot tudi oznake, vezane na licenciranje tematskih in ožariščenih zvez. Predpostavljati bi morali torej možnost vsaj pogojne sprejemljivosti pojavitve veznika *da* v vseh kontekstih, v katerih prihaja do

realizacije tematske ali ožariščene projekcije. Vendar pa to ne more biti opcija, kar pokaže neslovničnost pojavitve veznika *da* za ožariščeno zvezo v primeru (22).

- (22) A: Katero od Tinetovih igrač bi lahko podarili?
B: Traktorja (***da**) Tine ne bi pogrešal.
»Tine ne bi pogrešal traktorja.«

Stavki, v katerih se drugi veznik pojavi za tematsko zvezo, so v slovenščini slovnični, kar je bilo s primerom (4) prikazano že v uvodnem poglavju. Vendar pa so stavki, v katerih je veznik izražen za vsako tematsko zvezo, neslovnični. Prav tako so neslovnični stavki z mešanim vzorcem, kot kaže (23).

- (23) a. *Ne morem verjeti, **da** ko pospravlja stanovanje, **da** Andreja, **da** vsako soboto, **da** pomete smeti pod preprogo.
b. *Ne morem verjeti, **da** ko pospravlja stanovanje, Andreja, **da** vsako soboto, **da** pomete smeti pod preprogo.
c. *²Ne morem verjeti, **da** ko pospravlja stanovanje, **da** Andreja, vsako soboto, **da** pomete smeti pod preprogo.

V nasprotju s španskimi primeri je v slovenščini pojavitev drugega veznika za ožariščeno zvezo *samo dve pivi* sprejemljiva, kar pokaže primer (24).

- (24) Rekel je, **da** samo dve pivi, **da** je včeraj zvečer spil (in ne treh).

Iz primerov (4) in (24) je razvidno, da se drugi veznik v slovenščini lahko pojavi tako za tematsko zvezo kot tudi za ožariščeno zvezo, kar pomeni, da njegova pojavitev v stavku ni vezana na jedro tematske projekcije. Potencialno bi lahko drugi veznik povezovali z jedrom tako tematske in ožariščene projekcije kot projekcije Fin.

Slovenščina se od španščine razlikuje tudi po tem, da v slovenskih primerih ne moremo zaznati omejitev v premiku vprašalnice preko dvojne vezniške konstrukcije. Razlika v sprejemljivosti vprašanja, tvorjenega s premikom vprašalnice preko drugega veznika, (25a), in vprašanja, tvorjenega preko neizražene pozicije drugega veznika, (25b), je zanemarljiva. To bi lahko razumeli kot dokaz za prisotnost drugega veznika v stavčni zgradbi tudi takrat, kadar ta ni neposredno izražen.

- (25) a. Komu misliš, **da** ker pošteno dela, **da** pripada plačilo? (2,73)
b. Komu misliš, **da** ker pošteno dela, pripada plačilo? (2,96)

Zveze, ki se med obema veznikoma nahajajo, tam niso vedno tudi zgenerirane. Tako s pomočjo testa rekonstrukcije v primeru (26a) ne zasledimo kršitve navezovalnega načela A (Carnie, 2007, str. 142). Univerzalni kvantifikator *vsak* je v primeru (26a) lahko navezan tudi na anforični izraz *svojo*, ki ga v zgradbi stavka predhaja. Izvorna pozicija osebno svojilnega zaimka tako ne more biti projekcija leve periferije, temveč stavek, v katerem se nahaja univerzalni kvantifikator.

- (26) a. Rekel je, **da** svojo_i mam_i, **da** ima vsak_i rad.
b. Rekel je, **da** njegovo_i mam_i, **da** ima vsak_i rad.

Zaključimo lahko, da nobena izmed predstavljenih analiz vezniškega podvajanja ne more ustrezno razložiti slovenskih primerov. Vsi do sedaj raziskani primeri prikazujejo podvajanje kot konstrukcijo dveh fonološko enakih elementov. V primeru francoskih in italijanskih primerov se ta dva elementa kot kopiji istega veznika lahko pojavita v jedrih obrobni projekcij leve periferije, projekcije Force in Fin. To za slovenščino ne drži, saj veznika podvajane konstrukcije nista nujno fonološko enaka elementa. Ob tem se slovenski primeri ne skladajo niti z analizami španskih primerov, ki drugi veznik podvajane vezniške konstrukcije, ki ima značilnosti skladišnega otoka, postavljajo v jedro tematske projekcije.

4 Podvajanje veznikov in položaj naslonk v slovenščini

Primeri s podvajanjem veznikov so zanimivi tudi zato, ker dodatno podprejo trditev, da naslonke niso vezane zgolj na eno pozicijo znotraj stavčne zgradbe. Kažejo pa tudi na omejitve, ki naslonkam onemogoča plezanje v višje pozicije zgradbe stavka.

Franks (1998) ter Golden in Milojević Sheppard (2000) trdijo, da se slovenske naslonke nahajajo v jedru vezniške zveze. Franks predpostavlja, da se naslonka vedno premakne v prosto jedro najvišje funkcionalne projekcije, ki naslonko lahko gosti (Franks, 1998, str. 30). Vendar je primer (27) dokaz, da pozicija naslonk v slovenščini ni vezana zgolj na eno pozicijo znotraj stavčne zgradbe (jedrno pozicijo vezniške zveze), temveč lahko slovenske naslonke zasedajo več pozicij. V primeru (27) sta tako lahko mesti slovenskih naslonk znotraj vezniške zveze vsaj dve, pred ali za predpostavljeno zvezo. Njihova pozicija v stavku torej ni fiksna, kot za naslonke ugotavlja že Marušič (2008).

- (27) a. Mislim, da **mu**, ker pošteno dela, pripada plačilo. (2,96)
b. Mislim, da ker pošteno dela, **mu** pripada plačilo. (3)

Franks (1998) izpostavi, da naslonke v poziciji za intonacijsko zvezo v slovanskih jezikih v splošnem vodijo v zmanjšano sprejemljivost stavkov vsaj takrat, ko obstaja možnost pojavitve naslonke kje drugje v stavku (Franks, 1998, str. 32). Primer (27) pokaže, da to za slovenščino ne drži, saj je kljub možnosti pojavitve naslonke višje v zgradbi stavka razlika v sprejemljivosti primera (27a), v katerem se naslonka pojavi višje v stavčni zgradbi, in primera (27b), v katerem se naslonka pojavi v poziciji za intonacijski zvezo, zanemarljiva.

Se pa omejitve v stavi naslonk v slovenščini pojavi v primerih vezniškega podvajanja. Primer (28b) pokaže, da je pojavitev naslonke višje v stavčni zgradbi ob podvajanju onemogočena.

- (28) a. Mislim, da ker pošteno dela, da **mu** pripada plačilo (2,93)
b. * Mislim, da **mu**, ker pošteno dela, da pripada plačilo. (1,43)

Kot pokaže primer (28), je pozicija slovenskih naslonk "fiksna" zgolj v primeru onemogočanja premika višje v stavčno zgradbo, kot na primer v primeru (28b). Kadar za premik ni omejitve, kot v primeru (27), pa se naslonka lahko pojavi tako višje kot tudi nižje v stavčni zgradbi. Sklenemo lahko torej, da naslonke v slovenščini nimajo točno določene pozicije v stavčni zgradbi (prim. Marušič 2008) in da je jedro najvišje

stavčne projekcije (prim. Franks 1998, Golden in Milojević Sheppard 2000) zgolj ena izmed mogočih pozicij, v kateri se naslonke lahko pojavijo.

5 Zaključek

Pojav vezniškega podvajanja v slovenščini je skladijski pojav, ki ga lahko razlagamo zgolj ob predpostavki o členjeni levi periferiji (Rizzi 1997). S predhodno opravljenimi analizami podvajanja veznikov v romanskih jezikih ne moremo ustrezno razložiti pojava vezniškega podvajanja v slovenščini, kar potencialno pomeni, da se pojav vezniškega podvajanja v slovenščini razlikuje od tega pojava v tujih jezikih, ki jih prispevek obravnava. Mesto podvajanega veznika v slovenščini bi lahko gostili tako tematska in ožariščena projekcija kot tudi projekcija Fin, kar je v nasprotju z vsemi obstoječimi predlogi, ki zadevajo jezike, v katerih do podvajanja prihaja. Potencialno bi do razlik med slovenskimi in romanskimi jeziki lahko prihajalo tudi zaradi različnosti prvega in drugega (podvojenega) veznika v slovenščini, prvi in drugi veznik namreč nista isti element, kar dokazujejo primeri, v katerih se na mestu podvajanega veznika *če* pojavi veznik *da*.

Še o naslonkah. Podatki kažejo, da je pozicija slovenskih naslonk fiksna zgolj ob onemogočanju premika naslonke v višjo stavčno pozicijo. Podvajana vezniška konstrukcija je ena izmed ovir, ki naslonkam onemogoča zasedbo višje pozicije v hierarhični zgradbi stavka.

Viri in literatura

- Bhatt, Rajesh in Roumyana Pancheva, 2006: Conditionals. V *The Blackwell Companion to Syntax*, 1. Ur. M. Everaert, H. van Riemsdijk. Boston in Oxford: Blackwell. str. 638–687.
- Carnie, Andrew, 2007: *Syntax: A Generative Introduction*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing.
- Dagnac, Anne, 2012: How do you double your C? Evidence from an Oil dialect. V *Empirical issues in Syntax and semantics*, 9. Ur. C. Pinon. str. 77–94. Dostopno na spletnem naslovu: http://www.cssp.cnrs.fr/eiss9/index_en.html.
- Franks, Steven, 1998: Clitics in Slavic. V *Comparative Slavic Morphosyntax*. Indiana University. [citirano 3. 12. 2015]. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.indiana.edu/~slavconf/linguistics/frnks.pdf>.
- Gigafida, korpus slovenskega jezika. Dostopno na: <http://www.gigafida.net/> (maj 2016).
- Golden, Marija in Milena Milojević Sheppard, 2000: Slovene pronomial clitics. V *Clitics Phenomena in European Languages*. Ur. F. Beukema; M. den Dikken. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. str. 191–207.
- González i Planas, Francesc, 2014: On quotative recomplementation: Between pragmatics and morphosyntax. *Lingua* 146: 39–74.
- Ledgeway, Adam, 2005: Moving through the left periphery: the dual complementizer system in the dialects of southern Italy. *Philological Society* 103: 229–396.
- Marušič, Franc, 2008: Slovenian Clitics Have No Unique Syntactic Position. V *Formal Approaches to Slavic Linguistics*, 16: The Stony Brook Meeting 2007. Ur. A.

- Antonenko, J. Baily, C. Bethin. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications. str. 266–281.
- Paoli, Sandra, 2006: The fine structure of the left periphery: COMPs and Subjects: evidence from Romance. *Lingua*, 117: 1057–1079.
- Rizzi, Luigi, 2004: On the Cartography of the syntactic Structures. V The Structure of CP and IP. The Cartography of Syntactic Structures, 2. Ur. L. Rizzi. New York: Oxford University Press. str. 3–15.
- Rizzi, Luigi, 1997: The fine structure of the Left Periphery. V *Elements of Grammar*. Ur. L. Haegeman. Dordrecht: Kluwer. str. 289–330.
- Villa-Garcia, Julio, 2012: *The Spanish Complementizer system: Consequences for the Syntax of Dislocations and Subjects, Locality of movement, and Clausal structure*. Doktorska disertacija. Univerza v Connecticutu.

ANAFORIČNOST OBILJEŽJA RODA U HRVATSKOM JEZIKU

JANA WILLER-GOLD

University College London in Sveučilište u Zagrebu

Povzetek

Slovnčni spol ima v hrvaščini tri različne oblike, morfološki spol, tj. dogovorni spol, ki je določen glede na pripadnost sklanjatvenemu vzorcu, skladenjski spol, tj. dogovorni spol, ki ga določajo skladenjske okoliščine, in semantični spol, ki ga določa biološki spol nanosnika. Ti trije sistemi se prepletajo na ravni določilnika, kjer so shranjene informacije pomembne za povezovanje samostalniške zveze v njeni jezikovni vlogi z njeno vrednostjo v diskurzu. V jezikih, ki nimajo določenih in nedoločenih členov, ima spol določevalnika vlogo pri vzpostavljanju odnosa nanašanja na referenta anafore iz neposrednega jezikovnega okolja. Zato se v tem članku posveča pozornost razgrnitvi anaforičnosti slovnčne kategorije spola, ki zagotavlja koindeksacijo vzdolž diskurza, doprinese k individualizaciji ter kaže na variabilnost samega nanašanja v domeni določevalnika. S tem namenom bomo v članku natančneje določili jezikovna okolja, v katerih se pojavljata morfološki in semantični spol, okolja, v katerih pride do obveznega ujemanja v spolu, ter okolja, v katerih ima spol le eno vrednost, tj. kjer je ta izvedena iz nekega skupnega poimenovanja. Za konec je na podlagi različnih teoretičnih pristopov ponujena skica delovanja spola v diskurzu.

Ključne besede: hrvaščina, spol, morfološki spol, pripis spola, referent, individualizacija

Sažetak

Poznatost obilježja roda u hrvatskom jeziku leži u njegovoj trovalentnosti koja dopušta postojanje morfološkog roda, arbitraran rod određen deklinacijskim razredom, sintaktičkog roda, arbitraran rod određen strukturnim okruženjem, te semantičkog roda imenice, određen biološkim rodnom njezina referenta. Relevantno je uočiti da se ta tri sustava roda isprepliću u domeni odrednika gdje su sadržane informacije vezane za odnos imenice u njezinoj jezičnoj domeni s njezinom vrijednosti u ostvarenom diskursu. U jezicima koji ne poznaju članove, rod u domeni odrednika ima ulogu uspostavljanja odnosa referiranja na referenta anafore iz neposrednog diskursa. Stoga rad pažnju posvećuje razradi anaforičnosti obilježja roda koje osigurava koindeksaciju uzduž diskursa, doprinosi *individualizaciji* te ukazuje na varijabilnost u procesima iskazivanja i uspostavljanja individualnih obilježja u domeni odrednika. U tu svrhu definiramo okruženja u kojima se pojavljuje morfološki i semantički rod, u kojima dolazi do obavezne sročnosti u rodu te u kojima je vrijednost roda jedinstvena, tj. svedena na zajednički

nazivnik. Konačno, razmatrajući teorijske pristupe nudi se skica djelovanja obilježja roda u diskursu.

Ključne riječi: hrvatski jezik, rod, morfološki, dodijeljeni, referent, individualizacija

1 O rodu

Rod se u južno-slavenskim jezicima tradicionalno promatra iz perspektive uske povezanosti s deklinacijskim vrstama. Pripadnost imenice deklinacijskoj vrsti određuje se prema vrijednosti deklinacijskog morfema, tj. nastavka. U skladu s navedenom povezanosti roda i deklinacije može se izvesti jednoznačan odnos te zaključiti da se imenice koje završavaju na nulni morf (-Ø, -e ili -o) dekliniraju prema nulnoj deklinaciji te su muškog roda, imenice koje završavaju na -a i dekliniraju se prema -a deklinaciji su ženskoga roda, a one koje završavaju na -o (ili -e) su srednjeg roda (Barić i sur. 2005).

Nadalje, imenicama koje završavaju u nominativu na -e ili -o moguće je pripisati pripadnost muškom ili srednjemu rodu s obzirom na ujednačenost oblika u NAV unutar iste deklinacije. Pa su tako imenice kojima su N, A i V oblično jednaki imenice srednjeg roda, dok su one koje rade razliku između zavisnih/kosih i nezavisnih padeža imenice muškog roda (=kosi/nezavisni su N i V, ostali su zavisni).

Promatranje kategorije roda u slavenskim jezicima isključivo iz uske perspektive uzajamne sveze deklinacijske vrste i roda, zahtijeva dodatno razjašnjavanje u primjera gdje ta uzajamna sveza naočigled puca. Tome za primjer služe imenice koje ukazuju na pomanjkanje jedan na jedan sveze roda imenice i njezinog nastavka u nominativu, te sukladno tome i odgovarajuće deklinacijske klase. Uzmimo za primjer imenicu *sluga* koja završava na -a te se sukladno deklinira prema deklinaciji prema kojoj se sustavno dekliniraju imenice ženskoga roda. Slične su prirode imenice *vlastela* ili *djeca* koje završavaju na -a te je sukladno prema, nazovimo je *teorijom uzajamnosti* (roda i deklinacije), predviđeno da su te imenice imenice ženskoga roda što predviđa da će se te imenice na svim jezičnim razinama, od fonološke, preko sintaktičke, do semantičke, a ne isključivo morfološkoj, ponašati kao imenice ženskoga roda.

Međutim, upotrijebimo li navedene imenice u okruženju imenskog, (1), ili glagolskog pridjeva, (2),

- (1) Pošteni sluga. (Poštenog slugu.)
- (2) Sluga (je) došao.

uočavamo da u tom procesu slaganja (sročnosti) u obilježju roda između imenice i pridjeva dolazi do sročnosti u muškom rodu, a ne kako je bilo predviđeno *teorijom uzajamnosti* (roda i deklinacije), do sročnosti u predviđenom ženskom rodu. Za razliku od imenice *sluga*, imenice *djeca* ili *vlastela*, u okruženju imenskog pridjeva izazivaju sročnost na imenskom pridjevu u ženskom rodu u A, (3) ili (4).¹ Međutim, prilikom sročnosti s glagolskim pridjevom u N uočavamo nesustavnost u odnosu jednine i množine unutar same deklinacije, (5) i (6). Primjer (3) deklinacijski predviđa sročnost

¹ Usporedi prema obilku sa sročnosti u A imenskog pridjeva i imenice ravnalo koja morfološki pripada prototipičnoj deklinaciji imenica u srednjem rodu na -o, u jednini, (i), i množini, (ii):

- (i) Lijepo ravnalo.
- (ii) Lijepa ravnala.

u ženskom rodu jednine, dok u sintaktičkom okruženju u kojem imenska skupina s imenicom *djeca* stupa u odnos sročnosti s glagolskim pridjevom uočavamo da se glagolski pridjev iskazuje slaganje u srednjem rodu u obilježju roda i u množini u obilježju broja, (5). Uzmemo li vrijednost roda na glagolskom pridjevu, zavisnom element odnosa sročnosti, za indikator vrijednosti roda imenice, tj. imenske skupine, zaključujemo da je u tom okruženju rod imenice, nezavisnog elementa odnosa sročnosti, srednji, a ne ženski rod.²

- (3) Lijepu djecu.
- (4) Lijepu vlastelu.
- (5) Lijepa djeca su se igrala.
- (6) Lijepa vlastela je šetala.

Stoga, s obzirom na to da nije moguće u okruženju glagolskog pridjeva provjeriti ponašanja promatrane imenice *djeca* s obzirom na sročnost ne samo u N već i u A, na temelju broja potrebno je zaključiti da je imenica promijenila deklinacijsku vrstu, a time i rod (ženski u srednji). Te konačno, promotrimo li primjer imenice *vlastela* u sintaktičkom okruženju koje zahtijeva sročnost u obilježju roda imenice i imenskog ili glagolskog pridjeva uočavamo da na semantičkoj razini *vlastela* usprkos sročnosti u skladu s deklinacijom u rodu i broju, u primjeru (6) semantički joj je referent skup pojedinaca koji sačinjavaju *vlastelu*, a ne jedinstvena individua, kao što je to slučaj za imenicu *sluga*. Imenice koje su na opisan način oprimjerene u sintaktičkom i semantičkom okruženju prikladno su nazvane *hibridnim imenicama* (Corbett 1983, 1983, 1991, Wechsler and Zlatić 2000, 2003, Alsina and Arsenijević 2012).

Dakle, zanimljivost obilježja roda leži u njegovoj dvostrukoj trovalentnosti. S jedne strane, poznajemo trovalentnost samog obilježja roda -muški, ženski i srednji; dok s druge strane, možemo razlučiti vrijednosti roda po tima jezičnim razinama: (i) morfološki rod imenice, arbitraran rod određen morfološki deklinacijskom vrstom, *sluga.F*, *vlastela.F*, *djeca.F*; (ii) sintaktički rod imenice, određen sintaktičkim okruženjem slaganjem imenice i pridjeva, *sluga.M-M/F-F*, *vlastela.F-F(sg)/N(pl)*, *djeca.F-N(pl)* (NB. Doprinos obilježja broja.); (iii) semantički rod imenice, određen biološkim rodom referenta imenice (i zamjenice), *sluga.?*, *vlastela.?*, *djeca.?*;³ te, konačno, *referentni* rod imenice, pojedinac, *sluga*, ili skup pojedinaca, *vlastela* i *djeca*.

S obzirom na postojanje takozvanih *hibridnih imenica*, ili *kameleon imenica*, koje s obzirom na jezičnu razinu u kojoj se ostvaruju olako mijenjaju deklinaciju, a time i rod, te ne osiguravaju uvijek jednoznačno razlučivanje s obzirom na morfološki rod i broj imenice svojeg referenta, dovodi se u sumnju prediktabilna vrijednost deskriptivne teorije kao što je *teorija uzajamnosti* (roda i deklinacije) te vrijedi postaviti pitanje definicije, no možda i važnije, uopće uloge koju rod ima u jeziku. Postoji li sukladno većem broju jezičnih razina ujedno i veći broj različitih rodova u jeziku? Te gdje je, ako uopće i negdje *je*, osigurana ta jedinstvenost roda. S time u svezi u nastavku ovoga rada, razmatramo jezične razine u kojima se izražava uloga roda u jeziku, te u kojima je ona svedena na zajednički nazivnik (domena odrednika).

² NB. Vrijednosti obilježja roda u okruženju glagolskog pridjeva doprinosi i obilježje broja.

³ Upitnikom, ?, je obilježen nepoznat, neodređen, nevažan ili nepostojeći referent imenice.

U onome što slijedi posebnu pažnju posvećujemo rezultatu sročnosti u rodu između subjekta i glagolskog pridjeva, pri čemu se rezultat uspostavljenog odnosa sročnosti očituje, a time i da iščitati, iz vrijednosti obilježja roda na glagolskom pridjevu, zavisnom elementu. Diskusija će razmatrati tezu da je jednoznačnost definicije roda osigurana u diskursu, a sam rod je definiran kao podvrsta anaforičkog izraza koji ima ulogu da jednoznačno ukaže na svojeg referenta, antecedenta – tako da osigura usuglašavanje svih jezičnih razina.

2 Od morfološkog prema sintaktičko-semantičkom razumijevanju roda

Dok u postavljenom promatranju roda, uskom prožimanju sustava roda i deklinacijske vrste razlikujemo tri roda: muški, ženski i srednji rod, pri čemu muški i ženski rod predvode njima svojstvenim deklinacijskim vrstama, deklinacijska vrsta srednjeg roda uvelike biva paralelna deklinaciji muškog roda. No, razmotrimo li pitanje roda na sintaktičkoj i semantičkoj jezičnoj razini, zanimljivo je uočiti da možemo razabrati upotrebu samo dva roda tog tro-rodnog sustava, muški i srednji. Ta se dva roda ostvaruju u sintaktičkim i semantičkim okruženjima u kojima dolazi do obaveznog uspostavljanja odnosa sročnosti između subjekta i predikata kao i iskazivanja vrijednosti obilježja koja podliježu tom odnosu sročnosti; u kojima je rod referenta za trenutno stanje u diskursu ili nepoznat ili nevažan ili nepostojeći; te, pri čemu se rezultat odnosa sročnosti na predikatu očituje kao takozvani *pridruženi* rod.

Muški rod na predikatu pronalazimo u diskursnim okruženjima u kojima je rod referenta subjekta diskursno nepoznat, na primjeru upitnih i neodređenih zamjenica, (7) i (8), ili kada je referent imenske skupine skup pojedinaca različitog biološkog roda osoba različitoga spola ili gdje nije važno ili nije definirano kojega su roda referenti subjekta, na primjer (9) i (10).

(7) Tko se našao u liftu?

(8) Ne(t)ko, ni(t)ko, sva(t)ko, i(t)ko se nije našao u liftu.

(9) Žene i djeca su se našli u liftu.⁴

(10) Njih dvoje su se našli u liftu.⁵

Budući da referent muškog roda na glagolskom pridjevu ne proizlazi iz odnosa sročnosti s nezavisnim elementom, tj. referentom, morfološki muškog roda, te nije

⁴ Usporedi primjer (9) s primjerom (i) u kojemu su koordinirane dvije imenice morfološki, ali i s obzirom na referenta u diskursu, muškog roda:

(i) Otac i sin su se našli u liftu.

⁵ Usporedi primjer (10) s primjerom (i) u kojemu je iskazan pomoćni glagol te je vrijednost sročnost u rodu iskazana na glagolskom pridjevu srednjeg roda, i s primjerom (ii) u kojemu nije iskazan pomoćni glagol te je vrijednost sročnosti u rodu iskazana na glagolskom pridjevu u muškom rodu:

(i) *Njih dvoje su se našlo u liftu.

(ii) *Njih dvoje se našli u liftu.

Usporedbom izloženih primjera ponovo uočavamo stupanj doprinosa obilježja broja vrijednosti obilježja roda u okruženju glagolskog pridjeva (vidi fn. 2). S obzirom na prostorno ograničenje ovoga rada, uočenu potrebu za detaljnijom diskusijom o međudjelovanju obilježja broja i roda za sada ostavljamo po strani te upućujemo zainteresiranog čitaoca da jedno od mogućih

isključivo pojedinac-živo biće biološki muškog roda, dakle u okruženjima u kojima leksička vrijednost roda nije dostupna, uzimamo da muški rod u tim instancama upućuje na u diskursu nepoznatog referenta, (7), ili referenta neutralnog po pitanju roda, (8), (9) i (10). Ovdje vrijedi naglasiti i podsjetiti da u opisanim okruženjima vrijednost roda ne proizlazi iz leksičkog roda imenice već iz sintaktičko-semantičkog (diskursnog) uvjetovanja slaganja subjekta i predikata, što je ponajviše uočljivo na primjeru spomenutih *hibridnih imenica*, (3)-(6), koordiniranog subjekta, (9)⁶, i upitnih i neodređenih zamjenica, (7) i (8). Dakle, dok muški rod na predikatu ima funkciju *razrješavajućeg* roda u jasno određenim sintaktičko-semantičkim (diskursnim) okruženjima, u kojima nije nužno deklinacijski istovjetan s biološkim rodom referenta imenice; taj se muški rod, uvelike razlikuje od leksičkog muškog roda čiji je referent isključivo pojedinac-živo biće biološki muškog roda i muške deklinacijske vrste.

Zanimljivo je također opažanje da srednji rod ima sličan potencijal *dodijeljenog-razrješavajućeg* srednjeg kao i muškog roda, ali u sintaktičkim okruženjima obavezne sročnosti. Srednji se rod na predikatu pojavljuje u upitnim, (11), i bezličnim rečenicama, (12) i (13); u domeni brojevnog pridjeva, (14), ili biološki još neodređenog referenta imenice, (15).

- (11) Što se radilo?
- (12) Radilo se.
- (13) Njih dvoje se našlo u liftu.
- (14) Dvoje ih se našlo u liftu.
- (15) Dobra djeca su se našla u liftu.

Međutim, mjesto na kojem najočitije dolazi do izražaja pucanje usporedbe između muškog i srednjeg *dodijeljenog* roda je na primjeru imenske, (9), i rečenične, (16), koordinacije. Vrijedi istaknuti, da upravo taj kontrast razrješavanja imenske koordinacije muškim, (9), a rečenične srednjim rodom, (16), ukazuje na važnost koordinacije kao pivotalnog podatka u razumijevanju umetanja imenice u diskurs.

- (16) (To) da su se našli u liftu i (to) da Ivan to zna je očito/*su očiti.⁷

Međutim za razumijevanje uočene razlike vrijedi detaljnije sagledati okruženja u kojima se ostvaruje *dodijeljeni* srednji rod. To su primjeri okruženja u kojima dolazi do sročnosti u rodu s nezavisnim elementom koji sam nije leksički određen za obilježje roda zato što je glagolske, a ne imensko-referentne prirode. Primjer takvih nezavisnih elementa su rečenice, (18), i razne vrste količinskih priloga, (19) (usp. (20) i (21)). U primjeru (18) zavisni element pokazna zamjenica stupa u odnos sročnosti s rečenicom; dok u primjeru (19) zavisni element glagolski pridjev stupa u odnos s (rascijepanom) količinskom skupinom, npr. *mnogo muškaraca*. Odsutnost semantičke obaveze da *dodijeljeni* srednji rod pridjeva sudjeluje u odabiru referenta koji je individua,

sagledavanja navedene teme potraži u terminima puna i prazna sročnost u Willer-Gold (prihvaćeno).

⁶ Vidi Bošković (2009), Willer-Gold et al. (2016).

⁷ Zanimljivo je napomenuti da koordinacija dvije imenice srednjeg roda u jednini potiče sročnost na glagolskom pridjevu u muškom, a ne srednjem rodu množine, (i):

- (i) Ravnalo i pero su kupljeni/*a u dućanu.

omogućuje srednjem rodu da se pojavljuje u sintaktički neutralnim okruženjima u kojima referent nije imenska individua već na primjer događaj, (18) ili količina, (19) i (21). Tu tezu dodatno potvrđuje primjer (17) gdje je referent nezavisnog elementa događaj, (7), a ne pojedinac-živo biće, (20).

- (17) Što/*Tko se dogodilo?
- (18) Ivan je saznao to/*taj da se su se njih dvoje našli u liftu.
- (19) Pet(ero)/Puno/Mnogo se muškaraca našlo/*i u liftu.
- (20) Samo/Mnogi/Svi/Ti/Naši su se muškarci našli/*o u liftu.
- (21) Dvoje ih se našlo/*i u liftu.

Za razliku od muškog i srednjeg roda, slaganje predikata u ženskom rodu se pojavljuje kada je iz prethodnog diskursa već unaprijed poznato da skupini referenata pripadaju (i) žene, usp. (23)⁸ i (24) s (25), a pri čemu nije, (25), ili je važno koje od tih žena, tj. njihovi referenti *podliježu sročnosti*, (26).⁹ Te, očekivano, u okruženju u kojemu je nezavisni element odnosa sročnosti biološki i morfološki, tj. leksički, imenica ženskog roda ili zamjenica imenice ženskog roda, osobna zamjenica referenta koji je ženskog roda, (27).

- (23) *Tko se našla u liftu?
- (24) *Ne(t)ko, ni(t)ko, sva(t)ko, i(t)ko se nije našla u liftu.
- (25) Neke (od njih) su se našle u liftu.
- (26) Njih dvije su se našle u liftu.
- (27) Žene/One su se našle u liftu.

Na temelju izloženoga nudimo definiciju *sintaktičkih* okruženja - to su ona okruženja obavezne sročnosti subjekta i predikata u kojima rod na zavisnom članu toga odnosa u svrhu svoga vrednovanja nema pristup vrijednosti roda imenice bilo preko njezinog nastavka, tj. deklinacije, morfološke razine, bilo preko njezinog referenta, semantičke razine. U sljedećem poglavlju ukazujemo na proces *individualizacija* koji djeluje na razini diskursa i time doprinosi vrednovanju roda zavisnog člana (čak i) u opisanim *sintaktičkim* okruženjima te razrješuje koji element diskursa utječe na odabir muškog ili srednjeg *dodijeljenog* roda u strukturom izjednačenim okruženjima (usp. (10) i (13)).

3 Rod u diskursu

Trenutak uklapanja određene imenice u diskurs je trenutak uspostavljanja, fiksiranja, referenta te imenice. U imenica čija je vrijednost roda očuvana na svakoj jezičnoj razini, (27), uspostavljanje zavisi od vrijednosti obilježja imenice koja su određena, prisutna, već u trenutku kada imenica pristupa procesu sročnosti, i koja sukladno tome bivaju očuvana kroz cijelu derivacijsku povijest, odnosno strukturne odnose u koje ona ulazi i operacije kojima ona podliježe. Za potpunije razumijevanje sustava roda, stoga je zanimljivije razmotriti primjere u kojima je rod imenice *nestabilan* ili u potpunosti

⁸ Usp. (i) Koja (od njih) se našla u liftu?

⁹ Primjer (26) jasno ukazuje na razliku između poznatosti i (ne)određenosti (npr. Haspelmath (1997), Ionin (2006); Katunar i sur. (2012)).

odrediv tek iz strukturnih odnosa u rečenici te njezinog položaja u diskursu, usp. (21) s (10) i (26).

Promotrimo pažljivije dolje ponovljene primjere (28), (29), (30) i (31). U tim primjerima namjerno uzimamo umjesto imenice osobnu zamjenicu, kako bismo osigurali neutralno okruženje s obzirom na (leksički) rod imenske skupine, drugim riječima rod zamjenice isključivo je određen referentom *individue* - imenice (pojedince-živog bića) iz *neposredno* prethodne rečenice (N) ili pojedinca-živog bića u trenutno dostupnom izvanjezičnom diskursu (I).

- (28) Dvoje ih se našlo/*i u liftu.
- (29) Njih dvoje su se našli u liftu
- (30) Njih dvije su se našle u liftu.
- (31) *Dvoje ih su se našli u liftu.

U primjeru (28), subjekt koji stupa u odnos sročnosti s predikatom je količinska skupina (Q), *dvoje (ih)*, te ona uvjetuje ostvarivanje vrijednosti obilježja roda na zavisnom elementu (*dodijeljeni* srednji rod). U primjeru (29), subjekt je imenska skupina (N), *njih (dvoje)*, usp. (30), te je ona ta koja definira vrijednost obilježja roda na zavisnom elementu (*dodijeljeni* muški rod). Podsjetimo da *dodijeljeni* muški rod ukazuje na skup referenta subjekta nepoznata, neodređena roda te da nisu postavljene restrikcije na rod pojedinaca koji su obuhvaćeni referentom subjekta, taj skup mogu sačinjavati pojedinci muškog i/ili ženskog i/ili srednjeg roda, usp. (7) do (10). Za razliku od primjera (29), u primjeru (30) referent subjekta su isključivo dva pojedinca ženskog roda što se očituje slaganjem u ženskom rodu s glagolskim pridjevom te iskazanim pomoćnim glagolom. Te konačno, neprihvatljivost primjera (31), proizlazi iz nepodudaranja vrijednosti (*dodijeljenog* srednjeg) roda nametnutog od sintaktičkog okruženja, u kojemu je subjekt količinska skupina, *dvoje (ih)*, te nepoznatog i neodređenog roda referenta što se očituje u vrijednosti sročnosti u (*dodijeljenom*) muškom rodu na glagolskom pridjevu te iskazanim pomoćnim glagolom, usp. (29) i (30).

Važno je primijetiti razliku u strukturnom položaju kao i količini iskazanih obilježja zamjenice u primjerima (28) i (31), u usporedbi s primjerima (29) i (30). U posljednja se dva primjera ostvaruju sva tri obilježja osobne zamjenice (puna zamjenica, a ne klitika) koja je pomaknuta izvan domene količinske skupine (32), u domenu u rečenici iz koje joj je dostupno stupiti u odnos sa svojim antecedentom te tako osigurati vrijednost roda referenta zamjenice te njoj zavisnog elementa. U skladu s opažanjima o *poznatosti* i *određenosti* referenta subjekta uzimamo da je mjesto u strukturi na koje je pomaknuta zamjenica domena (imenskog ili rečeničnog) odrednika (DP ili CP)¹⁰, (33) (Haspelmath 1997, Ionin 2006; Szabolcsi 1987, Cinque 2002, Haegeman 2004, Belletti 2005, Leonetti 2007, Caruso 2011);¹¹ koja je i sama uklopljena u širu domenu diskursa (preciznije obavijesnog ustrojstava) (Aboh 2004, 2007, Neeleman et al. 2009, Szendroi

¹⁰ Usp. (i) Njih su se dvije našle u liftu. Ovdje ostavljamo po strani točan položaj u strukturi na koji se pomiče zamjenica budući da ta rasprava ne utječe na ovdje izloženo.

¹¹ Domena odrednika je ujedno i viši položaj u strukturi s kojega zamjenica c-komandira odnos sročnosti uspostavljen između subjekta i predikata (vidi Willer-Gold (prihvaćeno) za razrađeniji prikaz problema i formalni pristup opisanim primjerima).

2010, Cruschina 2010, Kučerova and Neeleman 2012, Willer-Gold 2013). Razradi se te teze vraćamo na kraju poglavlja.

- (32) [...[Q_j [N_i]] ... V_j]
 (33) [... [DP/CP [N_i [Q_j [t_N]]] ... V_i]

Iz navedenog proizlazi da domena odrednika sadrži podatke vezane za odnos imenice u jezičnoj domeni s njezinom vrijednosti u ostvarenom diskursu. U jezicima koji ne poznaju članove, kao što je hrvatski (Progovac 1998, Bošković 2008, Caruso 2011, Willer-Gold 2013, Katunar et al. 2014, Stanković 2015), imenske ili količinske skupine u domeni odrednika često imaju ulogu *ukazivanja* na referenta, odnosno individuu u neposredno prethodnoj rečenici ili u trenutno dostupnom izvanjezičnom diskursu tim putem *crpeći* vrijednosti obilježja roda. Stoga uzimamo da je domena odrednika ta koja uspostavlja odnos koindeksacije zamjenice s imenicom iz neposredno prethodnog iskaza (N) ili pojedincem iz trenutno dostupnog izvanjezičnog diskursa (I), u svrhu vrednovanja obilježja roda zamjenice u svojoj domeni te konačno i glagolskog pridjeva, od nje zavisnog elementa. Rezultat toga procesa nužno zadovoljava dva uvjeta: prvo, referent zamjenice u domeni odrednika jest ista individua koja je odabrana referentom njezina antecedenta; drugo, uspostavljen je odnos *unazadnog* među-rečeničnog i rečenično-diskursnog ukazivanja (tzv. *bliska anaforičnost* i *unazadna deiksa*), kao što je to prikazano u (32).

- (32) Individualizacija
 antecedenti [...[anafora_i] i=rod
 |<-----|

Opisani proces nazivamo *individualizacijom*, (32) (Willer-Gold prihvaćeno). *Individualizacija* ili trenutak uklapanja u diskurs je trenutak uspostavljanja, fiksiranja, referenta subjekta. Vrijedi uočiti da taj proces ne uvjetuje morfološka ili semantička (leksička) vrijednost roda određene imenice, (27), niti vrsta subjekta, usp. (27), (28) i (29), kao niti naizgled *nasumično* motivirane sintaktičke manipulacije, usp. (28) s (29) i (30), već njezina vrijednost u trenutnom kao i prethodnom diskursu koja motivira strukturne odnose u koje taj subjekt ulazi s predikatom kako bi osigurala usklađivanje roda s vrijednosti roda njezina antecedenta, tj. imenice (N) ili pojedinca (I), nametnutog od *bliske anaforičnosti*. Pojednostavljeni prikaz procesa *individualizacije* za primjer (28) je izložen u (33), a za primjere (29) i (30) u (34).

- (33) N/I [...[D [Q_j [N_i]]] ... V_j]
 (34) N/I [... [D [N_i [Q_i [t_N]]] ... V_i]

Međutim, budući da je uspostavljanje anaforičnosti površinski fenomen, te sukladno zahtjeva da obilježje roda subjekta bude iskazano i na predikatu (imenskom ili glagolskom pridjevu) odražavajući tako konačno stanje derivacije; nije neočekivano to da je upravo obilježje roda to koje osigurava koindeksaciju uzduž diskursa te doprinosi *varijabilnosti*, ali i sustavnosti, u procesima iskazivanja i uspostavljanja obilježja roda u domeni odrednika.

Za kraj nam stoga ostaje osvrnuti se na sljedeće pitanje: Imajući na umu da su primjeri od (28) do (30), kao i primjer (13), posvjedočene rečenice hrvatskog jezika, što uvjetuje u datom trenutku ostvaraj isključivo jednog od četiri primjera? Što određuje koji će se od dva *dodijeljena* roda ostvariti na glagolskom pridjevu te ujedno potaknuti iskazivanje pomoćnoga glagola, usp. (13) i (29)? U tu svrhu vraćamo se *poznatosti* i *određenosti* te ih dovodimo u odnos s *bliskom anaforičnosti* i *unazadnom deiksom* u domeni obavijesnog ustrojstva.

- (35) A: Kojih dvoje se našlo u liftu? B: Njih dvoje se našlo u liftu.
(36) A: Koliko ih se našlo u liftu? B: Dvoje ih se našlo u liftu.
(37) A: Tko se našao u liftu? B: Njih dvoje su se našli u liftu.
(38) Ivana i Marko su ujutro zajedno ušli u zgradu i uzeli lift. I premda su se u nekom trenutku razišli, (Marko je otišao u svoj ured, Ivana u kopiraonu)... A: Njih dvoje su se našli u liftu.

Primjer (28) je prihvatljiv u okruženju *količinskog fokusa*, (35), u kojemu referent subjekta nije poznat niti je deiktičan, te sukladno tome ne dolazi do izvlačenja zamjenice iz domene količinske skupine u svrhu *crpljenja* roda od referenta, niti do slaganja predikata sa subjektom u rodu referenta antecedenta. Primjer (13) je prihvatljiv u okruženju *kontrastivnog fokusa*, (36), u kojemu referent subjekta nije poznat ali je deiktičan, te sukladno tome dolazi do izvlačenja zamjenice u svrhu *crpljenja* roda referenta antecedenta u trenutnom izvanjezičnom diskursu, no ujedno ne i do slaganja predikata sa subjektom u rodu referenta imeničkog antecedenta. Primjer (30) je prihvatljiv u okruženju *identifikacijskog fokusa*, (37), u kojemu referent subjekta nije poznat ali je deiktičan, te sukladno tome dolazi do izvlačenja zamjenice u svrhu *crpljenja* roda od referenta imeničkog antecedenta, kao i do slaganja predikata sa subjektom u rodu referenta imeničkog antecedenta. Primjer (29) je prihvatljiv u okruženju *nastavljajućeg topika*, (38), u kojemu je referent subjekta poznat ali nije ujedno i deiktičan, te sukladno tome dolazi do izvlačenja zamjenice u svrhu *crpljenja* roda od referenta imeničkog antecedenta, kao i do slaganja predikata sa subjektom u rodu referenta imeničkog antecedenta. Iz provedene analize proizlazi da je domena *dodijeljenog* muškog roda domena odrednika, dok to nije nužno slučaj za *dodijeljeni* srednji rod.

Konačno, iz provedene analize zaključujemo da je domena odrednika mjesto ispreplitanja dva trovalentna sustava roda, te da je ona vođena vrijednostima te rečenice uklopljene u širu domenu diskursa (preciznije obavijesnog ustrojstva).

4 Zaključak

Promatranju sustava roda vrijedno je pristupiti iz tri smjera – imeničkog i sintaktičkog, te diskursnog.

Imenički pristup rodu pretpostavlja da uspostavljanje referenta imenice zavisi od vrijednosti obilježja imenice koja su određena i prisutna već u trenutku kada imenica pristupa procesu derivacije (*teorija uzajamnosti*), i koja sukladno tome osiguravaju istovjetnost vrijednosti obilježja roda kroz derivacijsku povijest motivirajući vrijednosti na zavisnim elementima s kojima ona ulazi u odnose sročnosti (usp. *hibridne imenice*) prije ili nakon sintaktičkih operacija kojima ona podliježu (usp. *dodijeljeni* srednji vs.

muški rod). Ukratko, obilježja koja su supstanca slaganja svojim inherentnim vrijednostima osiguravaju jednakost vrijednosti toga obilježja na svim jezičnim razinama. Sukladno vrijednost obilježja imenice, interpretirana na semantičkoj razini odgovaraju onima na morfološkoj. Leksička vrijednost obilježja roda sama po sebi može biti informativna i interesantna, no njezina je teorijska vrijednost nečitka bez dovođenja u odnos sa strukturnim položajem i diskursnim okruženjem u kojemu se ona ostvaruju. *Sintaktički pristup rodu* pretpostavlja, da imenica u trenutku kada pristupi procesu derivacije, nužno podliježe relevantnim sintaktičkim operacijama vrednovanja obilježja predikata u svrhu uspostavljanja domene sročnosti. A, jednom kada je imenica uklopljena u diskurs, obilježja roda su te imenice najrecentniji odraz njezine derivacijske povijesti. Ukratko, obilježja koja su supstanca slaganja podliježu sintaktičkim, strukturnim, manipulacijama.

No, čak i ako prihvatimo teze oba pristupa, da (vrijednosti) obilježja roda nose morfološke i semantičke podatke s kojima stupaju u sintaktičke odnose, njihova je vrijednost nevažna bez dovođenja u odnos vrijednosti obilježja imenice u podlozi subjekta s jedinicama neposredno prethodnog iskaza – *diskursni pristup rodu*. Stoga, zaključujemo da u trenutku kada imenica ili zamjenica pristupi procesu derivacije, njezino obilježje roda podliježe operacijama u svrhu uklapanja te imenice ili zamjenice na svim razinama u diskurs, te da su sintaktička operacija kojoj ona podliježe i strukturni odnos u kojemu se ona zatekne na kraju derivacije, u skladu s procesom *individualizacije* te sukladno tome i oni koji određuju trenutak iskazivanja vrijednosti roda i nude precizne informaciju o samom procesu *individualizacije*.

Te, konačno, zaključujemo da je tek u *diskursnom sustavu roda* u kojemu se isprepliću sve jezične razine omogućeno svesti na zajednički nazivnik obilježje roda i precizno razmotriti *anaforičnost* obilježja roda, kao i definirati jedinstveni sustav roda hrvatskog jezika.

Literatura

- Aboh, O. Enoch, 2004: Topic and Focus within D. *Linguistics in the Netherlands* 21: 1-12.
- Aboh, O. Enoch, 2007: *Information structuring begins with the numeration*. Ms Universiteit van Amsterdam.
- Alsina, Alex i Boban Arsenijević, 2012: The two faces of agreement. *Language* 88: 369-380.
- Barić, Eugenija, i sur., 2005: *Hrvatska gramatika* [4. izdanje]. Zagreb: Školska knjiga.
- Belletti, Adriana, 2005: Extended Doubling and the VP periphery. *Probus* 17.1: 1-35.
- Bošković, Željko, 2008: What will you have, DP or NP? U *Proceedings of NELS* 37.
- Bošković, Željko, 2009: Unifying first and last conjunct agreement. *Natural Language and Linguistic Theory* 27: 455–496.
- Caruso, Željka, 2011: Nominal Phrases in Croatian as DPs. *Online Proceedings of GLOW in Asia Workshop for Young Scholars 2011*.
- Cinque, Guillermo, 1991: *Types of A' dependencies*. Cambridge: MIT Press.
- Cinque, Guillermo, 2002: *Functional structure in DP and IP*. Oxford Studies in Comparative Syntax. Oxford: Oxford University Press.

- Corbett, Greville, 1983: Resolution rules: agreement in person, number and gender. In: *Order, concord and constituency (Linguistic Models, 4)*. Ur. G. Gazdar, E. Klein i G. Pullum: Dordrecht: Foris. str. 175-206.
- Corbett, Greville, 1983: *Hierarchies, Targets and Controllers. Agreement Patterns in Slavic*. London: Croom Helm.
- Corbett, Greville, 1991: *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cruschina, Silvio, 2010: Syntactic Extraposition and clitic resumption in Italian. *Lingua* 120: 50-73.
- Grohmann, Kleanthes K., 2000: *Prolific Peripheries: A Radical View from the Left*. Doktorska disertacija. University of Maryland, College Park.
- Haegeman, Lilian, 2004: DP-Periphery and Clausal Periphery: Possessor Doubling in West Flemish. U: *Peripheries: Syntactic Edges and their Effects*. Ur. D. Adger i C. de Cat: Kluwer. str. 211-240.
- Haspelmath, Martin, 1997: *Indefinite Pronouns*. Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory. Oxford: Clarendon Press.
- Harbour, Daniel, Adger, David i Susana Béjar, 2008: *Phi Theory: Phi-Features across Modules and Interfaces*. Oxford: Oxford University Press.
- Ionin, Tania, 2006: This is definitely specific: specificity and definiteness in article systems. *Natural Language Semantics* 14: 175-234.
- Katunar, Daniela, Willer-Gold, Jana i Tena Gnjatović, 2012: Achieving specificity in an articleless language: Specificity markers in Croatian. *Suvremena lingvistika* 39.75: 25-43.
- Kučerová, Ivona i Ad Neeleman, 2012: *Contrasts and Positions in Information Structure*. Cambridge University Press.
- Leonetti, Manuel, 2007: Clitics do not encode specificity. U: *Proceedings of the Workshop Definiteness, Specificity and Animacy in Ibero-Romance Languages*. Ur. G. A. Kaiser i M. Leonetti: Fachbereich Sprachwissenschaft der Universität Konstanz. str. 111-141
- Munakata, Takashi, 2009: The Division of C-I and the Nature of the INP-ut, MultipleTransfer, and Phases. In: *InterPhases: Phase-Theoretic Investigations of Linguistic Interfaces*. Ur. Grohmann, K. K.: Oxford Studies in Theoretical Linguistics 21. Oxford: Oxford University Press. str. 44-81.
- Neeleman, Ad, Titov, Elena, van de Koot, Hans i Vermeulen, Reiko, 2009: A syntactic typology of topic, focus and contrast. In: *Alternatives to Cartography*. Ur. Van Craenenbroeck, J.: Berlin: Mouton de Gruyter. str. 15-52.
- Progovac, Ljiljana, 1998: Determiner phrase in a language without determiners. *Journal of Linguistics* 34: 165-179.
- Szabolcsi, Anna, 1987: Functional Categories in the Noun Phrase. In: *Approaches to Hungarian, Vol2*. Ur. Kenesei, I: JATE, Syeger. str. 167-189.
- Szendrői, Krista, 2010: A flexible approach to discourse-related word order variations in the DP. *Lingua* 120: 864-878.
- Stanković, Branko, 2015: On the Status of Determiners in Serbo-Croatian. Formal Description of Slavic Languages 11, Potsdam, 2-4 Dec 2015.
- Wechsler, Stephen i Larisa Zlatić, 2000: A theory of agreement and its application to Serbo-Croatian. *Language* 76: 799-832.

- Wechsler, Stephen i Larisa Zlatić, 2003: *The many faces of agreement*. Stanford, CA: CSLI Publications.
- Willer-Gold, Jana, 2013: *Minimalistički pristup strukturi glagolskih skupina sa složenom dopunom u hrvatskome jeziku*. Doktorska disertacija.
- Willer-Gold, Jana, prihvaćeno: Obilježja imenice koja podliježe uklapanju u diskurs. *Jezikoslovlje*.
- Willer-Gold, Jana, Boban Arsenijević, Mia Batinić, Nermina Čordalija, Marijana Kresić, Nedžad Leko, Franc Marušić, Tanja Milićev, Nataša Milićević, Ivana Mitić, Andrew Nevins, Anita Peti-Stantić, Branimir Stanković, Tina Šuligoj i Jelena Tušek, 2016: Conjunct Agreement and Gender in South Slavic: From Theory to Experiments to Theory. *Journal of Slavic Linguistics* 24.1: 187-224.